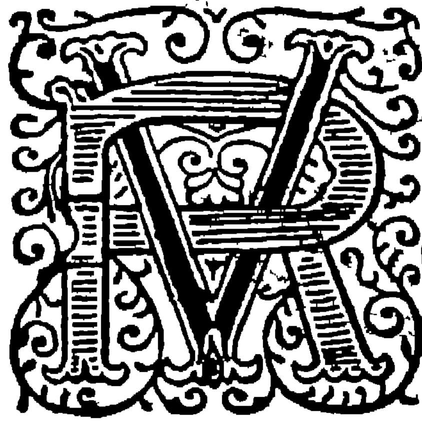
శ్రీ ర స్తు

నన్నయభట్టారకప్రణీతం బైన

న లో పా ఖ్యా న ము

స టీ క ము

చె న్న పు రి:

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్

వా రి చే ప్ర క టి త ము.

1967

Printed by

V. VENKATESWARA SASTRULU TRUST

For V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS

AT THEIR 'VAVILLA' PRESS

MADRAS—1967.—5000 Copies

పీఠిక

నలోపాఖ్యానము — భారతములోనిది. భారతమును సంస్కృతమున వ్యాసమునీంద్రులు రచించిరి. దానిని తెనుఁగు భాషయందు కవిత్రయము అని పేరువడిన నన్నయభట్టు, తిక్కన సోమయాజి, ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ అనువారు రచించిరి. భారతమున పదునెనిమిది పర్వములు గలవు. అవి యేవి యనిన—

(ఆదిపంచకము)
1. ఆదిపర్వము
2. సభాపర్వము
3. ఆరణ్యపర్వము
4. విరాటపర్వము
5. ఉద్యోగపర్వము

(యుద్ధపంచకము)
6. భీష్మపర్వము
7. ద్రోణపర్వము
8. కర్ణపర్వము
9. శల్యపర్వము
10. సౌప్తికపర్వము

(శాంతిత్రయము)
11. స్త్రీపర్వము
12. శాంతిపర్వము
13. ఆనుశాసనికపర్వము

(అంత్యపంచకము)
14. ఆశ్రమవాసపర్వము
15. అశ్వమేధపర్వము
16. మౌసలపర్వము
17. మహాప్రస్థానికపర్వము
18. స్వర్గారోహణపర్వము

ఈ 18 పర్వములలో ఆదిపర్వ, సభాపర్వములను ఆరణ్య పర్వమునందు నాలుగవయాశ్వాసము నాలుగవభాగమువఱకు నన్నయభట్టు రచించెను. ఆరణ్యపర్వమునందు గొంతభాగమును ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ రచించెను. తక్కిన పదునైదు పర్వములను

తిక్కన యను మహాకవి రచించెను. నన్నయభట్టు ఆంధ్ర శబ్ద చింతామణి యను వ్యాకరణము నుకూడ రచించెను. ఈకవీంద్రు నికి వాగనుశాసనుం డను బిరుదముగూడ కలదు. ఈతఁడు వేయియేండ్లక్రిందట నున్నవాఁ డని కవిజీవితముఁవలనఁ దెలియుచున్నది.

నలోపాఖ్యానము — నల + ఉపాఖ్యానము. ఉప + ఆఖ్యానము—ఉపాఖ్యానము అనఁగా ఒక కథలో సందర్భాను సారముగా వచ్చెడు ఉప కథ అని యర్థము. ఇచ్చట బృహ దశ్వుఁడు ధర్మరాజుతో మాటలాడునప్పుడు ప్రస్తావవశంబున ధర్మరాజు మునీంద్రునిఁ జూచి, నావలె జూదమున నోడి కష్ట పడినవా రెవ్వరైనను గలరే యని యడిగినప్పుడు మునీంద్రుఁడు ధర్మరాజున కీనలోపాఖ్యానమును జెప్పెను.

కథాసంగ్రహము—నలుఁ డను నిషధేశ్వరుఁ డొక్కఁ డుండెను. అతఁడు నవయౌవనశాలి యై సకలసుగుణంబులతో నొప్పుచుండఁగా, విదర్భదేశాధీశుఁ డగు భీమరాజు కూఁతురగు దమయంతి యతని గుణంబులు జనులవలన విని యతనిం బెండ్లాడఁ గోరెను. నలుఁడును ఆమె సౌందర్యాదిసుగుణం బులను విని యామెను గోరియుండెను. వీ రిద్దఱు ననురాగ వంతులై యుండుట విని భీమరాజు దమయంతికి స్వయంవరంబు చాటించెను. ఆ స్వయంవరమునకు రాజు లందఱు వచ్చిరి. నలమహారాజును వచ్చుచుండెను. దమయంతియొక్క లోకోత్తర సౌందర్యమును నారదమునీంద్రులవలన విని యింద్రాది దేవ తలు తమ్ము దమయంతి వరించును గాక యని తలఁచి భూలో కంబునకు వచ్చుచు, దారిలో నలుం జూచి, యతనిని దమయంతి

కడకు దూతనుగాఁ బంపఁగా, ఆదమయంతి నలునిఁ దప్ప వే ఱొక్కనిని బెండ్లాడ ననెను. దమయంతి స్వయంవరంబున నింద్రాదిదేవతల యనుగ్రహంబువలన నలునే వరించెను. నలదమయంతులకు వివాహము జరిగెను. తర్వాత కలిపురుషుఁడు దమయంతి దేవతలను వరింపని కసి తీర్చుటకై వచ్చి, నలమహారాజు నందుఁ బ్రవేశించెను. నలుఁడు పుష్కరుం డను రాజుతో జూదమాడి కలి మహిమవలన నోడిపోయి, యడవులలోఁ గ్రుమ్మరుచు నిద్రించుచున్న దమయంతి నొంటరిగా విడిచిపోయెను. తర్వాత దమయంతి మేల్కొని భర్తను గానక యడవులలోఁ దిరిగితిరిగి కడపటఁ దన పినతల్లియిల్లు చేరెను. దమయంతితండ్రి యగు భీమరాజు తన కూఁతు నల్లునిం దెలియక బ్రాహ్మణునిచేఁ వెదకించి, తన పినతల్లియింట నున్న దమయంతిని బిలిచికొనిపోయి తనయింట నుంచుకొనెను. దమయంతి తన మగనికై వెదకించుచుండెను. నలుఁ డన్నో యడవియందు దమయంతిం బాసి, తిరుగుచు నొక్కచోట కర్కోటకుఁ డను సర్పముచేఁ గొఱుకఁబడి విరూపంబు చెంది, కోరినప్పుడు స్వస్వరూపంబు నొందునట్లు వరంబు వడసి, యయోధ్యాపురరా జగు ఋతుపర్ణుని యొద్ద బాహుకుం డను పేరితో సారథ్యమును, వంటయు చేయుచుండెను. దమయంతి తాను పంపిన పర్ణాదుం డను బ్రాహ్మణుని వలన నలుఁడు బాహుకరూపంబుతో నయోధ్యయందు ఋతుపర్ణునికడ నున్నాఁ డని తెలిసికొని, యా ఋతుపర్ణుని దమయంతికి ద్వితీయస్వయంవరము జరుగఁ గల దను నెపమునఁ దన తండ్రి నగరంబునకు రప్పించెను. ఆతనితోఁ గూడ బాహుకుండును వచ్చెను. దమయంతి ఆ బాహుకునిఁ గొన్ని లక్షణములచే

నలుఁడే యని తెలిసికొని యాతనిం గొనియాడెను. నలుఁడును కర్కోటకుని యనుగ్రహమున తన రూపము నొందినవాఁడై, కలిపురుషునిచే విడువఁబడి తాను మరలఁ బుష్కరునితో జూద మాడి, యాతని నోడించి, రాజ్యమును లాగికొని, తన భార్యతోఁగూడి సుఖము లనుభవించుచు ననేక యాగంబు లొనర్చి, మహాకీర్తిసంపన్నుఁడాయెను.

గుణపరిశీలనము

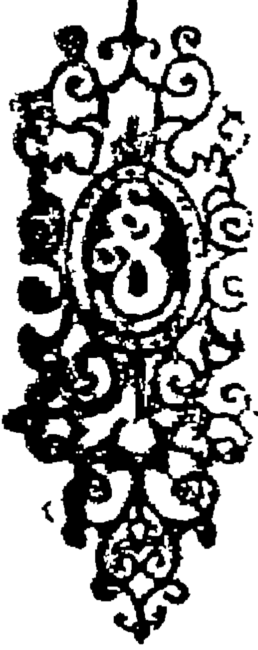
ఈ కథానాయకుఁ డగు నలుఁడు ధీరుఁడు గనుక, తనకు వచ్చిన కష్టముల నన్నింటి నోర్చుకొని మరల సుఖంబు నొందె ననుటచే, జనులును అన్ని కష్టములకును నోర్చుకొనిన సుఖముల నొందుదురు అని తెలియుచున్నది.

కథానాయిక యగు దమయంతి, స్త్రీ లెంతటి యాపద నొందినను దమ పాతివ్రత్యమును విడువ రా దనియు, భర్తయే తమకు దైవ మని భావింపవలయు ననియు బోధింపుచున్నది. ఇట్లే తక్కినవారి గుణములను దెలిసికొనవలయు.

వావిళ్ల వేంకటేశ్వరులు.

శ్రీ ర స్తు

న లో పా ఖ్యా న ము

శ్రీరమ్య ధర్మనిత్య
ప్రారంభవిభాసి రాజపరమేశ్వరశ్శ్రీఘో
రారిమదకుంభికుంభ వి
దారణదారుణకృపాణదక్షిణహస్తా. 1

వ. అక్కథకుండు శౌనకాదిమహామునులకుం జెప్పె. అట్లు శాంతవచనంబుల భీమసేనునకుం గోపాటోపోపశమనంబు సేయుచున్న ధర్మరాజునొద్దకు బృహదశ్వుం డను మహాముని వచ్చి విధిదృష్టవిధానంబునం బూజితుం డై విశ్రమించియున్న నమ్మునివరునకు ధర్మతనయుం డధర్మపరు లైన పరులచేతం దమ పడిన నికారప్రకారం బంతయు నెఱింగించి యి ట్లనియె. 2

క. పుడమియు రాజ్యము బంధుల
విడిచి మృగావలులఁ గలసి విపినంబులలోఁ
గడుకొని మాయ ట్లిడుమలఁ
బడిన నరులు గలరె యొరులు పరమమునీంద్రా. 3

వ. అనిన నయ్యుధిష్ఠిరునకు బృహదశ్వుం డి ట్లనియె. 4

క. దేవసము లైనయనుజుల,తో విప్రులతో రథాళితో వచ్చి యర
ణ్యావాసము సేసెదు ధర,ణీవల్లభ నీవు ధర్మనిష్ఠిత బుద్ధిన్. 5

క. నరనుతుఁడు తొల్లి నలుఁ డను
ధరణీశుఁడు జూద మాడి తనవిభవము పు
ష్కరుచేత నోటువడి యొ
క్కరుఁడ కరం బిడుమ వడఁడె కాననసీమన్. 6

వ. అనిన నది యెట్లని ధర్మనందనుం డడిగిన నాతనికి బృహదశ్వుం
డి ట్లనియె. నిషధేశ్వరుం డైన వీరసేనునికొడుకు నలుం
డనువాఁ డనేకాక్షౌహిణీపతి యనవరతాక్షప్రియుం
డజేయం బైన తన తేజంబున నెల్లరాజుల జయించి బ్రహ్మణ్యుం
డై బ్రహ్మోత్తరంబుగాఁ బ్రజాపాలనంబు సేయుచున్నంత. 7

సీ. అట విదర్భాధిపుఁ డైనభీముం డను
వాఁ డనపత్యుఁడై వ్రతము లొలి
సలుపుచు దమనుఁ డను సన్మునిఁ బత్నియు
దాను నుపాసించి తద్వరమున
దమయంతి యనుకూఁతు దమదాంతదమనుల
న్సుతులను బడసె విశ్రుతగుణాఢ్యుఁ
డందుఁ గన్యారత్న మగుదమయంతి దా
నత్యంతకాంతిరూపాభిజాత్య

ఆ. విమలగుణసమృద్ధి వెలుఁగుచు సురసిద్ధ
సాధ్యకన్యలట్టిసఖులు నూర్వు
రొలసి తన్నుఁ గొలుచుచుండంగ మహి నొప్పు
చుండె నధికవిభవయుక్తితోడ. 8

క. నలుగుణములు దమయంతికి
నలునకు దమయంతిగుణగణంబులు జను లి
మ్ములఁ బొగడుట నివ్వురకును
వెలసె మనోభవవికారవిభ్రమ మెదలన్. 9

వ. ఒక్కనాఁడు నలుండు దమయంతీగుణబద్ధచేతస్కుండై మద
నానలంబు సహింప నోపక ప్రమదావనంబున నుండునంత
నంతరిక్షశ్రీకాంతాహారావళియుంబోలె హంసావళి యవనీ
తలంబున కవతరించిన. 10

ఆ. వీరసేనసుతుండు వీనుండు హంసల
నడబెడంగుఁ జూచి నగుచు వాని
నెగిచి యొగిచి యందు నెగయకుండఁగ నొక్క
హంసఁ బట్టుకొనియె నతిరయమున. 11

ఆ. దాని విడిచి పోవఁగా నోప కఱచుచు
నంతరిక్షమునను హంస లెల్లఁ
బిండు గట్టి తిరుగు చుండె వాతోద్ధూత
శారదాభ్రశకలచయముఁ బోలె. 12

వ. అదియును దన కమ్మనుజేశ్వరుం డపాయంబు సేయునకాఁ
దలంచి వెఱచి మనుష్యవాక్యంబుల నిట్లనియె. అయ్యా
యేను నీకుం బ్రియంబు సేసెద నీహృదయేశ్వరి యైన దమ
యంతి పాలికిం బోయి నీ గుణంబులు దానికి వర్ణించి చెప్పి
యక్కన్య యన్యుల నపేక్షింపక నీయందు బద్ధానురాగ
యగునట్లు చేసెద. 13

క. అనిన విని హంసవచనము
దనహృదయంబునకు నమృతధారాపాతం

బును బోలె నైన నృపనం
దనుఁ డనురక్తుఁడయి విడిచెఁ దడయక దానిన్. 14

వ. హంసపిండుతో నదియును విదర్భాపురంబునకుం బఱచి యం
దుపవనంబున సఖీజనపరివృత యై యున్న దమయంతి పాలికిం
బోయి విహరించుచుండె. అంత నాహంసలం జూచి పరమ
కౌతుకంబున. 15

తే. ఒండొరులఁ గడవంగ నయ్యువిద లెల్లఁ
బఱచి యొక్కొక్కకలహంసఁ బట్టుకొనినఁ
జెలువముగ నందు దమయంతిచేతఁ బట్టు
వడియె నలుచేత విడువంగఁ బడినహంస. 16

క. దమయంతికి నలునకు సం
గమకారణదూత యైనకలహంస మనో
జ్ఞమనుష్యవాక్యముల న
ద్దమయంతికి హర్ష మెసఁగ దా నిట్లనియెన్. 17

వ. నీహృదయేశ్వరుం డైన నలునొద్దనుండి వచ్చితి అపారపారా
వారపర్యంతమహీతలంబునందు నాచూడని రాజు లెవ్వరును
లేరు సర్వగుణసౌందర్యంబుల నెవ్వరు నలుం బోలరు. 18

తే. నీవు నలునకుఁ జేర్తితో దేవి వైనఁ
గాక నీసముజ్జ్వలరూపకాంతివిభవ
నిత్యసౌభాగ్యభాగ్యాభిజాత్యభద్ర
లక్షణావళు లవి సఫలంబు లగునె. 19

వ. నీవు నారీరత్నంబవు అతండు పురుషరత్నంబు మీయిద్దఱ
సమాగమం బన్యోన్యశోభాకరం బగును అనిన విని సంతృప్త
హృదయ యయి దమయంతి దాని కిట్లనియె. 20

మధ్యాక్కర. ఆరాజుగుణములు నాకు నెఱింగించినట్టుల నన్ను
నారాజునకు నెఱింగించి కరుణ నాయందుఁ గావింపు
మారంగ ననవుడు నిషధదేశంబున కరిగి యాహంస
వీరసేనజునకు దానిగుణరూపవిభవముల్ సెప్పె. 21

వ. అంత. 22

చ. నలదమయంతు లిద్దఱు మనఃప్రభవానలబాధ్యమానులై
సలిపిరి దీర్ఘవాసరనిశల్ విలసన్నవనందనంబులన్
నలినదళంబులన్ మృదుమృణాళములన్ ఘనసారపాంసులన్
దలిరులశయ్యలన్ సలిలధారలఁ జందనచారుచర్చలన్. 23

వ. ఇ ట్లిద్దఱు నన్యోన్యరూపగుణశ్రవణసంజాతప్రీతులై యుండు
నంత నంతఃకరణసంతతమనోజాతసంతాపవివర్ణవదన యైన
యా దమయంతిం జూచి భయసంభ్రమాక్రాంతహృదయ
లగుచు సఖీజనంబు లెల్ల నక్కోమలి వృత్తాంతం బంతయు
భీముని కెఱింగించి యి ట్లనిరి. 24

సీ. కలహంస పలికినపలుకులు గణియించు
వడి దానిపోయినవలన చూచుఁ
బలుకదు సఖులతో లలితాంగి మిన్నక
యలయుచు నుండుఁ దా ననుదినంబు
చారువిభూషణాహారవిహారశ
య్యాసనభోగంబులందు విముఖ
యై రేయుఁబగలు నిద్రయు నెప్డు దెలుఁగక
దమయంతి నలుఁ డనుధరణినాథు

ఆ. నంద బుద్ధి నిలిపి కందర్పబాధిత
యగుచు నున్న యది ధరాధినాథ

ధరణీపతుల నొరుల సుగుణాఢ్యుల విన
నొల్ల దెంతవిభవయుక్తు లైన. 25

వ. అవిన విని భీముం డేమి సేయుదు నెవ్విధంబున నమ్మహీపతి
నిటకు రావింప నగునో యని చింతించుచు సంప్రాప్తయౌవన
యైన కూఁతుం జూచి యప్పుడు. 26

క. ఆవైదర్భుఁడు నిఖిలధ
రావలయములోనఁ గలుగు రాజన్యుల నా
నావిషయాధీశ్వరులను
రావించెం దత్స్వయంవరవ్యాజమునన్. 27

క. మనుజేశ్వరు లెల్లను బో
రన దమయంతీస్వయంవరమునకు నొప్పఁ
జను దెంచిరి సైన్యస్యం
దనఘట్టన నవనితలము తల్లడపడఁగన్. 28

వ. తత్సమయంబునఁ బర్వత నారదు లను పురాణమునులు
భూలోకం బెల్లం గ్రుమ్మరి యింద్రలోకంబునకుం బోయిన
నింద్రుండు వారిం బూజించి భూలోకంబునం గుశలవార్త
యడిగి యిది యెట్లు ధర్మపరిపాలనపరు లై వీరు లై రణని
హతు లైన రాజు లక్షయలోకసుఖంబు లనుభవింప నతిథు
లై యిందుల కెంతకాలం బయ్యె రాని కారణం బేమి యనిన
నయ్యింద్రునకు నారదుం డి ట్లనియె. 29

క. నరసిద్ధసాధ్యవిద్యా
ధరసురకన్యకలకంటె దమయంతియ సుం
దరి దానిస్వయంవర
మునకై వ త్తెల్లు మన్న యది యిప్డు మహిన్. 30

క. అందులకు ధరణిఁ గలనృప
నందను లెల్లను ముదంబునం బోయెదు వే
డ్కం దమలోఁ గయ్యమ్ములు
గ్రందుగ లేకున్న వారు గడు నెయ్యమునన్. 31

వ. అనిన విని యింద్రుండును లోకపాలవరులును దదాలోకన కౌతుకంబునం గనకరత్నరమ్యవిమానారూఢులై భూలోకం బునకు వచ్చి దమయంతీస్వయంవరంబునకుం బోయెడువాని నాదిత్యులలోన విష్ణుండునుంబోలెఁ దేజోధికుం డైనవాని ననన్యసాధారణరూపవిభవంబున రెండవ మన్మథుండునుం బోనివాని నలుం గని యంతరిక్షంబున విమానంబులు నిలిపి భూతలంబునకు వచ్చి వాని కిట్లనిరి. 32

సీ. నిత్యసత్యవ్రత నిషధేశ నీవు మా
కమరంగ దూతవై యభిమతంబు
సేయుము నావుడుఁ జెచ్చెర నట్లుల
చేసెద మఱి నాకుఁ జెప్పుఁడ మీర
లెవ్వార లేను మీ కిష్టంబుగా దూత
నై యేమి సేయుదు ననిన నతని
కమరేశ్వరుం డిట్టు లనియె నే నింద్రుండ
వీరు దిక్పాలురు విదితయశులు

ఆ. ధరణి నొప్పుచున్న దమయంతిసుస్వయం
వరముఁ జూచువేడ్క వచ్చియున్న
వార మీవు మమ్ము వారిజాక్షికి నెఱిం
గింపు నామధేయకీర్తనముల. 33

వ. అట్లైన నక్కోమలి మాయందుఁ దన వలచువాని వరియించు

ననిన నింద్రునకుఁ గృతాంజలి యయి నలుం డిట్లనియె. 34

ఆ. ఎఱిఁగి యెఱిఁగి నన్ను నేకార్థసమవేతుఁ
బాడి యయ్యె యిట్టిపనికిఁ బనుప
ననిన నుత్సుకుండ వై యేల చేసెద
నంటి చేయకుండ నగునె నీకు. 35

ఆ. నిన్ను నిత్యసత్యనిరతుఁ గా నెఱిఁగి యి
క్కార్యమునకు వలను గలుగు టెఱిఁగి
పనుపవలసె దూతభావ మపేక్షించి
దేవహితము దీనిఁ దీర్పవలయు. 36

వ. ఆయుధీయసురక్షితం బైన రాజగృహం బెట్లు చొరనగు నని శంకింపవలదు దమయంతీనివేశంబుఁ బ్రవేశించునపుడు నిన్నెవ్వరు వారింప నోడుదురు అనిన శక్రువచనంబుల నశంకితుం డై నలుం డొక్కరుండ విదర్భాపురంబునకుం బోయి దమయంతీగృహంబు సొచ్చి. 37

సీ. హంసచేఁ దనవినినంతకంటెను రూప
విభవాతిశయముల వెలయుదాని
సురకన్యకలయట్టిసురుచిరశతకన్య
కాళిచేఁ బరివృత యైనదాని
హృదయేశుఁ డైనత న్నెప్పుడు విను చున్కి
నలయ కాశ్వాసిత యైనదాని
దమయంతిఁ జూచి కందర్పశరావిద్ధుఁ
డయ్యె నలుం డంత నతనిఁ జూచి

ఆ. యితఁ డపూర్వమనుజుఁ డెం దుండి వచ్చెనో
యనుచు నదరిపడి లతాంగు లెల్ల

నాసనముల డిగ్గి యపుడు ప్రత్యుద్గత
లైరి మనములందు హర్ష మెసఁగ. 38

క. దమయంతి మనోభవనిభు
నమరేంద్రప్రతిముఁ దినకరాభు సుధాంశు
క్షము వరుణసదృశు ధనదో
పము నశ్విసమాను నిషధపతిఁ జూచి నలున్. 39

క. వారిరుహనేత్ర మదన
ప్రేరిత యై లజ్జ యుడిగి భీతిల్లక బ్రం
దారకమూర్తికి రాజకు
మారున కిట్లనియె మందమందమృదూక్తిన్. 40

వ. నీవు మహానుభావుండ విందుల కేమికారణంబున నేకతంబ వచ్చితివి ఇది యత్యుగ్రశాసనుం డైన మదీయజనకుచేత సురక్షితం బగుట నెవ్వరికిం జొర నశక్యంబు దీని నెవ్వరు నెఱుంగకుండ నెవ్విధంబునం జొచ్చితి నాకు మనోవేదనా వివర్ధనుండ వైన నీతెఱం గెఱింగింపు మనిన దానికి నలుం డిట్లనియె. 41

ఆ. ఏను దేవదూత నింతి నలుం డను
వాఁడ నింద్రధనదవరుణయములు
నీస్వయంవరంబు నెమ్మితోఁ జూడంగ
నరుగుదెంచి నన్ను నబల మున్ను. 42

క. నీయొద్దకుఁ బుత్తెంచిరి
మాయం దొక్కరుని నిష్టమతి వరియింపన్
దోయజముఖిఁ బ్రార్థింపుము
మాయందఱు ప్రియ మొనర్పుమా సంప్రీతిన్. 43

వ. అని పంచినఁ దత్ప్రిభావంబున నన్నులచేత నలక్షితుండ నై వచ్చితి. ఇంద్రాదులకుఁ బ్రియంబు సేయుము. అనిన నవనత వదన యై దమయంతి తొల్లి హంసచేత నలు విని వాని యంద బద్ధానురాగ యయి నవయుచున్న యది యప్పుడతని నెఱింగి తద్వచన శ్రవణదుఃఖాయమానమానస యగుచు నిట్లనియె. 44

తరువోజ. ఏ నేడ నింద్రాదు లేడ వారలకు
నెప్పుడు మ్రొక్కుదు నేను నీధనమ
భూనాథ నీగుణంబులు హంసచేతఁ
బొలుపుగా విని మనంబున నిల్పి యున్న
దాన భవన్నిమిత్తమున నట్లఖిల
ధారుణీనాథసార్థంబు రావింపఁ
గా నిపుడలసె లోకఖ్యాతకీర్తి
కరుణించి పతిబుద్ధిఁ గావింపు మిందు. 45

వ. నీవు దీని కొడంబడనినాఁడు రజ్జువిషాగ్నిజలంబులం బ్రాణపరిత్యాగంబు సేసికొందు ననిన దానికి నలుం డిట్లనియె. 46

మత్తకోకిల. భూరిసత్త్వులు సర్వలోకవిభుల్ విభూతిసమృద్ధులి
ద్ధోరుకీర్తులు నిన్నుఁ గోరుచు నున్నవా రమరోత్తముల్
వారిపాదరజంబుఁ బోలనివాని నన్ను మనుష్య సం
సారిఁ గోరఁగఁ జన్నె నీకుఁ బ్రసన్ను లై సుర లుండఁగాన్.

క. దేవతల కప్రియంబులు
గావించి మనుష్యు లధమగతు లగుదు రిలన్
గావున వారికి నిష్టముఁ
గావింపుము నన్నుఁ బ్రీతిఁ గావుము తరుణీ. 48

వ. అనిన దమయంతి నయనాంతర్గళితబాష్పధారాకలితకపోల యుగళ యగుచుం బెద్దయుం ప్రొద్దు చింతించి నీ యభిప్రాయంబునకు నిరపాయం బైన యుపాయంబుఁ గంటిని. ఇంద్రాదులు నా స్వయంవరంబునకు వచ్చెదరేని వారి సన్నిధిన నిన్ను వరియించెద. అట్లయిన నిర్దోషం బగును. అనిన నలుండు లోకపాలురపాలికిం జని దమయంతి పలికినవిధంబుఁ జెప్పె. అంతఁ బుణ్యతిథినక్షత్రముహూర్తంబున దమయంతీ స్వయంవరంబు ప్రవర్తిల్లిన. 49

ఆ. నలున కాని నలినదళనేత్ర వరియింప
దట్టి చూత మనుచు నమరవరులు
నలువురును గడంగి నలరూపముల వచ్చి
రాస్వయంవరమున కతిముదమున. 50

వ. అంత. 51

సీ. దమయంతి సితపుష్పదామాభిశోభిత
హస్తయై చనుదెంచి యంబుజాక్షి
యమ్మహోత్సవదర్శనాగతరాజన్య
నివహంబు వీక్షించి నెమ్మితోడ
నలువురు వేల్పులు నలుఁదొట్టి యప్పు డే
కాకారులై యున్న నందు నలుని
నేర్పరింపఁగ నేర కింద్రాదులను నలు
నెఱుఁగనుపాయ మిం కెద్దియొక్కొ.

ఆ. యనుచు సంశయాకులాత్మ యై సురలార
నలు నెఱుంగువిధము నాకుఁ జేయుఁ

డాత్మరూపధరుల రగుఁ డని పరిదేవ
నంబు సేసెఁ దనమనంబులోన. 52

వ. దేవతలు దానిపరిదేవనంబు విని కరుణించి యనిమిషలోచనంబులు నస్వేదగాత్రంబులు నొప్ప నవనీతలంబు ముట్టక యాసన్నులై నిలిచిరి. అంత లోకపాలురు భూలోకంబునం గలరాజలోకంబు లాలోకించుచుండఁ బుణ్యశ్లోకుం డయిన నలు ధర్మవిధానంబున వరియించి దమయంతి తదీయస్కంధంబున సుగంధికుసుమదామకంబు వెట్టెన. 53

క. దేవతలసాధువాదము
తో విప్రాశీరవంబుతో బహుతూర్యా
రావంబులు చెలఁగెను బా
రావారరవంబుఁబోలె ననివార్యం బై. 54

వ. ఇట్లపూర్వస్వయంవరలబ్ధ యయిన దమయంతి నత్యంత విలాసంబుతో వివాహం బైన యా నలునకు మెచ్చి యింద్రుండు వానియజ్ఞంబులయందు నిజరూపంబుతో హావిర్భాగంబుఁ గొనను నగ్నియు వరుణుండును వాని వలచినచోటన యనలోదకంబు లుత్పాదింపను ధర్ముండు వాని చిత్తంబు ధర్మువునంద వర్తిల్లను ధనదుండు ధనసంచయంబు లక్షయంబు లగునట్లుగా వరంబు లిచ్చి దేవలోకంబున కరుగువా రెదుర ద్వాపరంబుతో వచ్చుకలిం గని శక్రుం డిది యేమి యెందులకుం బోయెద వని యడిగిన నయ్యింద్రునకుఁ గలి యి ట్లనియె. 55

తే. అవనిలో దమయంతీస్వయంవరంబు
విస్తరిల్లుట విని కడువేడ్కతోడ

నేను దమయంతిచే వరియింపఁబడుద-
నని తదర్థమై యరిగెద నాసఁజేసి. 56

వ. అనిన నందఱు నగి నీ వందుల కేల పోయెదు ముందఱ నివృత్తం బయ్యె నక్కోమలి యొరుల నెవ్వరి మెచ్చక నలుం డనువాని వరించె ననినం గలి కరం బలిగి యన్నలునకు దమయంతికిని రాజ్యపరిత్యాగంబును బరస్పరవియోగక్లేశం బును జేసెద నని నిశ్చయించి వాని నక్షరతుంగా నెఱింగి యక్షంబులఁ జొచ్చియుండ ద్వాపరంబుం బనిచి నలుండు సేయుచున్న యశ్వమేధాదికానేకభూరిదక్షిణమహాక్రతువు లయు, జపహోమదానాది వివిధపుణ్యకర్మంబులయుఁ గారణంబునం జొర నవసరంబు గానక యంతరం బన్వేషిం చుచుం బెద్దకాలం బుండి యొక్కనాఁ డతం డశుచియై మఱచి సంధ్యోపాసనంబుఁ జేసిన నుపలబ్ధావసరుం డయి కలి నలునందుఁ బ్రవేశించి పుష్కరుం డనువానిపాలికిం బోయి తన్నెఱింగించి నీవు నలునితోఁ జూదం బాడి వాని రాజ్యంబు సర్వంబును నోడిచికొమ్మని చెప్పి తానును వానికి విప్రవేషంబున సహాయుం డై యక్షంబులు గొని పుష్కరు నితో నొక్కటఁ జని నలుం గాంచి నీవు మా రాజుతోఁ జూదం బాడు మనిన. 57

క. ద్యూతార్థము తత్కృతవా
హూతుఁడ నై జూద మాడ కుండుట ధర్మా
పేతం బని యభిముఖుఁ డయి
యాతనితో నలుఁడు జూద మాడఁ గడంగెన్. 58

క. కలధనము లెల్ల నొడ్డుచు
నలయక జూదమున విజితుఁ డగుచుండె నిజా
ప్తులు వారించిన నుడుగక
నలుఁడు గలిప్రేరణంబునను హతమతి యై. 59

వ. ఇట్లనేకమాసంబులు దుర్వ్యసనాసక్తుం డై యన్నలుండు వివిధవస్తువాహననివహంబు లొడ్డి పుష్కరున కోటువడం బోయిన నెఱింగి పౌరబ్రాహ్మణప్రధానులు దమయంతీపురస్కృతు లై వచ్చి వారించి కలిసమావేశపరవశుం డయిన యన్నలుచేతఁ బ్రతిహతు లయి పలుక కుండిరి. అంత దమయంతి చింతాక్రాంతచిత్త యై. 60

ఆ. ఎంత యోటువడిన నంతియ జూదంబు
నందుఁ దగులుఁ జలము నతిశయిల్లు
నేమి సేయుదాన నిది యెగ్గునకు మూల
మని లతాంగి దుఃఖితాత్మ యగుచు. 61

సీ. అక్షము లిప్పుష్కరునందు వశ్యంబు లై
యునికియు నలునియం దొండువిధము
లగుటయు నెఱిఁగి నిజాధీశ్వరున కప
జయము గా లక్షించి సరసిజాక్షి
భర్తయనుజ్ఞ మున్ బడసి వార్ష్ణేయుఁ డన్
సారథిఁ బిలిచి యాస్యందనమున
నింద్రసేనుం డను నిక్కుమారకు నింద్ర
సేన యన్గూఁతుఁ జెచ్చెరన తోడు
ఆ. కొని విదర్భ కరిగి గుఱుకొని మద్బంధు
జనులయొద్దఁ బెట్టి సరగ రమ్ము

టించుఁ బంచి పుచ్చె నాప్తపురోహిత
మంత్రిబాంధవాభిమతముఁ బొంది. 62

క. నలుఁడును ధరణీరాజ్యము
దలఁగఁగ సర్వంబు నపహృతం బైనఁ గడుఁ
దలరి దమయంతిఁ దోడ్కొని
వెలువడియె నశేషరాజ్యవిభవచ్యుతుఁ డై. 63

తే. పురమువెలి మూఁడహోరాత్రములు వసించి
యున్న నలుపాలి కెవ్వరు నోడి రరుగ
జనవిభుం డైనపుష్కరుశాసనమునఁ
గలికృతద్యూతవిద్వేషకారణమున. 64

వ. ఇట్లు సర్వజనసత్కారాస్పదుం డయ్యును నలుండు విధివశం
బున నెవ్వరివలన సత్కారంబు గానక జలంబు లాహారం
బు గాఁ దత్పురసమీపంబున దమయంతీద్వితీయుం డై యుండి
బుభుక్షాపీడ సహింప నోపక హిరణ్మయపక్షంబులతోఁ దన
ముందటఁ దిరుగుచున్నపక్షులం గని యవి భక్ష్యంబు లగు
నని యప్పక్షులం బట్టికొన సమకట్టి తనకట్టినపుట్టంబు వానిపై
వైచిన నవి పుట్టంబుతోన గగనంబున కెగసి నగుచు విగత
వస్త్రుం డయిన నలున కి ట్లనియె. 65

తే. నీధనంబును రాజ్యంబు నికృతిఁ గొన్న
యక్షముల మేము నీవస్త్ర మపహరింపఁ
బక్షిరూపుల మై వచ్చి పార్థివేంద్ర
యపహరించితి మని చెప్పి యరిగెఁ జదల. 66

వ. నలుండును వానిం జూచి విస్మయం బంది యీయక్షంబుల
దోషంబునం గాకేమి నాకిట్టిదయ్యె ననుచు దమయంతి కట్టిన

పుట్టంబు చెఱంగు కట్టికొనియె. అ ట్లిరువురు నేకవస్త్రులై యొండొరుల మొగంబులు చూచి దుఃఖించుచుండ నలుండు దమయంతి కి ట్లనియె. 6

క. ఇది దక్షిణాపథంబున
కిదియు విదర్భాపురమున కిది కోసల కిం
దిది యుజ్జయినికిఁ దెరువులు
మది నిన్నిటిలోన నరుగ మన కొద్ది యగున్. 6

క. అడవులలో నాతోఁ గడు
నిడుమలు పడనోప వరుగు మిందుముఖి యి
ప్పుడు నీ బంధుజనంబుల
కడ కనపుడుఁ దరుణి శోకగద్గద యగుచున్. 69

ఆ. అతని కిట్టు లనియె నవనీశ నీవును
నేనుఁ జని విదర్భ నిష్టలీల
నుండుదము మృగాకులోగ్ర వనంబుల
కరుగ నేల యిడుమ లంద నేల. 70

వ. అనిన విని నలుం డవనతాననుం డయి నీచెప్పినట్లు విదర్భే శ్వరురాజ్యంబును మన రాజ్యంబ. ఏను దొల్లి యధికైశ్వ యుతుండ నై యందులకుం బోయి బంధుజనులకు యానందంబు నేసి యిప్పు డివ్విధంబున సర్వహీనుం డె ట్లు పోవ నేర్తు. అనిన దమయంతి యి ట్లనియె.

తే. అఖిలదుఃఖరోగార్తున కౌషధంబు
సురుచిరంబుగ భార్యయ చూవె యొందు,
నొనర భార్యాసమేతుఁ డై యున్నవాని
కెంత లాపదలయ్యును నెలుకపడవు. 72

పుట్టంబు చెఱంగు కట్టికొనియె. అట్లిరువురు నేకవస్త్రులై యొండొరుల మొగంబులు చూచి దుఃఖించుచుండ నలుండు దమయంతి కిట్లనియె. 67

క. ఇది దక్షిణాపథంబున
కిదియు విదర్భాపురమున కిది కోసల కిం
దిది యుజ్జయినికిఁ దెరువులు
మది నిన్నిటిలోన నరుగ మన కొద్ది యగున్. 68

క. అడవులలో నాతోఁ గడు
నిడుమలు పడనోప వరుగు మిందుముఖి యి
ప్పుడు నీ బంధుజనంబుల
కడ కనవ్రుడఁ వరుణి శోకగద్గద యగుచున్. 69

ఆ. అతని కిట్టు లనియె నవనీశ నీవును
నేనుఁ జని విదర్భ నిష్టలీల
నుండుదము మృగాకులోగ్ర వనంబుల
కరుగ నేల యిడుమ లంద నేల. 70

వ. అనిన విని నలుం డవనతాననుం డయి నీచెప్పినట్లు విదర్భేశ్వరు రాజ్యంబును మన రాజ్యంబ. ఏను దొల్లి యధికైశ్వర్యయుతుండనై యందులకుం బోయి బంధుజనులకు హృదయానందంబు నేసి యిప్పు డివ్విధంబున సర్వహీనుండనై యెట్లు పోవ నేర్తు. అనిన దమయంతి యి ట్లనియె. 71

తే. అఖిలదుఃఖరోగార్తున కౌషధంబు
సురుచిరంబుగ భార్యయ చూవె యెందు,
నొనర భార్యాసమేతుఁడై యున్నవాని
కెంత లాపదలయ్యును నెలుకపడవు. 72

క. అలయునెడ డయ్యునెడ నాఁ
కలియుఁ దృషయు నైనయెడలఁ గనుఁగొని ధరణీ
తలనాథ పురుషునకు ని
మ్ముల భార్యయ పాచుఁ జిత్తమున దుఃఖంబుల్. 73

వ. కావున నిది మదధీనజీవిత యనియు అనువ్రత యనియు అనుకంపనీయ యనియు నన్ను విడువక నా యనుగమనంబునకు ననుమతుండవు కమ్ము. అనిన నట్ల చేయుదు. ప్రాణసమాన వయిన నిన్నేల విడుతు? ఓడకుండుము. అని నలుండు దమయంతి నాశ్వాసించుచు నొక్కటఁ జనిచని విజనంబైన విపినంబుల నొక్క సభఁ గని యందు విశ్రమించి పరుషధూళిధూసరస్థలంబున శయనించి మార్గశ్రమనిమీలితనయనుం డయి దుఃఖంబునఁ గన్ను మొగుడ కున్న లేచి తన పాదంబులయంతికంబున నతిక్లేశపరవశ యయి నిద్రవోయెడు దమయంతిం జూచి. 74

సీ. ధరణిరాజ్యంబుతో ధనమెల్లఁ బరులచే
నపహృతం బగుటయు నాప్తమిత్ర
బంధుజనంబులుఁ బ్రకృతిజనంబులు
విడుచుటయును మహావిపినభూమిఁ
బత్నితోఁ దనపరిభ్రమియించుటయు నప్డు
దలఁచి శోకించి యుత్తరుణి దొల్లి
మృదుశయనంబున మెలఁతలు మెలపుతో
నడుగు లొత్తఁగ నిద్ర యనుభవించుఁ

ఆ. గోమలాంగి యిపుడు గుఱుకొని పాంసుల
స్థలమునందు నిద్రఁ దగిలినదియుఁ

బంకజాక్షి నాకు భార్య యై యింత దుః
ఖంబుఁ బొందె దైవఘటనఁ జేసి. 75

వ. ఏను దీని దుఃఖంబుఁ జూడనోప నెటకేనియుం బోయెద నిది
నన్నుం గానక తన బంధులయొద్దకుం బోయి దుఃఖపడకుండు.
అని విచారించి పోవ సమకట్టి యక్కోమలి మేలుకొనకుండ
మెల్లన దానివస్త్రంబునం దర్ధంబు చించి తనకుం బరిధానంబు
సేసికొని వెలువడి కొండొక నేల పోయి దమయంతియందు
ఘనం బైన తన నెయ్యం బను తీఁగం ద్రెంపనేరక క్రమ్మఱ
నచ్చోటికి వచ్చి. 76

చ. కలి దమయంతిఁ బాప సమకట్టు సతిం బతివాయ నోపఁ డా
లలనను దీర్ఘసౌహృదబలంబున నిట్టులు రెంటఁ జేసి య
న్నలుఁడు విమోహరజ్జులఁ బెనంగి గతాగతకారి యైన ను
య్యెలయునుబోలె నూఁగడక యెంతయుఁ బ్రొద్దు వినిశ్చి [తాత్ముఁడై.

తే. బాల నొక్కర్తు నిక్కాననపాలు సేసి
నిష్ఠురుండ నై యే నెట్లు నేర్తుఁ బోవ
ననక కలిచేత నాకృష్టుఁ డైన నలుఁడు
విగతకరుణుఁ డై దమయంతి విడిచి చనియె. 78

వ. అంత దమయంతి మేలుకని తన పతిం గానక తన వస్త్రార్ధని
కర్తనంబునుం జూచి లేచి నలుగడలుం బరికించి భయశోక
వ్యాకులచిత్త యై. 79

సీ. హా మహారాజ మహామహీరక్షణ
దక్షదక్షిణబాహుదండ దండి
తారాతి నిషధరాజాగ్రణి న న్నిట్లు
వీతదయుండ వై విడిచి పోవఁ

దగునె నీ వెన్నఁడు ధర్మువు దప్పని
వాఁడవు సూనృతవ్రతరతుండ
వోడకు మని నన్ను నూఱడఁ బలికిన
పలు కిప్డు మఱవంగఁ బాడి యయ్యె
ఆ. పొదలలోన డాఁగి పొడసూప కి ట్లేల
యున్న వాఁడ విట్టి యుగ్రభావ
మేల నీకు నయ్యె నెటఁ బోదు ని న్నెట్లు
గాంతు నింక నుగ్రకాననమున. 80
క. వగవఁగ సాంగోపాంగము
లగు నాలుగు వేదములయు నధ్యయనము పొ
ల్పుగ నొకసత్యముతో నెన
యగునే యెవ్వియును బోల వఁట సత్యంబునన్. 81
వ. ప్రాణసమాన వైన నిన్నవశ్యంబు విడువ నని పలికితి సత్య ప్రతిపాలనంబు సేయుము అని ప్రలాపించుచుం దన యేకాకిత్వంబునకు నబలభావంబునకుఁ బ్రతిపదన్యాసజాయమాన కంటక మృగ పన్నగభయంబునకు వగవక నిజనాథు నసహాయత్వంబునకు దుస్సహ క్షుత్పిపాసాశ్రమాకులత్వంబునకు వగచుచు. 82
క. అలయుచుఁ బులుఁగులయెలుఁగుల
కులుకుచు నుగ్రాతపమున కోపక వృక్షం
బులనీడల నిలుచుచు నెలుఁ
గులఁ బులులం జూచి భయముఁ గొని వగ వగచున్. 83
క. ఏచినపొదల బడల్పడఁ
ద్రోచుచు ముండ్లకును నల్లఁ దొలఁగుచు దిక్కుల్

సూచుచుఁ దొడరుచుఁ ద్రెళ్లుచు
లేచుచు లలితాంగి సంచలించుచు నరిగెన్. 84

వ. ఇట్లరుగుచున్న దమయంతి యంతికన్యస్తచరణ యయిన దాని నాహారార్థి యై యొక్క పన్నగంబు పట్టికొనిన నక్కోమలి మెదలనేరక. 85

ఆ. ఇంకనైన నన్ను నేల యాలింపవు
నాకు శరణ మగుము నాథ యనుచు
నఱచుచున్న దానియాక్రందనధ్వని
వినుచు నొక్కయెఱుకు వేగ వచ్చి. 86

వ. తన పట్టినసురియ నప్పెనుఁబాముపదనంబు వ్రయ్యం దఱిగిన రాహుముక్త యయిన చంద్రరేఖయుంబోలె నజగర ముఖంబువలన వెలువడిన యా దమయంతి నాశ్వాసించి తత్సమీపసరోవరస్నాతను వన్యస్వాదుఫలాహారనుగాఁ జేసి సేద దీర్చి నీ వెవ్వరిదానవు ఏకతంబ యివ్వనంబున కేల వచ్చి తని యడిగి మృదుభాషిణి యైన యమ్మగువవలన నంత వృత్తాంతంబు నెఱింగి. 87

కవిరాజవిరాజితము. రజనికరానన మేచకకుంతల
రాజిత రాజసుతక్షా విలస
ద్గజపతిగామినిఁ జందనగంధిఁ బ్ర
కాశితకాంతిసమన్వితఁ బం
కజదళలోచనఁ జూచి కిరాతుఁడు
కామనిశాతశరాహతుఁ డై

సూచుచుఁ బొడరుచుఁ ద్రెళ్లుచు
లేచుచు లలితాంగి సంచలించుచు నరిగెన్. 84

వ. ఇట్లరుగుచున్న దమయంతి యంతికన్యస్తచరణ యయిన
దాని నాహారార్థి యై యొక్క పన్నగంబు వట్టికొనిన నక్కో
మలి మెదలనేరక. 85

ఆ. ఇంకనైన నన్ను నేల యాలింపవు
నాకు శరణ మగుము నాథ యనుచు
నఱచుచున్న దానియాక్రందనధ్వని
వినుచు నొక్కయెఱుకు వేగ వచ్చి. 86

వ. తన పట్టినసురియ నప్పెనుఁబాముువదనంబు వ్రయ్యం దఱిగిన
రాహుముక్త యయిన చంద్రరేఖయుంబోలె నజగర
ముఖంబువలన వెలువడిన యా దమయంతి నాశ్వాసించి
తత్సమీపసరోవరస్నాతను వన్యస్వాదుఫలాహారనుగాఁ జేసి
నేద దీర్చి నీ వెవ్వరిదానవు నేకతంబ యివ్వనంబున కేల వచ్చి
తని యడిగి మృదుభాషిణి యైన యమ్మగువవలన నంత
వృత్తాంతంబు నెఱింగి. 87

కవిరాజవిరాజితము. రజనికరానన మేచకకుంతల
రాజిత రాజసుతక్షణ విలస
ద్గజపతిగామినిఁ జందనగంధిఁ బ్ర
కాశితకాంతిసమన్వితఁ బం
కజదళలోచనఁ జూచి కిరాతుఁడు
కామనిశాతశరాహతుఁ డై
నిజహృదయం బెఱఁగించె లతాంగి క
నింద్యచరిత్రకు వేడుకతోన్. 88

ఆ. అగ్నిశిఖయుఁబోలె నంటను డాయను
జూడరాని యట్టి శుభచరిత్ర
నెఱుకలేని కఱకుటెఱు కవేక్షించెఁ గా
దనక తనకు నాయు వల్ప మైన. 89

వ. దమయంతియు వాని నలిగి చూచి యేను బతివ్రత నైతి
నేని యి ద్దురాత్ముం డైన కిరాతుండు మృతుం డయ్యెడు
మని శాపం బిచ్చిన వాఁ డప్పుడ యగ్నిదగ్ధం బయిన వృక్షం
బునుం బోలె విగతజీవుం డయి పడియె. అట్లు పరమపతి
వ్రతాత్వ ప్రభావంబున. 90

క. బాలహృదయమునన్నృపశా,ర్దూలునిజాధీశునిలిపిదుష్టోరగ శా
ర్దూలక్రూరమృగావళి,కోలినభయమందకరిగెనుగ్రాటవిలోన్.

వ. మఱియు. 92

సీ. సహకార మత్ప్రియసహకారుఁ బున్నాగ
పున్నాగుఁ దిలక భూభువనతిలకుఁ
జందన బుధహారిచందనుఁ బుష్పితా
శోక సుహృజ్జనశోకదమను
వకుళకులైకదీపకు విభీతక భయ
భీతార్తిహరు నలుఁ బ్రీతితోడఁ
గానరే కానరే కాన లోకోత్తరు
నని మ్రాని మ్రానికి నరిగి యరిగి

ఆ. యడుగు నడుగు లెండవడిఁ బురపురఁ బొక్క
నిర్ఝరాంతరముల నిలుచుఁ బొలుచుఁ
దరులగిరులయెడ నురుగుహాగృహములఁ
దొంగి తొంగి చూచుఁ దోయజాక్షి. 93

వ. ఇట్లు దమయంతి నిజనాథు నన్వేషించుచు భీషణారణ్యం
బునం దిరుగునది ముందట. 94

మత్తకోకిల. వారిభక్షులు పర్ణభక్షులు వాయుభక్షులు శాకనీ
వారభక్షులు వృక్షమూలనివాసరక్తులు నై తపం
బారఁ జేయుమహామునీంద్రులయాశ్రమం బెడఁగాంచె నం
భోరుహాక్షి పురాసమార్జిత పుణ్యకర్మఫలంబునన్. 95

వ. ఇట్లు మృగ వ్యాళ తస్కర కిరాత పర్వత నిరంతరం బయిన
కాంతారంబునం బుణ్యనదీతీరంబునందు నొక్క మునిపల్లె
యందు వసిష్ఠ వామదేవ వాలఖిల్య భృగు నారద సదృశు
లైన మహామునులం గని నమస్కరించి యున్న నమ్మునులు
దమయంతిం జూచి యచ్చెరువడి యవ్వా నీ వెవ్వరిదానవు?
ఇవ్వనదేవతవే? దేవభామినివే? దివ్యం బైన యీ తేజం
బుతో నేల క్రుమ్మరెదవు? అనిన వారలకు దమయంతి
యి ట్లనియె. 96

క. వినుఁ డేఁ బుణ్యశ్లోకుం
డనఁగఁ సదాయజ్ఞనిరతుఁ డనఁగ ధరిత్రిన్
దనరిన నలుభార్యను స
జ్జనుత దమయంతి యనఁగఁ జాలినదానన్. 97

వ. విధికృతంబున నన్నుం బాసి హృదయేశ్వరుం డెట కేనియుం
బోయినఁ దదన్వేషణాసక్తచిత్త నై విపినపరిభ్రమణంబు
సేసెద ఇత్తపోవనంబు వచ్చి నలుండు భవత్పాదాభివందన
కృతార్థుం డయి యెక్కడకుం బోయె? అతని పోయిన
వల నెఱుంగుదు రేని యానతిండు. కొన్ని దినంబులలోనఁ

దద్దర్శనంబు సంభవిల్లనినాఁడు దేహంబు విడుతును. అని
యేడ్చుచున్నదానిం జూచి కరుణించి మును లిట్లనిరి. 98

క. వనజాయతాక్షి కతిపయ
దినములఁ జూడంగఁ గాంతు దివిరి నలుని భూ
జనసుతు నెప్పటియట్టుల
తనపురమున రాజ్యలీలఁ దనరెడువానిన్. 99

వ. మేము తపోదృష్టిం జూచితిమి దుఃఖింపకుండుము. అని తాప
సులు తమ యగ్నిహోత్రంబులతో నపార ఫల పుష్ప తరు
నదీ రమ్యతపోవనంబులతోఁ దా రందఱు నదృశ్యులైనం
జూచి దమయంతి యిది కలయో నిక్కువంబో యని
విస్మయం బందుచుం జని ముందట నొక్క చనుపఁ గని దానిం
జూచునప్పు డందలి జనంబులు. 100

సీ. పాంసుజాలంబు పైఁ బ్రాకినఁ గరము రూ
క్షము లగు మూర్ధ్వాలకములదాని
నతిమలినం బైన యర్ధవస్త్రంబున
నావృతం బగు దేహయష్టిదాని
నాఁకలి తృష నిద్ర యనువాని నెఱుఁగక
యున్మాదినియుఁ బోలె నున్నదాని
దమయంతిఁ జూచి కొందఱు పిశాచం బని
పఱచిరి కొందఱు భయముఁ బొంది

ఆ. రందుఁ గొంద ఱధికహాసంబు సేసిరి
యడవి నేమి రోసె దనిరి కొంద
ఱవ్వ నీవు వేల్పవో యని కొందఱు
మొగిన కేలు మొగిచి మ్రొక్కి రంత. 101

వ. దమయంతియు సార్థవాహులం జూచి యిమ్మహాగహనం
బున నిట్టి జనసంకులం బైన సార్థంబు గానంబడియె నెట్టి
పుణ్యంబో యనుచు వారల కిట్లనియె. 102

క. ఏను నలుభార్యఁ బుణ్యవి
హీనతఁ బతిఁ బాసి నవసి యేకాంతమ యీ
కానలఁ బరిభ్రమించెదఁ
గానరె మీ రమరసదృశుఁ గరుణాత్ము నలున్. 103

వ. అనిన దమయంతి కాసార్థవాహాధ్యక్షుండు శుచి యనువాఁ
డి ట్లనియె. 104

క. నలుఁ గాన మివ్వనంబునఁ
గల వెప్పుడుఁ గాంతు ముగ్రకరులను సింహం
బుల ఋక్షంబుల నిది మ
ర్త్యుల కవిషయ మాతపంబు దూరదు దీనన్. 105

వ. అనిన నిచ్చనుప యెటఁ బోయెదు నని యడిగిన నిది చేది
పతియైన సుబాహుపురంబునకుం బోయెదు నని చెప్పిన
నట్లేని యేను మీతోడ వచ్చెద నని పరమపతివ్రత పతి
దర్శన లాలసయై మునుల పలుకులు దలంచుచు సార్థవాహ
సమూహంబుతోడ నరిగిన. 106

క. కడునెండ యెక్కునంతకు
నుడుగక యచ్చనుప నడచి యుగ్రాటవిలో
విడిసె బహుశీతజలముల
బెడఁ గగునొకచెఱువునొద్దఁ బెద్దయు డప్పిన్. 107

వ. అంత. 108

సీ. అర్ధరాత్రమునప్పు డందుల కేతెంచె
గజయూథములు జలకాంక్షఁ జేసి
యంబుధివిమలజలంబు లాస్వాదింపఁ
జనుదెంచు జలధరసమితియట్లు
చనుపలో నిద్రావసక్తులై యున్నవా
రున్నతద్వీపములయుగ్రపాద
హతిఁ జేసి మర్దితులైరి కొందఱు దంత
హతిఁ జేసి భిన్నాంగులైరి కొంద

ఆ. ఱఱచి ప్రాణభీతిఁ బఱచి మహీజంబు
లెక్కి రందుఁ గొంద ఱుక్కడంగి
చనుప యిట్టిపాటఁ బెనుపడి యవినీతు
సిరియపోలె నడఁగి విరిసి చెడియె. 109

వ. అట్టి సంక్షోభంబున మరణంబునకుఁ దప్పి దయమంతి యాత్మగతంబున. 110

ఆ. జీవితార్థులైన జీవుల సుఖసుప్తు
లైనవారిఁ జంపె నఱవ నఱవ
మరణకాంక్ష నున్న మగువఁ జంపఁగ నను
మఱచె విధి కరంబు మందబుద్ధి. 111

సీ. ఇచ్చున్నప్పతోఁ జని యిప్వనక్లేశంబుఁ
దలఁగుదు నని బుద్ధిఁ దలఁచి యున్న
నురుతర సార్థపయోరాశిహస్తియూ
థాగస్త్యుచే బీత మయ్యె నదియుఁ
దొలుమేనఁ జేసిన దుష్కృతశక్తియో
వగవంగ నాస్వయంవరమునాఁడు

సురవరు లర్థులై చూచుచు నుండంగ
నలు వరియించిననాఁటియెగ్గుఁ
ఆ. దలఁచి యిట్టి యాపదలు సేసిరో వేల్పు
లమరకోపమునన యయ్యె నాకు
నీవియోగదుఃఖ మింకేమి సేయుదు
ననుచు వగచుచుండె నంబుజాక్షి. 112

వ. ఇట్లు దుఃఖించుచు దమయంతి ప్రభాతం బైన హతశేషు లయినవారలతో ననవరతప్రయాణంబులం జేదిపతిపురంబు సొచ్చి జనసంకులం బయిన రాజమార్గంబుఁ దఱియ వచ్చుచున్నదాని దినకరప్రభాపటలధూసరం బయిన దివాతనచంద్ర రేఖయుంబోలె దీప్తివిహీన యై డస్సియు రమ్యాకృతి యైన దానిఁ బ్రాసాదతలగత యైన రాజమాత యాదమయంతిని దవ్వులం గని తన దాదికి ట్లనియె. 113

తే. జీర్ణ మై కడుమాసినచీరఁ గట్టి
ధూళిధూసరాలకములు దూలుచుండ
నబల యున్మత్తవేషిణి యైన లచ్చి
కరణి నిట వచ్చుచున్నది కంటె దాని. 114

వ. అక్కోమలియందు నా కతిస్నేహం బైన యది దానిం దోడ్కొని రమ్మనిన నదియు దమయంతిం దోడ్కొని రాజమాతయొద్దకుం జనిన రాజమాతయు దానిం జూచి నీ వెవ్వరిదానవు ఇట్లేల దుఃఖావేశవివశ వయి యున్నదానవు చెప్పు మనిన దమయంతి యి ట్లనియె. 115

మధ్యాక్కర. జితవైరి మత్పతి జూదమాడి నిర్జితుఁడయి చనినఁ
బతితోడ నీడయుఁబోలె నేనును బాయక యరిగి

యతిబుభుక్షాతురుం డైనపతిచేత నవ్వా డై వాను
షతిఁ జేసి వంచిత నైతి నొక్కచో మఱచి నిద్రించి. 116

వ. అంత నుండియు నమ్మహానుభావు నేకవస్త్రు నతిమనోహరు నన్వేషించుచు సైరంధ్రీవ్రతంబుఁ జేకొని వియోగానలంబునం గంది కందమూలఫలంబుల యాహారంబుగాఁ బ్రొద్దు వడినచోట నివాసంబుగా మృగంబుల సహాయంబుగా వనంబునం బరిభ్రమించెద ననిబాష్పజలంబుల నురస్స్థలపరాగంబు పంకంబు సేయుచుఁ బలుక నున్న నాదమయంతికి రాజమాత యి ట్లనియె. 117

క. నీ వుండుము నాకడ నిం,దీవరదళనేత్ర నీపతిని రోయఁగ భూ
దేవోత్తములం బనిచెద,నావుడు నిట్లనియెభీమనందననెమ్మిన్.

వ. ఏను సైరంధ్రీవ్రతంబు చేకొనియుండెద ఉచ్ఛిష్టంబు భుజియింపను పదధావనంబు సేయను. పరపురుషులతోఁ బలుకనోప పతి నన్వేషించుపొంటె నరిగెడు బ్రాహ్మణులతోఁ బలుకుదు. అ ట్లయిన నీయొద్ద నుండుదు. ఒండువిధంబైన నుండనేర ననిన రాజమాత సంతసిల్లి నీ కిష్టం బైనవిధంబున నాయొద్ద నుండుము. అని దాని నతిగౌరవంబునం జేకొని యుండఁ దన కూఁతు సునంద యనుదాని సమర్పించిన. 119

క. అలయకపుణ్యవ్రతములు
సలుపుచు సైరంధ్రి యనఁగఁ జై ద్యేశుపురి
న్నలుదేవి యుండె నెదఁ బతిఁ
దలఁచుచు దుస్సహవియోగతాపార్దిత యై. 120

వ. అట నలుండు దమయంతిం బాసి దారుణారణ్యంబులో నరుగువాఁడు ముందట. 121

చ. అవిరళవిస్ఫులింగనివహంబుల నభ్రపథంబు నంటుచుం
దవదహనం బుదగ్రతరుదాహము సేయుచునున్నఁ జూచి మా
నవపతి దానియంతరమున న్వినియె న్నరనాథ నన్ను గా
రవమున వేగ కావ నిట ర మ్మనునార్తమహాధ్వనినాదమున్.

క. విని శంకింపక చెచ్చెర
వనఘుం డత్యుగ్రతరదవానలమధ్యం
బున కరిగి కనియె దీనా
ననుఁ గుండలితాంగు నొక్కనాగకుమారున్. 123

వ. అన్నాగకుమారుండును నలునకుం గృతాంజలి యై యేను
గర్కోటకుం డనువాఁడ గర్వవశంబున నొక్క బ్రహ్మఋషి
నుల్లంఘించి తచ్ఛాపంబున నెక్కడం గదలనేర కున్నవాఁడ.

క. నాలుగు దెసలను దావ
జ్వాలావళి గవిసె మండి చా నోప మహీ
పాలక న న్నొకసరసీ
కూలముఁ జేరంగ నెత్తికొని పొమ్ము దయన్. 125

వ. నన్ను రక్షించిన నీకుం బ్రియంబు సేయనోపుదు ననిన వాని
నెత్తికొనిపోవం జాలుకనై యంగుష్ఠమాత్రశరీరుం డై యున్న
నెత్తికొని నలుం డతిత్వరితగతి నరిగి దావవర్జితం బై యొక్క
సరోవరసమీపంబున విడువం బోయిన నింకను బదియడుగు
లరుగుము నీకు శ్రేయఃప్రాప్తిఁ జేసెద ననిన నడుగు లెన్ని
కొనుచుం బోయి పదియవయడుగున నప్పాముచేత దష్టుం డై
తన రూపంబు విడిచి వికృతరూపంబుతో నున్న యన్నలునకుఁ
గర్కోటకుం డాత్మరూపంబుఁ జూపి యి ట్లనియె. అయ్యా
నీవు నాచేత విషపీడితుండ నైతి నని దుఃఖింప వలదు

ని నొ్కిరు లెజెంగిన నెగ్గగుంగావున వికృతశరీరుం జేసితి. ఎంత కాలంబు నీశరీరంబున నావిషం బుండు నంతకాలంబును నీకు విషోరగరాక్షస పిశాచ శత్రునివహంబువలని భయంబు లేదు. సర్వసంగ్రామజయంబును భార్యాసంగమంబును నెప్పటియట్ల రాజ్యవిభవంబు నగు నీ కెప్పుడేని నిజరూపంబునకొాన నిష్టం బగు నప్పుడ నన్నుఁ దలంపుము. ఈవస్త్రంబు నీయొద్దకు వచ్చు. దీని ధరియించుడు నిజరూపప్రాప్తి యగు నని వరం బిచ్చి వెండియు ని ట్లనియె. 126

మధ్యాక్కర.

ఇలఁ బ్రసిద్ధుఁడు ఋతుపర్ణుఁ డనెడుమహీశుఁ డిక్ష్వాకు
కులజుండు నీకు నేర్పుఁ డగు నాతనిఁ గొలిచి యం దుండు
మలయ కీ వతనికి నశ్వహృదయాఖ్య మగువిద్య యిచ్చి
వెలయ నతనిచేత నక్షహృదయ మన్విద్యఁ జేకొనుము. 127

వ. మఱియు బాహుకుం డను నామంబుతో సూతవృత్తి నుండుము అని హితోపదేశంబు నేసి కర్కోటకుం డదృశ్యుండై న దవ్వచనంబున నలుం డయోధ్యాపురంబునకుం జని ఋతుపర్ణునిం గని యేను బాహుకుం డనువాఁడ అశ్వశిక్షయందుఁ గుశలుండ అన్నసంస్కారంబును శిల్పంబులు పెక్కులు రచియింప నేర్తు. భవత్సేవార్థి నై వచ్చితి అనిన వానికి ఋతుపర్ణుం డి ట్లనియె. 128

క. నాయొద్ద నుండెదేని మ
దీయరథాశ్వముఁ గమనధృతి శీఘ్రముగాఁ
జేయుము గావు న నట్టుల
చేయుదు నని నలుఁ డు వాని సేవించె నృపున్.

వ. ఇట్లు ఋతుపర్ణుని యొద్ద నశ్వాధ్యక్షుం డై దుష్టాశ్వంబుల వశగతంబులఁ జేయుచు నశ్వవరంబుల నారోహణంబుల శిక్షించుచు రసవంతంబుగ నన్నసంస్కారంబు సేయుచు ఋతుపర్ణుచేత నియుక్తు లైన వార్ష్ణేయజీవలులు దనకు సహాయులుగాఁ బ్రచ్ఛన్నుం డై యుండి యొక్కనాఁ డేకాంతంబున దమయంతిం దలపోసి తనలోనఁ దలంచి. 130

సీ. ఇభరాజగమన నీ వెందుల కరిగితి
పుడురాజవదన యెం దున్నదాన
వబల యెవ్వరిచేత నడవులలోఁ బట్టు
వడి తెలినాపేక్షఁ బఱచుచున్న
యుగ్రమృగంబుల యుదరంబులో నున్న
దానవే నీతల్లిదండ్రులకడ
ధృతి నున్నదానవే దేశాంతరంబుల
నున్నదానవె యంచు నుదితమదన
ఆ. హాతి విమోహితాత్ముఁ డై హృదయేశ్వరిఁ
దలఁచి రాత్రి యెల్లఁ దాపమునను
నిద్ర లేక వంది నిట్టూర్పు లూర్చుచు
నుండె నలుఁడు శోక ముత్కటముగ. 131

వ. అతని ప్రలాపంబు విని జీవలుం డాత్మగతంబున. 132

క. అఱపొఱడుఁ గుఱుచచేతులు
నొఱవఱరూపంబుఁ గలిగి యొరులకుఁ జూడన్
గొఱగాకుండియు మన్మథు
నొఱపులఁ బడియెడు నితండు యువతీప్రియుఁ డై. 133

వ. వీనిచేతఁ దలంపఁబడియెడు వనిత వినికంటె లెస్స గాకున్నె

యనుచు బాహుకునొద్దకు వచ్చి నీ తలంచుచున్న భార్యకు నీకు నేల వియోగం బయ్యె నని యడిగిన బాహుకుం డి ట్లనియె. 134

ఆ. నన్నుఁ జూచి నగరె నలినాక్షి నా కేల
విప్రయోగ మేల వినవె తొల్లి
యేలయో యెఱుంగ నేను మందప్రజ్ఞఁ
డనుభవుండ దనలఁ దాంగిఁ బాసి. 135

వ. దాని నన్వేషించి యెందునుం గానక ప్రలాపించినం దత్ప్రియాగం బే ననుకరించితి నని చెప్పి యిట్లయోధ్యాపురంబున బాహుకనామంబుతోఁ బ్రచ్ఛన్నుండై నలుం డుండె నంత నట విదర్భేశ్వరుండు నలురాజ్యభ్రంశంబు విని కూఁతురు నల్లుండు నెటఁ బోయిరో యెట్లున్నవారో యని శోకించి.

క. వారల రోయఁగఁ బంచె న
పారబలుం డిష్టులైన బ్రాహ్మణుల సదా
చారుల విద్వాంసుల స
త్కారంబులఁ దనిపి వారిఁ గడునెయ్యముతోన్. 137

వ. మఱియు నలదమయంతు లున్నచో టెఱింగి వచ్చినవారికి వేయి గద్యాణంబు లిత్తు ననియు వారలం దోడ్కొని వచ్చువారికి గోసహస్రంబులు నగ్రహారంబులు నిత్తు ననియుఁ బలికి పంచిన. 138

క. జగతీచక్రమునం గల
నగరమహాగ్రామపక్కణంబులు గల ఘో
[illegible] త్రే [illegible] తము లి
ష్ముగ [illegible] సె [illegible] కేశముల కరిగి న [illegible]

వ. అందు సుదేవుం డను బ్రాహ్మణుండు చేదిపతి యైనసుబాహు పురంబునకుం జని పుణ్యాహావాచనంబు సేయింపం బోవు బ్రాహ్మణులతో రాజగృహంబు సొచ్చి యంతఃపురంబున సునందసహిత యై యున్నదాని ధూళిధూసర యై ధూమ జాలనిబద్ధ యైన యగ్నిప్రభయునుం బోలె నీలాభ్రసంవృతం బైన చంద్రరేఖయుం బోలె బహుపంకనిమగ్న యైనమృణాళి యుం బోలె నేర్పడ కున్నను దదీయ భ్రూయుగ్మ మధ్యగతం బైన సూక్ష్మలక్షణం బిమ్ముగా నిరీక్షించి దమయంతిగ నెఱింగి యాత్మగతంబున నిది పతివియుక్తయై శుష్కప్రవాహం బైన నదియునుం బోలె శూన్యకమలం బైన నళినియునుం బోలె నొప్పకుండియుఁ దన పతివ్రతాత్వంబున నొప్పుచున్నది. 140

తే. అనపహార్యంబుఁ దేజోమయంబు సర్వ
గుణములకు నలంకారంబు గురుతరంబు
భామలకుఁ బతిభక్తియ పరమ మైన
భూషణం బిట్టివే పెఱభూషణములు. 141

వ. రోహిణికిఁ జంద్రసమాగమంబునుం బోలె దీనికి భర్తృ సమాగమం బెన్నం డయ్యెడునో తుల్యశీలవయోరూపాభి జాత్యు లైన నలదమయంతు లొక్కట నుండం జూచి విదర్భే శ్వరుం డెన్నండు కృతార్థుం డయ్యెడునో యంచు నల్లన దమయంతి కిట్లనియె. 142

తే. అవ్వ నీతల్లిదండ్రుల కాత్మజులకు
బంధుజనులకుఁ గుశలంబు భామ నీదు
కుశలము మేలుఁగానంగకు వగఁ గూరి వగచు
చున్నవారు వారలనంత ముదుగు నింక. 143

వ. దేవీ యేను భవద్భ్రాతృసఖుండ సుదేవుం డను బ్రాహ్మణుండ విదర్భేశ్వరుండు నీ యున్నచో టెఱుంగం బెక్కండ్రు బ్రాహ్మణులం బుచ్చిన నే నిందులకు వచ్చి నా పుణ్యంబున నిన్నుఁ గంటి ననిన దమయంతి వాని నెఱింగి తన పుత్త్రులఁ దల్లిదండ్రుల బాంధవులం బ్రత్యేకంబ యడిగి యశ్రుజలంబు లురుల నేడ్చుచున్నం జూచి యేలకో యిప్పుడు సైరంధ్రి యేడ్చుచున్నయది యని సునంద రాజమాతకుం జెప్పి పుచ్చిన. 144

క. చనుదెంచె నంతిపురమున
వనితానివహంబుతోడ వారిజదళలో
చన రాజమాత నృపనం
దన యగు దమయంతికడకుఁ దద్దయు వేడ్కన్. 145

వ. ఇట్లు వచ్చి తమలో మాటలాడుచున్న బ్రాహ్మణునిం దమయంతిం జూచి రాజమాత బ్రాహ్మణున కిట్లనియె. అయ్యా యిది యెవ్వని కూఁతురు? ఎవ్వని భార్య? ఏమి కారణంబునఁ దనభర్తను బాంధవులను బాసి పుణ్యవ్రతంబులు సలుపుచున్నయది. దీని నీ వె ట్లెఱింగితి? వికోమలినాము ఱేమి? యని యడిగిన సుదేవుం డిట్లనియె. 146

మధ్యాక్కర. నలినాక్షి యిది విదర్భేశుతనయ పుణ్యశ్లోకుఁడైన
నలుదేవి దమయంతి సుమ్ము విధికారణంబున రాజ్య
చలితుఁడై నిజనాథుఁ డరుగఁ దోడన చనె నను వార్త
వెలయంగ విని వారి రోయఁ బంచె భూవిభుఁడు బ్రాహ్మణుల.

వ. ఏ నిందులకు వచ్చి మీచేత సురక్షిత యై యున్న యికోమలిం జూచి భ్రూమధ్యంబునం బద్మనిభం బై విభూత్యర్థం

బుగా విధాతృనిర్మితం బైన పుణ్యలక్షణంబు పాంసుపటల
చ్ఛన్నం బయియున్న నుపలక్షించి రాజపుత్రింగా నెఱింగితి
ననిన సునంద శుద్ధోదకంబుల దాని భ్రూమధ్యంబు గడిగిన
నది విస్పష్టం బగుడు నందఱు నాశ్చర్యం బంది రంత. 148

సీ. ఆనందభరితాత్మ యై రాజమాత య
క్కమలాక్షిఁ బ్రీతితోఁ గౌఁగిలించి
కొని తల్లి నీవు నాకూఁతుర వేను నీ
జననియుఁ బేర్మి దశార్ణ రాజు
తనయల మదియు విదర్భేశుసతి యయ్యె
నే వీరబాహున కింతి నైతి
ననిన నయ్యువ్వెకు నతివినయంబుతో
నలుదేవి మ్రొక్కి సునంద నెత్తి

ఆ. కొని కరంబు నెమ్మిఁ గొన్నిదినంబు లం
దుండి యిట్టు లనియె నొక్కనాఁడు
దేవి యిదియు నదియు ధృతి నాకుఁ బుట్టిన
యిండ్ల కడుసుఖంబ యిందు నందు. 149

వ. అయినను దల్లిదండ్రుల ననుజుల నాత్మజాలం జూచెడు వేడ్క
యుల్లంబునం బుట్టినయది విదర్భకుం బోయెద నానతి మ్మని
కృతాంజలి యైన దమయంతి నతిస్నేహంబున సుబాహు
జనని సుతప్రేషితబలంబుతో స్వర్ణరత్నమయయానంబున
నునిచి పుచ్చిన. 150

ఉ. భామ విదర్భ కేఁగి తనబంధుజనంబులయొద్ద నుండియుఁ
గోమల దేహసౌఖ్యమునకు న్వెలియై మలినార్ధవస్త్రముఁ

భూమిరజంబు నంగమునఁ బొల్పగుచుండఁగ నుండె జీవిత
స్వామిని జేరుఁ జూచుదివసంబులు గోరుచు సువ్రతంబుతోన్.

వ. అట్లు భర్తృవియోగాతుర యైన దమయంతి ప్రాణంబు భరి
యింప నోపక యొక్కనాఁ డేకాంతంబునఁ దన జనని కిట్లనియె.

క. శోకాపనోదిఁ బుణ్య
శ్లోకు నలుని రోయఁ బనుపు శుభచరితుఁ దదా
లోకనవిహీన నై పర
లోకకృతావాస నగుదు లోకం బెఱుఁగన్. 153

వ. అనిన నదియును గూఁతు నభిప్రాయంబు భీమున కెఱింగించిన
నాతండు నలుమార్గణంబున ఋజుమార్గు లైన బ్రాహ్మణుల
నియోగించినం దన పతి నన్వేషింప నరుగు బ్రాహ్మణులకు
దమయంతి యి ట్లనియె. 154

ఆ. నైషధేశ్వరుండు నలుఁ డిప్పు డసమర్థుఁ
డగుటఁ జేసి తన్ను నన్యు లెఱుఁగ
కుండ నుండుఁ గాన నురుసభాంతరముల
కరిగి యరిగి యిట్టు లనుఁడు మీరు. 155

సీ. సత్యనిత్యుండవు సతి నింతి వర్జించి
దానివస్త్రార్థంబుఁ దఱిగి నీవు
పరిధానముగఁ జేసి పాడియే పోవంగ
భార్య భర్తయు నాఁగఁ బరఁగు ధర్మ
మది మిథ్య యయ్యె నీయందు నీ కిట్టి ని
ర్దయబుద్ధి చేకొనఁ దగునె యిట్టి
సాధ్వికిఁ గరుణాప్రసన్నుండ వగు మని
యెల్లచోఁ బఠికిన ... ఁదేని

ఆ. పలుకఁ బడఁగ నోడి ప్రతివచనం బిచ్చు
నతఁడు నలుఁడు గాఁగ నతిముదమున
నెఱిఁగి తన్ను నతని కెఱిఁగించి తోడ్కొని
రండు రానినాఁడు రం డెఱింగి. 156

వ. అని పంచినం బనిపూని బ్రాహ్మణులు దమయంతి కఱపిన పలుకు లెల్ల సకలదేశాధీశసభలం బలికి యెందునుం గానక వచ్చిరి. అందుఁ బర్ణాదుం డను బ్రాహ్మణుండు దమయంతి కిట్లనియె. నే నయోధ్య కరిగి నీకఱపిన పలుకు లెల్ల ఋతుపర్ణసభం బలికిన నొక్క పురుషుండు కుఱుచచేతులవాఁడు ఋతుపర్ణునొద్ద నూఱుగద్యాణంబుల జీవితంబు వాఁడు శీఘ్రయానకుశలుండు సూపక్రియానిపుణుండు విరూపాంగుండు బాహుకుం డను నశ్వశిక్షకుండు విని నన్ను నేకాంతంబునకుం బిలిచి వెలవెల నగుచు దీర్ఘనిశ్వాసపురస్సరంబుగా ని ట్లనియె. 157

ఆ. పురుషునందు దోషపుంజంబు గలిగిన
నెఱిఁగి యోద సహించునేని భార్య
పురుషునం దభీష్టభోగంబు దేహాంత
రంబునందు ధర్మరతియుఁ బడయు. 158

వ. అని యొం డెద్దియుం బలుకక తన నివాసంబునకుఁ బోయె నని చెప్పిన విని పెద్దయుం బ్రొద్దు చింతించి నలుండు కాని నాఁడు ప్రతివచనం బేల యిచ్చు నింకను వలను గలవారలం బంచి యాతని నిమ్ముగా నెఱుంగవలయు నని జననీజనకుల యనుమతంబున సుదేవు రావించి వాని కి ట్లనియె. 159

క. నన్నెఱిఁగి తెచ్చినట్ల జ
గన్నుతు నలు నెఱిఁగి తెమ్ము కౌశలమున వి
ద్వన్నాథ సర్వగుణాసం
పన్నుండవు నీవ యెందుఁ బరికింపంగన్. 160

క. అరుగు మయోధ్యకు దేశాం
తరవిఖ్యాతుండ వై రవిప్రతాపోన్నతు ను
త్తరకోసలేశు భాంగా
సరినిం గను మనఘు సమరసము ఋతుపర్ణున్. 161

వ. మఱియు విదర్భావిభుం డగు భీముండు నలు రోయం బంచి
యెందునుం గానక దమయంతికి ద్వితీయస్వయంవరంబు రచి
యింపం బూనిన నందులకు భూవలయంబునం గలరాజు
లెల్లను బోయెద రని యతిత్వరితంబుగా ఋతుపర్ణునకుం
జెప్పుము అని పంచిన సుదేవుం డయోధ్యానగరంబునకుం
బోయి ఋతుపర్ణుం గాంచి విదర్భాపురంబున దమయంతీ
ద్వితీయస్వయంవరం బెల్లి యయ్యెడు నని చెప్పిన విని ఋతు
పర్ణుండు బాహుకుం జూచి నాకు దమయంతీ ద్వితీయ
స్వయంవరంబు చూడ నొక్కనాఁడ విదర్భకుం బోవలయు
నీయశ్వనైపుణ్యంబుఁ బ్రకాశింపం జేయుము. అనిన నట్ల
చేయుదు నని నలుండు దన మనంబున దుఃఖించి. 162

ఆ. అడవిఁ దన్నుఁ బాసి యరిగిన నలిగి కా
కున్నె యిట్లు చేయ నువిద గడఁగె
నిట్లయేని కూర్తు రింతులు మా కని
విశ్వసించువారు వెడఁగు లెందు. 163

ఆ. సాధ్వి నాకుఁ గూర్చు సంతతి కలయది
చెలువ యిట్టు లేల చేయు నైన
నెఱుఁగవలయు నేని నే ఋతుపర్ణుతోఁ
బోదు నని నలుండు బుద్ధిఁ దలఁచి. 164

వ. తొల్లి వార్ష్ణేయుండు దెచ్చిన తన రథంబునందు హయంబుల నాలక్ష్యమాణశుభలక్షణంబులు వాయువేగంబులు నయిన వానిఁ బూన్చి కొనివచ్చిన ఋతుపర్ణుం డారథం బెక్క నప్పుడు హయంబులు మ్రొగ్గినం జూచి యిప్పేదగుఱ్ఱంబు లతి దూరం బెట్టు పోవనోపు నొండుగుఱ్ఱంబులం బూన్పు మనిన బాహుకుం డి ట్లనియె. 165

క. అవనీశ యీహయంబులు
పవనగతిం బఱచుఁ బ్రొద్దు వడకుండఁగ నే
డ విదర్భకు నన వుడు విని
కువలయపతి మెచ్చి బాహుకున కి ట్లనియెన్. 166

వ. అ ట్లయిన నీహయతత్త్వకౌశలం బెఱింగి నీకు నభిమతం బొనరింతు నని రథం బెక్కి బాహుకవార్ష్ణేయసహితుం డయి యరుగువాఁడు. 167

మధ్యాక్కర. ఎదురను దవ్వులఁ జూచినపాడవు లెల్లఁ దత్క్షణమ
కడియఁగా నవ్వి యెంతయును ద వ్వయి కనఁబడఁ బిఱుఁద
నిది దినేశ్వరురథమో యనూరుఁడో యితఁ డంచు నపుడు
హృదయమునను గడు విస్మయం బందె నిక్ష్వాకుకులుఁడు.

వ. వార్ష్ణేయుండును విస్మయంబు నొంది తన మనంబున. 169

క. ఈతండు శాలిహోత్రుఁడో
మాతలియో నలుఁడొ యొరులు మానవులు జవో

వేతముగ నిట్లు రథహాయ
నీతి యెఱుంగుదు రె ధారుణీవలయమునన్. 170

వ. వయోవిద్యావైభవంబుల నితండు నలుండో లేడి వికృతిరూప ధరుం డైన కారణం బేమియొ మహాపురుషులు దేవయుక్తులై ప్రచ్ఛన్నవృత్తి నుండుదురు వారి నెఱుంగం బోలునే యనుచుఁ జనునప్పుడు ఋతుపర్ణుండు దన యుత్తరీయంబు జాఱి భూతలంబునం బడిన మరలి చూచి బాహుకా వార్ష్ణేయుండు పోయి యుత్తరీయంబుఁ దెచ్చునంతకుఁ రథ గమనం బించుక మందంబు సేయు మనిన బాహుకుండు నగి నీ యుత్తరీయంబు వడినయెడ యిచ్చోటికి నొక్క యోజ నంబు గలదు వార్ష్ణేయుం డెట్లు దేనేర్చు నని రథగమన వేగమాహాత్మ్యంబు సెప్పుచు ననేక దేశంబులు గడచి చన నొక్కయెడ నగణ్యపర్ణఫలశాఖాలంకృతం బైన విభీతక వృక్షంబుఁ గని ఋతుపర్ణుండు బాహుకున కిట్లనియె. 171

ఆ. ఎల్లవారు నెఱుఁగ రెల్లవానిని భిన్న
విషయు లెల్లవారు విద్యలందుఁ
దొలఁగ కే నెఱుంగుదును దృష్టిమాత్రన
సకల మైనవస్తుచయముసంఖ్య. 172

వ. ఇవ్విభీతకంబున ఫలపర్ణసముదాయసంఖ్య జెప్పెద వినుము. ఈ రెండు శాఖలం గల పర్ణఫలంబులు పదివేలునొక్కండు తక్కిన శాఖలం గల యవి రెండువేలుం దొంబదేను అనిన బాహుకుండు విని వీని నెన్ని కాని నిశ్చయింపనేర నని రథంబు నిలిపి యా వృక్షం బా క్షణంబ యురులం ద్రోచి

యద్యోగ్యశాఖల యాకులుఁ బండులు నెన్నిన ఋతుపర్ణుఁడు సెప్పిన యన్నియ యైన నచ్చెరుపడి యవ్విద్య నాకుపదేశింప వలయు నని యడిగిన ఋతుపర్ణుం డి ట్లనియె. 173

క. ఇది యక్షహృదయ మనఁగా
విదితం బగువిద్య దీని విధ్యుక్తముగా
మది నెఱుఁగునరుఁడు సంఖ్యా
విదుఁ డగు దుష్కృతకళంకవిషముక్తుఁ డగున్. 174

చ. సకలగుణప్రసిద్ధుఁ డగుసర్వహితుం డగుఁ జూవె యంచు బా
హుకునకుఁ బ్రీతితోడ విధియుక్తముగా నుపదేశ మిచ్చె న
త్యకుటిలబుద్ధి నక్షహృదయంబు కరంబు రయంబుతో విద
ర్భకుఁ జను వేడ్కఁ జేసి ఋతుపర్ణుఁడు పూర్ణమనఃప్రసన్నుఁడై.

వ. ఇట్లు నలుండు ఋతుపర్ణుచేత నక్షహృదయంబుఁ బడసి సంతుష్టుం డయి నీకు నశ్వహృదయం బిచ్చెదఁ బరిగ్రహింపుము అనిన ఋతుపర్ణుం డట్ల చేసెద నది అంతకు నీయంద యుండనిమ్ము అని నా వలచినప్పుడ చేకొనియెద ననియె అంత నయ్యక్షహృదయసామర్థ్యంబున నప్పుడ. 176

క. నలుఁ డొల్లి యాక్రమించిన
కలి కర్కోటకవిషంబుఁ గ్రక్కుచు నొడలన్
వెలువడి నలునకు విహితాం
జలి యై తన్నెఱుఁగఁ జెప్పెఁ జంచలుఁ డగుచున్. 177

ఆ. వానిఁ జూచి నలుఁడు దా నల్గి శాప మీ
నున్నఁ గలి యొడంగి నిన్నుఁ బొంది
యహివిషంబుచేత ననయంబు దగ్ధుండ
నైతి నింక నాకు ననఘ నెయ్యెపు. 178

వ. నిన్నుఁ గీర్తించిన జనులు నా వలని భయంబుఁ బొందరు. నాకుం గరుణింపుము అనిన నలుండు కోపం బుడిగె కర్కోటకుని విభీతకవృక్షంబు నాశ్రయించె. అది మొదలుగా నవిభీతకం బప్రశస్తంబయ్యె. అట్లు నలుండు విస్మృతరూప మాత్రంబు దక్క దక్కిన దుష్కృతంబులవలన విముక్తుం డయి రథంబెక్కి యతివేగంబున ఋతుపర్ణవార్ష్ణేయసహితుం డై విదర్భకుం జనియె. అంత సాయాహ్నంబున. 179

క. మానుగ ఋతుపర్ణుఁడు భీ
మానుజ్ఞాతుఁ డయి చొచ్చె నాప్రోలు రథ
ధ్వానంబు మ్రోయుచుండఁగ
నానాదిఙ్ముఖములను ఘనధ్వనివోలెన్. 180

సీ. దమయంతి యారథధ్వని విని యిది నలు
రథఘోష మని యనురాగ మొంది
నలు నిషధేశుఁ బుణ్యశ్లోకు లోకోప
కారకుఁ జూడంగఁ గంటి ననుచు
ఘనభుజుఁ జూడంగఁ గాననినాఁడు త
ద్భుజపరిరంభణమునను సుఖము
బడయనినాఁడును బ్రాణముల్ విడుతు నే
నని తలంచుచుఁ గమలాయతాక్షి

ఆ. యారథాధినాథుఁ డై వచ్చు ఋతుపర్ణుఁ
జూచి యప్పు డధికశోకతప్త
యగుచు నుండె నంత నాఋతుపర్ణుండు
భీముఁ గానవచ్చెఁ బ్రియముతోడ 181

వ. భీముండును వారిం బూజించి యొక్క ... ప్రహ ...

విడియించిన ఋతుపర్ణుం డప్పురంబున స్వయంవరం బను
శబ్దంబు వినం గానక యాత్మగతంబున. 132

క. ధరణిం గలరాజు లిం దె
వ్వరు వచ్చినవారు లేరు వైదర్భి యొరుం
వరియింప నంత ధర్మే
తరచరితయె యనుచు నుండెం దద్దయు లజ్జన్. 183

వ. బాహుకుండును రథశాల రథాశ్వంబుల బంధించి రథ
సమీపంబున విశ్రమించియుండునంత దమయంతి బాహుక
వార్ష్ణేయులతోడ వచ్చిన ఋతుపర్ణుం జూచి విఫలమనోరథ
యై యుండనోపక కేశిని యనుదానిం బిలిచి ఋతుపర్ణు
నయోధ్యాపతిం గా వార్ష్ణేయు సూతపుత్త్రుం గా నెఱింగితి
బాహుకుం డనువాం డెవ్వండో వానియందు నా హృద
యంబు కరంబు ముదితం బగుచున్నయది మన పర్ణాదునకుం
బ్రతివచనం బిచ్చినవాఁడు వాఁడ కావలయు వానికడకుం
బోయి యెఱింగి రమ్మని పంపిన నదివోయి బాహుకుం గని
దమయంతి నీ కుశలం బడుగం బుత్తెంచె ఇందుల కేమి కార
ణంబున వచ్చితిరి అనిన దానికి బాహుకుం డి ట్లనియె. 184

క. ప్రియమున దమయంతి పున
స్స్వయంవరము సేయం గడంగి సకలక్షత్త్రా
న్వయవిభుల రావించిన
నయనిధి ఋతుపర్ణుం డొక్కనాంటన వేడ్కన్. 185

క. వినవె శతయోజనంబులు
చనుదెంచె నయోధ్యనుండి సరి నిందుల కా

తని సారథి నై యిట నే
నును వచ్చితి వానితో మనోవేగమునన్. 186

వ. నావుడు మూఁడవవాఁ డెవ్వఁ డని యడిగిన నక్కేశినికి
బాహుకుం డి ట్లనియె. 187

క. నలు రథచోదకుఁ డతఁ డ
త్యలఘుఁడు వార్ష్ణేయనాముఁ డనవుడు వాఁ డ
న్నలభూపాలకుపోయిన
వల నిది యని యెఱుఁగునో యన వాఁ డి ట్లనియెన్. 188

వ. వార్ష్ణేయుండును నలుపుత్త్రుల విదర్భేశ్వరునొద్దం బెట్టిపోయి
నలురాజ్యభ్రంశంబు విని ఋతుపర్ణుఁ గొలిచి యుండె.
అతండును నలు నెఱుంగఁడు. 189

క. నలుతో నొక్కఁడ నరిగిన
నలినాయతనేత్ర భీమనందన యొండెన్
నలుఁ డొండెఁ గాక యెఱుఁగరె
నలు నొరులకు నెఱుఁగఁ గారణము గలదె మహిన్. 190

వ అనిన విని కేశిని యి ట్లనియె. 191

సీ. అడవిలో వస్త్రార్ధహారి యై దయలేక
ప్రాణేశ్వరుఁడు దన్నుఁ బాసి చనిన
నాఁటివ స్త్రార్ధంబు నలినాక్షి యిప్పుడు
పరిధానముగఁ బాంసుపటలమలిన
మగుచున్న తనువుతో ననయంబు జడగొన్న
యలకావలులతోడ నవనితలము
శయనంబుగా ధర్మచారిణి దమయంతి
యనఘవ్రతంబుల నాచరించు

ఆ. చున్న దనిన నవిరళోద్గతబాష్పపూ
ర్ణంబు లైనలోచనంబు లెఱుక
పడక యుండ వదనపద్మంబు వాంచి తా
నొండువలను చూచుచుండె నలుఁడు. 192

వ. కేశినియును బాహుకు పలుకులు నాకారంబును దమయంతి కెఱింగించిన నది యాతని నలుంగా శంకించి యింకను వాని కడ కేఁగుము వాఁడు ఋతుపర్ణువంటలవాఁ డఁట వచన సమయంబున వాని చరితం బిమ్ముగా నెఱింగి రమ్ము అని పంచిన నప్పుడ చని కేశిని బాహుకునం దున్న దైవమా నుష నిమిత్తాద్భుతక్రియలు చూచి వచ్చి దమయంతి కి ట్లనియె. 193

క. అతనిచరితంబు సెప్పఁగ
నతిమానుష మపగతప్రయాస మదృష్ట
శ్రుతపూర్వము పరమార్థమ
యతనిని దైవమనవలయు నంబుజనేత్రా. 194

సీ. వినవమ్మ తృణముష్టిఁ గొని వాఁడు వీచిన
నం దగ్ని యుదయించి యందు వంట
లమరు నంతకు నింధనము లపేక్షింపక
యుడుగక మండుచు నుండు మఱియుఁ
గడఁకతో నంజుళ్లు గడుగంగ సమకట్టి
జల మపేక్షించుడు సంభవిల్లి
కుంభముల్ నిండి దివ్యాంభఃప్రవాహ మ
క్షయ మగుచుండు నాక్షణము చూడ

ఆ. నతనికరతలద్వయావమర్దితములై
కందియును మహాసుగంధకుసుమ
తతులు తొంటియట్ల తమకంపు విడువక
యుండు నతని తేజ మున్నతంబు. 195

వ. అనిన విని దమయంతి వెండియుఁ గేశినిం బిలిచి బాహుకు
వండిన నంజుళ్లు దెప్పించి యాస్వాదించి బాహుకునందు నలు
లక్షణంబులు గలుగు టెఱింగియు నూఱడ నోపక వాని
పాలికిఁ గొడుకునుం గూఁతునుం గేశినితోడఁ బంచిన
నక్కుమారునిఁ గూఁతుం జూచి. 196

ఆ. వశముగాక బాష్పవారి యొల్కుచు నుండెఁ
గొడుకుఁ గూఁతు నెత్తికొని నలుండు
హర్షపులకితాంగుఁ డై నిజాంకతలంబు
నందు వారి నునిచి యాదరమున. 197

వ. అక్కేశినిం జూచి యక్కుమారు లిద్దఱు నాకొడుకునుం
గూఁతునుం బోలిన వీరి నెత్తికొని దుఃఖించితి నని త
న్నేర్పడకుండం బలికి దాని కి ట్లనియె. 198

క. నీ విటఁ బలుమఱు వచ్చుచుఁ
బోవుచు నునికిఁ గని చిత్తముల నొండుగ సం
భావింతు రితరజనములు
కావున రావలన దింకఁ గార్యార్థిని వై. 199

వ. ఏము దేశాంతరంబుననుండి వచ్చిన యతిథులము నీకు మా
తోడి దేమి. అనినఁ గేశినియుఁ గ్రమ్మఱవచ్చి బాహుకు
మార్గం బంతయు దమయంతికిం జెప్పిన నది సంతసించి నిజ
జనని కి ట్లనియె. 200

ఉ. పంఙ్త్రియ మేల సర్వగుణసంపదఁ జూడఁగ బాహుకుండు భూ
వందితుఁ డైన నైషధుఁ డవశ్యము దా నగు నామనంబు నా
నందముఁ బొందుచున్న దిఘనంబుగ వాఁడిటవచ్చువాఁడొ యే
నందుల కేఁగుదాననొ నయంబుగ నానతియిమ్ము నావుడున్.

వ. అది యప్పుడ భీము ననుమతంబున దమయంతియొద్దకు
బాహుకు రావించిన. 202

క. చనుదెంచి యందు దీనా
నన నారళపంకమలిననతగాత్రఁ దప
స్విని నతికృశ దమయంతిం
గనియె నలుం డుదిత బాష్పకణకలితముఖిన్. 203

క. దమయంతి నలుని వికృతాం
గముఁ జూచియు నతని నన్యుఁగా వగవక నె
య్యమునను లజ్జను భయసం
భ్రమమున వివశాత్మ యగుచుఁ బతి కిట్లనియెన్. 204

వ. విజనం బైన విపినంబున నలసి నిద్రవోయిన యబల నతిసాధ్వి
ననువ్రత నగ్నిసన్నిధిం బాణిగ్రహణవిధిలబ్ధ యైనదానిం
బాసి నలునట్లు నిర్దయు లై యరిగినవారలెవ్వారు లేరు.

క. సురవరులను మెచ్చక తను
వరియించిన నన్నుఁ బుత్రవతి నేలకొ చె
చ్చెర విడిచె నాతనికి ని
ష్కారణునకే నేమి యొగ్గు గావించితినో. 206

వ. ప్రాణసమాన వైన నిన్ను విడువ నోడ కుండు మనిన యప్ప
లుకు లేల మఱచెనో యని శోకతప్తం బైన తన హృద
యంబుఁ దడుపుచున్నదియుఁబోలె బాష్పధారల నురు

స్థ్నలంబుఁ దడుపుచున్న దమయంతిం జూచి దుఃఖాకులుం
డై నలుం డి ట్లనియె. 207

తే. కలిసమావిష్టమతి నయి కష్టవృత్తి
నట్టియిడుమను బడితి నే నది మదీయ
తపముబలమున దుష్కర్మదహనమునను
నష్ట మై పోయె నిప్పుడు నన్ను విడిచి. 208

వ. ఏ నిందులకు నీకతదర్థంబు వచ్చితి నది య ట్లుండె, నన్ను
ననురక్తు ననువ్రతుఁ దలంపక యన్యాసక్తవై ద్వితీయస్వయం
వరంబు రచించు టది కులస్త్రీధర్మంబు గాదు రాజులనెల్ల నీ
స్వయంవరంబునకు రావించుటం జేసి కాదె ఋతుపర్ణుండు
వచ్చె. అనిన వెఱచి కృతాంజలియై దమయంతి యి ట్లనియె.

తే. నిన్ను రోయంగ విప్రులు నెమ్మి నరిగి
పలికి రెల్లచో నాచేతఁ బలుకఁబడియ
యందుఁ బర్ణాదుఁ డనువిప్రుఁ డయ్యయోధ్య
కేఁగి ప్రతివచనంబున నెఱిఁగె నిన్ను. 210

వ. ఆపర్ణాదువలన నెఱింగినదాన నై ని న్నిట రావించు నుపా
యంబుఁ దలంచి యెల్లి దమయంతిద్వితీయస్వయంవరం బగు
నని ఋతుపర్ణుకడం బ్రకాశింప సుదేవుం డను బ్రాహ్మణుం
బుత్తెంచితి. 211

క. నరవరుఁడ [illegible] నలుండు కా కె
వ్వరు [illegible] యోజనము లొక్క వాసరమున వ
త్తురు [illegible] ని దీనిం
[illegible] పంచితి నధిపా. 212

ఉ. ఏ నత [illegible] ము నెగ్గుదలంపఁ దలంప కొండుగా

నానత వైరి నీయడుగు లంటఁగ నోపుదు నట్లఁ యైన న
న్నీ నలినాప్తుఁ డీయనలుఁ డీమృగలాంఛనుఁ డీసురోత్తముల్
జాను వడంగ నాక్షణమ చంపరె కోపపరీతచిత్తులై. 213

వ. అనుచున్న యవసరంబున నఖిలభూతాంతర్గతుం డైనవాయు
భట్టారకుం డెల్లవారును విన నాకాశంబున నుండి నలున
కిట్లనియె. 214

చ. అమలచరిత్ర నిట్లు దమయంతిఁ బతివ్రతఁ బల్కుచే నృపో
త్తమ విను దీనియందు విదితంబగుశీలనిధిఁ సుధాంశుఁడుం
గమలహితుండు నేను దగఁగాచితి మొక్కటమూఁడువర్షముల్
గొమరుగ దీనిఁ జేకొనుము కోమలి నీ కనురక్త నాపుడున్.

క. కురిసె మరుద్వచనానం
తరమున సురపుష్పవృష్టి తడయక మ్రోసెఁ
సురదుందుభినాదంబులు
గరము ప్రశస్తముగ వీచె గంధవహుండున్. 216

ఆ. ఇట్లెల్లవారికి నాశ్చర్యంబుగా వాయుదేవుండు తన్నెఱింగించి
దమయంతీపతివ్రతాగుణంబులును బతియందలి యకృ
త్రిమానురాగంబును జెప్పిన విని నలుండు పరమప్రమోద
పరిపూర్ణహృదయుం డై తత్క్షణంబ కర్కోటకుం దలంచి
వానియిచ్చినపుట్టంబు పైఁ బెట్టికొని నిజరూపంబుఁ దాల్చిన.

ఉ. ఆయతబాహుఁ దప్తకనకాంచితవర్ణు మనోజరూపు నింద్రా
యితు సూర్యతేజు నిషధప్రభు నన్నలుఁ జూచి పద్మప
త్త్రాయతచారునేత్ర దమయంతి కరంబు ముదంబునొంది ల
క్ష్మీయుత యయ్యె బంధులకు మిత్రులకుం హృదయ
ప్రియంబుగన్. 218

వ. ఇట్లు సంగతు లైన యయ్యిరువురకు విరహాపరితాపంబుతోడ శరీరమలినత్వంబు వాసె. పరస్పరానురాగంబుతోన విభూషణవిశేషంబులు విలసిల్లె. అంత నంతయు విని భీముండు జాతసస్య యైన వసుధ తోయసంప్రాప్తి నాప్యాయిత యైనట్లు అజ్ఞాతచర్యం డయినపతిం బడసి పరమసంతుష్టహృదయయై చంద్రుతోఁగూడిన రాత్రియుంబోలె నొప్పుచున్న దమయంతిం జూచి సంతసిల్లి తన పురంబునం దృష్టశోభనంబులు దేవగృహంబులయందు విశేషపూజలు సేయించె. అట్టి మహోత్సవం బెఱింగి ఋతుపర్ణుండు నలునొద్దకు వచ్చి నీవు నిఖిలలోకపూజ్యుండ వయ్యును నాయొద్ద బాహుకుం డనం బ్రచ్ఛన్నవృత్తి నున్న ని న్నెఱుంగక నీచకర్మంబులయందు నియోగించితి దీని క్షమియింపుము. అని నలుచేత సత్కృతుండై యశ్వహృదయం బుపదేశంబుగొని యయోధ్యకుం జనియె. అట నలుండును విదర్భాపురంబున నొక్క మాసంబు నివాసంబుచేసి విదర్భేశ్వరు వీడ్కొని దమయంతి నందయునిచి యొక్క రథంబును పదునాఱేనుఁగులును నేఁబది గుఱ్ఱంబులు నాఱునూఱుకాల్బలంబును దనకుఁ దోడుగా నిషధపురంబున కరిగి పుష్కరుం గని యి ట్లనియె. 219

క. దమయంతి రోయఁగా జూ
దము నీతో నాడ గడఁగెదను ధరణీరా
జ్యము నీవు నాకు రోయిడు
మమరఁగ జూదంబు నీకు నభిమత మేనిన్. 220

మత్తకోకిల. వీరభోజ్యము సుమ్ము రాజ్యము వింటె నీవును నేను దు
ర్వారవృత్తి రథంబు లెక్కి యవంధ్యవిక్రమ మేర్పడన్

భూరివీరరణం బొనర్తము పోర నోర్చినవాఁడ యి
ద్ధారుణీతలరాజ్యసంపదఁ దాల్చు వీరగుణోన్నతిన్. 221

వ. ఈ రెంటిలో నీ కెయ్యది యిష్టంబు దానికిం గడంగుము. అనిన బుష్కరుండు రణంబునఁ బరాజితుండ నగుదు నలుం దొల్లియు జూదంబున నోడించినవాఁడను కావున నింకను నోడించి దమయంతిం జేకొని కృతార్థుండ నగుదు నని సంత సిల్లి యే నోటుపడితినేని నిఖిలమహీరాజ్యంబు నీయది యే నీ వోటుపడితేని దమయంతి నాయది అని పలికి యొడ్డి నలుతో జూదమాడి యోటువడిన. 222

క. ఘనముగ జంబూద్వీపం
బునఁ గలవారెల్ల నెఱుఁగఁ బుష్కరుచేతం
గొనియెఁ బునర్ద్యూతంబున
ననఘుఁడు నలుఁ డఖిలరాజ్య మత్యున్నతితోన్. 223

వ. ఇట్లు జూదంబునఁ బుష్కరు నోడిచి సకలమహీరాజ్యంబును జేకొని నలుండు వాని కిట్లనియె. 224

క. కలిసంప్రాప్తుఁడ నై కడు
బల మఱి నీచేతఁ దొల్లి బలవద్ద్యూతా
కులచిత్తుఁ డయితి నది నీ
బల మని గర్వింపఁ జనునె బలవంతుఁడ వై. 225

వ. నీవు నాపితృవ్యపుత్త్రుండవు. ఎద్దియుం జేయనోప. పొమ్మని పుష్కరు విడిచిపుచ్చి పుష్కలం బైన రాజ్యంబుతో నలుం డున్నంత. 226

క. భీమప్రస్థాపిత యై
కోమలి దమయంతి పుత్త్రకులు దానును ల

శ్రీమహిమ వెలుఁగుచుండఁగఁ
దామరసదళాక్షి వచ్చెఁ దనపతికడకున్. 227

వ. అట్లు తన హృదయేశ్వరి యైన దమయంతిం గూడి నలుండు విధివిహితానేకశతమఖుం డై శతమఖ విలాసంబుతో సకల రత్నయుతం బైన రత్నగర్భాధిరాజ్యంబు సేసె. కావున నక్షజితుండ నైతి నని వగవ కుండుము. నీవును దైవమానుష సంపన్నుండ వై శత్రువుల జయించి సకలమహీరాజ్యంబు వడయుదు వని బృహదశ్వుండు ధర్మరాజునకు నక్షహృదయం బుపదేశించి. 228

సీ. ఇన్నలోపాఖ్యాన మెప్పుడు దత్తావ
ధాను లై వినువారుఁ దవిలి భక్తిఁ
జదివెడువారును జగతీశ కలిదోష
నిర్ముక్తు లగుదురు నిఖిలపుణ్య
ఫలభాగు లగుదురు బహుపుత్రపౌత్రాయు
రారోగ్యధనయుక్తు లగుదు రెల్ల
విషములకును దుష్టవిషయంబులకు దూరు
లగుదురు ధర్మాత్ము లగుదు రుర్విఁ

ఆ. గడుఁ బ్రసిద్ధ మిదియుఁ గర్కోటకుని దమ
యంతిఁ బుణ్యమూర్తి యైననలుని
నుతచరిత్రుఁ డైనఋతుపర్ణుఁ గీర్తింపఁ
గలిభయంబు లెల్లఁ దొలఁగు నధిప. 229

శ్లో. కర్కోటకస్య నాగస్య దమయన్త్యా నలస్య చ,
ఋతుపర్ణస్య రాజర్షేః కీర్తనం కలినాశనమ్.

శ్రీ ర స్తు

న లో పా ఖ్యా న ము

టి ప్ప ణ ము

1. శ్రీరమ్య = రాజ్యలక్ష్మిచే నొప్పినవాఁడా, ధర్మ...విభాసి-ధర్మ = స్వకృత్యములయొక్క, నిత్య = ఎడతెగని, ప్రారంభ = చేయంటలచేత, విభాసి=ప్రకాశించువాఁడా, ఘోర...హస్తా - ఘోర = భయంకరములైన, అరి=శత్రువు లనెడు, మదకుంభి=మదపుటేనుఁగులయొక్క, కుంభ = గండస్థలములయొక్క (ను), విదారణ = చీల్చునట్టి, దారుణ = భయంకరమయిన, కృపాణ = ఖడ్గము, దక్షిణహస్తా = కుడిచేతియందుఁగలవాఁడా, రాజపరమేశ్వర = ఓ రాజరాజనరేంద్రుఁడా, (అని కృతికర్త యగునన్నయభట్టు కృతినాయకుఁ డయిన రాజరాజనరేంద్రునిఁ దనకథ వినుటకై సంబోధన చేయుచున్నాఁడు.)

వ్యా. "కృపాణదక్షిణహస్తా" అనుచోట సప్తమ్యుత్తరపదవ్యధికరణబహువ్రీహిసమాసము. మదకుంభి=మదముతోఁ గూడిన కుంభులు అని విగ్రహము. మధ్యమపదలోపి కర్మధారయము. కుంభులు (= గండములు) గలది కుంభి, ధర్మ = స్వకృత్యము అనుట మంచిది. ఘోరపదమును అరిపదముతోనైనను, అరిమద కుంభపదముతోనైనను అన్వయించవచ్చును. ఒకపక్షమున భయంకరులైనశత్రు లని యర్థము. రెండవపక్షమున "భయంకరములైన శత్రువుల యేనుఁగులు" అని యర్థము.

2. ఆకథకుఁడు=ఆకథలు సెప్పెడి సూతమహాముని, శౌనక ఆదిమునులకు=శౌనకమహాముని మొదలగు ఋషులకు చెప్పెను. అట్లు (పూర్వా

శాస్త్రంబునఁ జెప్పఁబడిన తెఱఁగున), శాంతవచనంబులన్ = తిన్ననిమాటలచేత, భీమసేనునకున్ = భీమునికి, కోప ఆటోప ఉపశమనంబు = కోపాధిక్యము తగ్గించుటను, చేయుచున్న ధర్మరాజునొద్దకున్, బృహదశ్వుండు; అను మహాముని, వచ్చి, విధిదృష్టవిధానంబున్ = శాస్త్రములందుఁ జెప్పఁబడినప్రకారమున, పూజితుండై = మర్యాదచేయఁబడినవాఁడై, విశ్రమించియున్నన్ = బడలిక తీర్చుకొనుచుండఁగా, ఆమునివరునకున్ = ఆమునిశ్రేష్ఠునికి, ధర్మతనూజుఁడు, ఆధర్మపరులు=అన్యాయమే ముఖ్యకార్యముగాఁ గలవారు, అగు, పరులచేతన్ = శత్రువులవలన, తమపడిన వికారప్రకారంబు=తా ననుభవించిన యపకారరీతి, అంతయున్, ఎఱింగించి, ఇట్లు, అనియెన్.

3. పరమమునీంద్రా=గొప్పమునిశ్రేష్ఠా, పుడమియున్=భూమియును, రాజ్యమును, బంధులన్=చుట్టాలను, విడిచి, మృగావళులన్=మృగములగుంపులతో, కలసి, విపినంబులలోన్=అడవులందు; కడుకొని=మిక్కిలి, మాయట్లు=మావలె, ఇడుమలన్=కష్టములను, పడినవరులు=అనుభవించిన వరులు, ఒరులు, కలరే.

4. అనిన్, అయ్యుధిష్ఠిరునకున్, బృహదశ్వుఁడు ఇట్లు, అనియెన్.

5. ధరణీవల్లభ = ఓపుడమిఱేఁడా, నీవు, ధర్మనిష్ఠితబుద్ధిన్ = ధర్మమునం దుంచఁబడిన తలంపుతోడ, దేవసములు = దేవతాసమానులు, అయిన, అనుజులతోన్ = తమ్ములతోను, విప్రులతోన్ = బ్రాహ్మణులతోను, రథఆళితోన్=రథసమూహముతోను, అరణ్య ఆవాసము చేసెదు = అడవిలోఁ గాఁపురమున్నావు.

6. తొల్లి = పూర్వము, నరనుతుఁడు = జనులచేఁ బొగడఁబడిన, నలుఁడు, అను, ధరణిఈశుఁడు = భూపాలుఁడు, రాజు, జూదము ఆడి, తన విభవము=తనకలిమిని, పుష్కరుచేతన్ = పుష్కరునివలన, ఓటువడి = ఓడిపోయి, ఒక్కరుండ = ఒక్కఁడై, కాననసీమన్=అడవులయందు, కరంబు= మిక్కిలి, ఇడుమపడఁడె = శ్రమపడలేదా?

శ్రీ ర స్తు

న లో పా ఖ్యా న ము

టి ప్ప ణ ము

1. శ్రీరమ్య = రాజ్యలక్ష్మిచే నొప్పినవాఁడా, ధర్మ...విభాసి-ధర్మ= స్వకృత్యములయొక్క, నిత్య = ఎడతెగని, ప్రారంభ = చేయుటలచేత, విభాసి=ప్రకాశించువాఁడా, ఘోర...హస్తా - ఘోర = భయంకరములైన, అరి=శత్రువు లనెడు, మదకుంభి=మదపుటేనుఁగులయొక్క, కుంభ = గండస్థలములయొక్క (ను), విదారణ = చీల్చునట్టి, దారుణ = భయంకరమయిన, కృపాణ = ఖడ్గము, దక్షిణహస్తా = కుడిచేతియందుఁగలవాఁడా, రాజపరమేశ్వర = ఓరాజరాజనరేంద్రుఁడా, (అని కృతికర్త యగునన్నయభట్టు కృతినాయకుఁ డయిన రాజరాజనరేంద్రునిఁ దనకథ వినుటకై సంబోధన చేయుచున్నాఁడు.)

వ్యా. "కృపాణదక్షిణహస్తా" అనుచోట సప్తమ్యుత్తరపదవ్యధికరణబహువ్రీహిసమాసము. మదకుంభి=మదముతోఁ గూడిన కుంభులు అని విగ్రహము. మధ్యమపదలోపి కర్మధారయము. కుంభులు (= గండములు) గలది కుంభి, ధర్మ = స్వకృత్యము అనుట మంచిది. ఘోరపదమును అరిపదముతో నైనను, అరిమద కుంభపదముతోనైనను అన్వయింపవచ్చును. ఒకపక్షమున భయంకరులైనశత్రు లని యర్థము. రెండవపక్షమున "భయంకరములైన శత్రువుల యేనుఁగులు" అని యర్థము.

2. ఆకథకుఁడు=ఆకథలు సెప్పెడి సూతమహాముని, శౌనక ఆదిమునులకున్=శౌనకమహాముని మొదలగు ఋషులకు చెప్పెను. అట్లు (పూర్వా

శ్వాసంబునఁ జెప్పఁబడిన తెఱఁగున), శాంతవచనంబులన్ = తిన్ననిమాటల చేత, భీమసేనునకున్ = భీమునికి, కోప ఆటోప ఉపశమనంబు = కోపాధిక్యము తగ్గించుటను, చేయుచున్న ధర్మరాజునొద్దకున్, బృహదశ్వుండు; అను మహాముని, వచ్చి, విధిదృష్టవిధానంబున్ = శాస్త్రములందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రకారమున, పూజితుండై = మర్యాదచేయఁబడినవాఁడై, విశ్రమించియున్నన్ = బడలిక తీర్చుకొనుచుండఁగా, ఆమునివరునకున్ = ఆమునిశ్రేష్ఠునికి, ధర్మతనయుఁడు, అధర్మపరులు=అన్యాయమే ముఖ్యకార్యముగాఁ గలవారు, అగు, పరులచేతన్ = శత్రువులవలన. తమపడిన వికారప్రకారంబు=తా మనుభవించిన యపకారరీతి, అంతయున్; ఎఱింగించి, ఇట్లు, అనియెన్.

3. పరమమునీంద్రా=గొప్పమునిశ్రేష్ఠా, పుడమియున్=భూమియును, రాజ్యమును, బంధులన్=చుట్టాలను, విడిచి, మృగావళులన్=మృగముల గుంపులతో, కలసి, విపినంబులలోన్=అడవులందు; కడుకొని=మిక్కిలి, మాయట్లు=మావలె, ఇడుమలన్=కష్టములను, పడిననరులు=అనుభవించిన నరులు; ఒరులు, కలరే.

4. అనినన్, అయ్యుధిష్ఠిరునకున్, బృహదశ్వుఁడు ఇట్లు, అనియెన్.

5. ధరణీవల్లభ = ఓపుడమిఱేఁడా, నీవు, ధర్మనిష్ఠితబుద్ధిన్ = ధర్మమునం దుంపఁబడిన తలంపుతోడ, దేవసములు = దేవతాసమానులు, అయిన, అనుజులతోన్ = తమ్ములతోను, విప్రులతోన్ = బ్రాహ్మణులతోను, రథఆళితోన్=రథసమూహముతోను, అరణ్య ఆవాసము చేసెదు = అడవిలోఁ గాఁపుర మున్నావు.

6. తొల్లి = పూర్వము, నరనుతుఁడు = జనులచేఁ బొగడఁబడిన, నలుఁడు, అను, ధరణిఈశుఁడు = భూపాలుఁడు, రాజు, జూదము ఆడి, తన విభవము=తనకలిమిని, పుష్కరుచేతన్ = పుష్కరునివలన, ఓటువడి = ఓడిపోయి, ఒక్కరుండ = ఒక్కఁడె. కాననసీమన్=అడవులయందు. కరంబు= మిక్కిలి, ఇడుమపడఁడె = శ్రమపడలేదా?

7. అనినన్, అది, ఎట్లు, అని, ధర్మనందనుండు, అడిగినన్, అతనికిన్, బృహదశ్వుఁడు, ఇట్లు, అనియెన్, నిషధ ఈశ్వరుఁడు=నిషధదేశపు రాజు, ఐన, వీరసేనునికొడుకు, నలుండు అనువాఁడు, అనేక యక్షౌహిణీపతి= పెక్కు అక్షౌహిణులసేనలకు రాజు, అనవరత అక్ష ప్రియుండు=ఎల్లప్పుడును జూదమం దిష్టముగలవాఁడు, అజేయుంబు=(శత్రువులచే) జయింపనలవికాని, తనతేజంబునన్=తనవెలుఁగుచేత, ఎల్లరాజులన్, జయించి, బ్రహ్మణ్యుండు ఐ = బ్రాహ్మణభక్తిగలవాఁడై; బ్రహ్మ ఉత్తరంబుగాన్ = వేదములే ప్రమాణముగా, ప్రజాపాలనంబు చేయుచున్నంతన్ = జనులను పాలించుచుండఁగా.

8. అటన్=అక్కడ, (మఱియొక్కదేశమున) విశ్రుతగుణ ఆఢ్యుఁడు= ప్రసిద్ధము లైనసుగుణములతోఁ గూడినవాఁ డగు, విదర్భ అధిపుఁడు=విదర్భ దేశపురాజు, ఐన, భీముండు, అనువాఁడు, అనపత్యుఁడు ఐ=సంతతిలేనివాఁడై, వ్రతములు=నోములు - ఒక్కపొద్దులు, ఓలిన్ = క్రమముగా, సల్పుచున్, దమనుఁడు అను, సన్మునిన్ = మునీంద్రుని, పత్నియున్ = భార్యయు, తానును, ఉపాసించి=కొలిచి, తత్ వరమునన్=ఆదమనముని యనుగ్రహము వలన, దమయంతి, అను కూఁతును = పుత్రికను, దమ దాంత దమనులు, అన్ సుతులన్=కొడుకులను, పడసెను. అందున్ = ఆబిడ్డలలో, కన్యారత్నము = కన్యకలలో శ్రేష్ఠురాలు, అగుదమయంతి, తాను అత్యంత...సమృద్ధిన్ - అత్యంత= మేరలేని, కాంతి=చక్కఁదనము, రూప=ఆకారము, అభిజాత్య = గొప్పవంశమునందుఁ బుట్టుటయును, విమలగుణ = నిర్మలములగు సుగుణముల యొక్క, సమృద్ధిన్ = కలిమిచేత, వెలుఁగుచున్ = ప్రకాశించుచు, సురసిద్ధ సాధ్యకన్యలట్టి సఖులు = దేవతలు మొదలగువారిబిడ్డలంబోలునట్టి చెలులు, ఒలసి=చుట్టుకొని, తన్నున్, కొలుచుచుండన్, అధి విభవయుక్తితోడన్ = ఎక్కువ కలిమితోడి కూడికతో (మిగుల వైభవముతో), మహిన్ = భూమి యందు, ఒప్పుచుండెన్ = ప్రకాశించుచుండెను.

9. నలుగుణములు, దమయంతికిన్, నలునకున్, దమయంతి గుణ గణంబులు = దమయంతియొక్క యన్ని మంచిగుణములరాసులును, జనులు,

ఇమ్ములన్ = బాగుగా, పొగడుటన్, ఇరువురకున్, ఎదలన్ = మనస్సులలో కలి-మనోభవవికారవిభ్రమము = మన్మథవికారచేష్ట, వెలసెన్ = కలిగెను.

10. ఒక్కనాఁడు, నలుఁడు, దమయంతీగుణబద్ధచేతస్కుం డై = దమయంతియొక్క సుగుణములనెడి త్రాళ్లచేతఁ గట్టఁబడిన మనస్సుగల-వాఁడై, మదన అనలంబు=మన్మథతాపంబును, సహింపక, ఓపక=ఓర్వఁజాలక, ప్రమదావనంబునన్ = ఉద్యానవనమునందు, ఉండునంతన్ = ఉండఁగా, అంతరిక్ష శ్రీకాంతాహారావళియున్ పోలెన్ = ఆకాశలక్ష్మి యనెడు స్త్రీయొక్క ముత్యాలదండలవరుసయో అనునట్లు, హంస ఆవళీ=హంసలగుంపు, అవనీతలంబునకున్ = పుడమికి, అవతరించినన్ = దిగఁగా.

11. వీరుండు=మొనగాఁడయిన, వీరసేనసుతుఁడు=వీరసేనమహారాజు కొమరుఁడగు నలమహారాజు, హంసలనడబెడంగున్ = రాజహంసలయొక్క నడకసొంపును, చూచి, నగుచున్=ఆశ్చర్యపడుచు, వానిన్, ఎగిచి ఎగిచి = తఱిమితఱిమి, అందున్ = ఆరాయంచలలో, (ఒక హంస) ఎగయక ఉండఁగన్=ఎగిరి పోక యుండఁగా, అతిరయమునన్ = కడువడితో, ఒక్క-హంసన్ = ఆ రాజహంసను, పట్టుకొనియెన్.

12. వానిన్ = ఆహంసను, విడిచిపోవఁగా, ఓపక = ఇష్టపడక, అఱచుచున్, అంతరిక్షమునను, హంసలు ఎల్లన్ = రాజహంసలన్నియు, శారద...ముఁబోలెన్-శారద=శరత్కాలమందుఁబుట్టిన, అభ్ర=మేఘముల, శకల=తునుకలయొక్క, చయమున్ పోలెన్=రాశివలె పిండుకట్టి = గుంపు-గూడి, తిరుగుచుండెను

13. అదియున్=ఆకట్టువడినహంసయు,తనకున్, అమ్మనుజేశ్వరుండు=అన్నృపాలుఁడు, అపాయంబు=కీడు, చేయును అ కా = చేయునుగదా అని, తలఁచి, వెఱచి=భయపడి, మనుష్యవాక్యములన్ = మానవభాషతో, ఇట్లు, అనియెన్, అయ్యా, ఏను, నీకున్, ప్రియంబు = ఇష్టమును, చేసెదను, నీహృదయఈశ్వరి=నీప్రాణవల్లభ, ఐనదమయంతిపాలికిన్ = ఐనదమయంతి యొద్దకు, పోయి, నీగుణంబులు, దానికిన్, వర్ణించి, చెప్పి, ఆకన్య = ఆ

కుచు, అచ్యులన్, అపేక్షింపక, నీయందున్ = నీయందే, బద్ధఅనురాగ = ఉంచఁబడిన ప్రేమగలది (ప్రేమ యుంచునది యనుట.), అగునట్లు చేసెనన్.

14. అనినన్, విని, హంసవచనము, తనహృదయంబు నకున్ = తన మనస్సునకు, అమృతధారాపాతంబునం బోలెన్ = అమృతధార కాఱినట్లు, ఐనన్ = కాఁగా, నృపనందనుఁడు, అనురక్తుఁడు ఐ = ప్రేమగలవాఁడై, దానిని, తడయక = ఆలస్యము చేయక, విడిచెను.

15. హంసపిండుతోన్ = హంసగుంపుతో, అదియును, విదర్భాపురికిన్, పఱచి = ఎగిరి పోయి, అందున్, ఉపవనంబునన్ = తోఁటలో, సఖీజన పరివృత ఐ = చెలికత్తియలతోఁ గూడిన దయి, ఉన్న దమయంతి పాలికిన్, పోయి, విహరించుచుండెన్, అంతన్ = తర్వాత, ఆహంసలన్, చూచి, పరమ కౌతుకంబునన్ = ఎక్కువ సంతోషముతో, వైపద్యముతో నన్వయము.

16. ఒండొరులన్ = ఒకరినొకరు, కడవన్ కన్ = దాఁటునట్లు, ఆ ఉవిదలు ఎల్లన్ = ఆ స్త్రీలందఱు, పఱచి, ఒక్కొక్క కలహంసన్, పట్టుకొనినన్, అందున్ = ఆహంసలలోపల, నలు చేతన్, విడువంగఁబడినహంస, చెలువ మునన్ = తిన్నగా, దమయంతి చేతన్ = దమయంతి చేతిలో, పట్టుపడియెన్ = చిక్కెను.

17. దమయంతికిన్, నలునకున్, సంగమకారణదూత = చేరికకు హేతువయినట్టి దూత, అయినకలహంస, మనోజ్ఞ మనుష్యవాక్యములన్ = ఇంపయినమానవుల పలుకులతో, ఆదమయంతికిన్, హర్షము = సంతోషము, ఎసఁగన్ = హెచ్చునట్లు, తాన్ = ఆహంస, ఇట్లు అనియెన్.

18. నీహృదయ ఈశ్వరుండు = నీమనోనాయకుఁడు, ఐన నలునొద్ద నుండి, వచ్చితిని, అపార...మందున్ - అపార = అంతములేని, పారావార పర్యంత = సముద్రములవఱకునుండు, మహీతలంబునన్ = భూమియందు, నా చూడని రాజులు = నేను చూడని నృపాలురు, లేరు. సర్వగుణసౌందర్యంబు లందున్ = అన్నిసుగుణములందును, అందమునందును, ఎవ్వరు, నలున్ పోలరు = నలునితో సాటిగారు.

19. నీవు, నలునకున్, పేర్మితోన్ = మక్కువతో, దేవివి=పట్టపు రాణివి, ఐనన్ కాక = అయిననే కాని, నీ...వళులు - అవి, నీ నీయొక్క, సముజ్జ్వల=వెలుఁగునట్టి, రూప=ఆకారము, కాంతి=అందము, విభవ=కలిమి, నిత్య=ఎడతెగని, సౌభాగ్యభాగ్య = అదృష్టము, అభిజాత్య=గొప్పవంశము నందుఁ బుట్టుక, భద్రలక్షణ=శుభలక్షణములు అను వీనియొక్క, ఆవళులు = సమూహములు, సఫలంబులు=సార్థకములు, అగునె ? (కావు అనుట.)

20. నీవు, నారీరత్నంబవు = స్త్రీలలో నుత్తమురాలవు, అతండు, పురుషశ్రేష్ఠుఁడు, మీయిద్దఱ సమాగమంబు = మీయిద్దఱికూడిక, అన్యోన్య శోభాకరంబు=ఒండొరులకుఁ గాంతిని గలిగించునది, అగును, అనినన్, విని, సంతృప్తహృదయ యై = మనస్సునందు సంతోషమందిన దయి, దమయంతి, దానికిన్, ఇట్లు, అనియెన్.

21. ఆరాజుగుణములు, నాకున్, ఎఱింగించినట్టుల = తెల్పినట్లే, నన్నున్ (నాగుణములను), ఆరాజునకున్, ఎఱిఁగించి, ఆరంగన్=నిజముగా, కరుణ=దయ, నాయందున్, కావింపుము. అనవుడున్, నిషధదేశమునకున్, అరిగి, హంస, వీరసేనజునకున్ = నలునకు, దానిగుణరూపవిభవముల్=ఆస్త్రీ యొక్క మంచిగుణములు చక్కనిరూపము వీనియొక్క యతిశయత్వమును, చెప్పెను.

22. అంతన్ (అట్లు చెప్పినతర్వాత).

23. నలదమయంతులు, ఇద్దఱు, మనసిజప్రభవ అనలబాధ్యమానులై = మన్మథసంతాప మనెడి వేఁడిమిచేత మాడినవారలై, విలసత్ నవ నందనంబులన్=అందములై యుండు క్రొత్తయుద్యానవనంబులయందును, నళినదళంబులన్=తామరతూండ్లచేతను, ఘనసారపాంసులన్=కర్పూరపుధూళులచేతను, చందనచారుచర్చలన్ = మనోహరమైన గంధపుఁ బూఁతలచేతను, దీర్ఘవాసరనిశల్=నిడివియైన రేలుం బగళ్లను, సలిపిరి=చేసిరి. (తామరపువ్వులు గంధపుఁ బూఁతలు మొదలగునవి తాపము నణఁచునవి గనుక నీయుపచారములచే [illegible] స్మరించుచునే యుండిరి యని భావము.)

24. ఇట్లు. ఇద్దఱు అన్యోన్యరూపగుణశ్రవణసంజాతప్రీతులై = ఒండొరులగుణముల యాలకింపులచేఁ బుట్టిన యనురాగము గలవారయి, ఉండునంతన్=ఉన్నప్పుడు, అంతః...వదన-అంతఃకరణ = మనస్సునందు, సంతత=చక్కగా వ్యాపించియుండు, మనోజాత=మన్మథవికారమువలనఁ గలిగిన, సంతాప=వేఁడిమిచేత, వివర్ణ=కాంతిలేని, వదన=మోముగలది, అయిన, ఆదమయంతిన్, చూచి, భయ...దయలు, భయ=వెఱపుచేతను, సంభ్రమ = తొత్తరపాటుచేతను, ఆక్రాన్త = చుట్టుకొనఁబడిన, హృదయలు = మనస్సుగలవారు, అగుచున్, సఖీజనంబులు, ఎల్లన్=చెలికత్తెలందఱు, ఆకోమలివృత్తాంతంబు, అంతయున్, భీమునకున్ =దమయంతి తండ్రికి, ఎఱిఁగించి, ఇట్లు, అనిరి.

25. ధరఅధినాథ = ఓపుడమిఱేఁడా, లతాంగి = తీఁగవంటి మేను గలది (దమయంతి), కలహంస, పలికిన పలుకులు, గణియించున్ = ఎంచును. వడిన్, దానిపోయినవలను = ఆహంస ఏఁగినతట్టునకే, చూచున్, సఖులతోన్=చెలికత్తెలతో, పలుకదు, తాను, అనుదినంబు=ప్రతిదినమును, చారువిభూషణ ఆహారవిహారశయ్యా . ఆసనభోగంబులందున్=సొగసైన సొమ్ములుదాల్చుట, మంచిభోజనము చేయుట, వేడుకయిన ఆటలాడుట, మెత్తని పాన్పులందుఁ బరుండుట యనుసౌఖ్యము లనుభవించుటయందు, విముఖియై= ఆసలేనిదై, రేయుఁబగలున్, నిద్రయున్, ఎప్పుడును, ఎఱుఁగక, దమయంతి, సలుఁడు, అను, ధరణి నాథునందున్ =రాజునందే, బుద్ధి, నిల్పి, కందర్పబాధిత = మరునివేదనచే నొచ్చినది, అగుచున్, ఉన్నయది, ఉరుగుణఆఢ్యులన్=గొప్పసుగుణములచే నిండినవారగు, ఒరులన్=ఇతరులైన, ధరణిపతులన్ = రాజులను, (వారు) ఎంత విభవయుక్తులు ఐనన్ = ఎంతసంపదగలవారైనను, వినన్, ఒల్లదు=ఇష్టపడదు.

26. అనినన్, విని, భీముండు, ఏమి, చేయుదును. ఎవ్విధంబునన్= ఏరీతిగా, ఆమహీపతిన్=ఆనలమహారాజును, ఇటకున్, రావింపన్ అగునో=

రప్పింపవచ్చునో (ఓీ సందేహార్థకము), అని చింతించుచున్ = వగచుచు, సంప్రాప్తయౌవన=వయస్సువచ్చినది, ఐన, కూఁతున్=దమయంతిని,¦ చూచి, అప్పుడు.

27. ఆవైదర్భుఁడు = ఆవిదర్భదేశపురాజు, నిఖిలధరావలయము లోనన్=సకలభూమండలమునందు, కలుగు=ఉన్న, రాజన్యులన్=రాజులను, నానావిషయ అధీశులన్ = అన్నిదేశములరాజులను, తత్ స్వయంవరవ్యాజమునన్=అదమయంతియొక్క స్వయంవర మనెడి నెపముచేత, రావించెను = పిలిపించెను.

28. మనుజ ఈశ్వరులు - ఎల్లన్ = రాజులందఱును, సైన్యస్యందన ఘట్టనన్=సేనలయొక్క, రథములయొక్క త్రొక్కుడు చేత, అవనితలము = భూమి, కల్లడపడన్=అదరునట్లు బోరనన్ = వేగముగా, దమయంతీస్వయంవరమునకున్, ఒప్పన్ = బాగుగా, చనుదెంచిరి = వచ్చిరి.

29. తత్సమయంబునన్ = రాజులు దమయంతీస్వయంవరమునకు వచ్చునపుడు, పర్వతనారదులు = పర్వతుఁడు నారదుఁడు అను, పురాణమునులు=పూర్వులగు మహర్షులు. భూలోకంబు ఎల్లన్, భ్రమరి=తిరిగి, ఇంద్రలోకంబునకున్, పోయినన్ = పోఁగా, ఇంద్రుఁడు, వారిన్, పూజించి, భూలోకంబునన్, కుశలవార్త=క్షేమసమాచారము, ఇది, ఎట్లు=దీని కేమి కారణము ? ధర్మపరిపాలనపరులై=క్షత్త్రియధర్మమును గాపాడఁగోరికగలవారై, వీరులు ఐ=శూరులై, రణనిహతులు ఐ=పోర నీల్గిన, రాజులు, అక్షయలోక సుఖంబులు=శాశ్వతములైనస్వర్గాదిలోకంబులం దనుభవింపఁదగిన సౌఖ్యములను, అనుభవింపన్, అతిథులై = విందులుగా వచ్చినవారై, ఇందులకున్= ఇచ్చటికి, ఎంతకాలంబు, అయ్యెను. దానికారణంబు, ఏమి, అనినన్, అయ్యింద్రునకున్, నారదుండు, ఇట్లనియె.

30. నర...కన్యకలకంటెన్ = మనుష్యులు సిద్ధులు, సాధ్యులు, విద్యాధరులు, వేల్పులు మొదలగువారి కన్యకలకంటె, దమయంతి అ, సుందరి=అందకత్తె. ఇప్డు, మహిన్=భూమియందు, దానిస్వయంవరము = అ

నలో—సీ

దమయంతియొక్క చక్కని స్వయంవరము, అరుదై=వింతయై, వర్తిల్లుచున్న యది = నడుచుచున్నది.

31. అందులకున్=ఆస్వయంవరమునకై, ధరణిన్ = భూమియందు, కలనృపనందనులు ఎల్లను = ఉన్నట్టిరాజపుత్రులందఱును, ముదంబునన్ = సంతోషముతో, పోయెదు వేడ్కన్ = పోవునట్టి యుత్సాహముతో, తమలోన్=వారిలో, కడున్ నెయ్యమునన్ = ఎక్కువ చెలిమిచేత, కయ్యమ్ములు=యుద్ధములు, క్రందుగన్=తఱచుగా, లేకున్నవారు=చేయకున్నారు.

32. అనినన్, విని, ఇంద్రుఁడును, లోకపాలవరులును = లోకపాలకులలో శ్రేష్ఠులగు యమ వరుణ కుబేరులును, తత్ ఆలోకనకౌతుకంబునన్= ఆదమయంతియొక్క (ని) చూచుటయందలి యపేక్షతో, కనక...ధుర్యై-కనక=బంగారుతోఁ జేయఁబడి, రత్న=రత్నములచేఁ బొదుగఁబడినవై, రమ్య = అందములైన, విమాన = ఆకాశయానములను, ఆరూఢులు ఐ = ఎక్కినవారలయి, భూలోకంబునకున్, వచ్చి, దమయంతీస్వయంవరమునకున్, పోయెదు వానిన్=పోవువానిని, ఆదిత్యులలోనన్=పన్నిద్దఱు (12) సూర్యులలోపల, విష్ణుండునుంబోలెన్=విష్ణువనువానివలె, తేజస్ అధికుండయినవానిని=ఎక్కువగాఁ బ్రకాశించువానిని, అనన్య...విభవంబునన్-అనన్యసాధారణ = ఇతరులకులేనట్టి, రూపవిభవంబునన్ = సౌందర్యాతిశయముచేత, రెండవమన్మధుండునుంబోనివానిన్=రెండవమన్మథుఁడో యనఁదగినవానిని, నలున్, కని= చూచి, అంతరిక్షంబునన్ = ఆకసమున, విమానంబులు, నిలిపి, భూతలంబునకున్, వచ్చి, వానికిన్ = వానితో, ఇట్లు, అనిరి.

33. నిత్యసత్యవ్రత=ఎడతెగక నిజముపల్కుట యనునియమముగల, నిషధేశ=ఓనిషధదేశాధిపా, నీవు, మాకున్,అమరంగన్=చక్కఁగా, దూతవు ఐ, అభిమతంబు చేయుము=ఇష్టము నెఱవేర్పుము. నావుడున్=అని యడుగఁగా, చెచ్చెరన్ = వేగిరముగా, అట్టులచేసెదను. మఱి=అయిన, నాకున్, చెపుడు అ = చెప్పుడీ. మీరలు, ఎవ్వారలు = ఎవరు, ఏను, మీకున్, ఇష్టంబుగాన్, దూతను ఐ, ఏమి, చేయుదును. అనినన్, అతనికిన్, అమరేశ్వ

రుఁడు=ఇంద్రుఁడు, ఇట్టులు. అనియెన్, నేను, ఇంద్రుండను. వీరు, దిక్పాలురు = దిక్కులేలువారు, విదితయశులు = ప్రసిద్ధికెక్కిన కీర్తి గలవారు, ధరణిన్, జప్పుచున్న = జరుగుచున్న, దమయంతి సుస్వయంవరమున్, చూచువేడ్కన్, వచ్చియున్నవారము. ఈవు, మమ్మున్, నామధేయకీర్తనములన్ = పేరులుపెట్టి పిలుచుటచేత, ఎఱిఁగింపుము = తెలుపుము.

34. అట్లయినన్=నీ వట్లుచేసితివేని, ఆకోమలి = ఆదమయంతి, మాయందున్, తనవలచువానిన్ = తాను గోరినవానిని, వరించున్ = కోరును. ఇంద్రునకున్, నలుఁడు, కృతాంజలి ఐ=చేతులు జోడించుకొన్నవాఁడై, ఇట్లు, అనియెన్.

35. నన్నున్, ఏకార్థసమవేతున్ = అదేపనితో వచ్చినవానిని గా, ఎఱిఁగిఎఱిఁగి=తెలిసితెలిసి, ఇట్టిపనికిన్, పనుపన్=పంపుట, పాడిఅయ్యె = న్యాయమటయ్యా. అనినన్, ఉత్సుకుండవై = వేడ్కతోఁగూడినవాఁడవై, ఏల, చేసెదను, అంటివి, నీకున్, చేయక ఉండన్ = చేయకయుండుట, అగునే = యుక్తమగునా.

36. నిన్ను, నిత్యసత్యనిరతున్-కాన్=ఎడతెగక సత్యము పలుకుట యందే యాసక్తునిఁగా, ఎఱిఁగి, ఇకార్యంబునకున్, వలను=ఉపాయము, కలుగుట=ఉండుట, ఎఱిఁగి, దూతభావము = దూతకృత్యము, అపేక్షించి = కోరి, పనుపవలసెన్ = పంపవలసివచ్చెను. దేవహితమున్=దేవతలకుఁ గావలసిన, దీనిన్=ఈపనిని, తీర్పవలయున్ = నెఱవేర్పవలయును.

37. ఆయుధీయసురక్షితంబు = ఆయుధములను ధరించిన భటులచేఁ జక్కఁగాఁ గాపాడఁబడినది, ఐన, రాజగృహంబు = రాజునంతఃపురంబును, ఎట్లు, చొఱనగున్=ప్రవేశింపవచ్చును, అని, శంకింపవలదు = సందేహపడవలదు. దమయంతీనివేశంబున్ = దమయంతియొక్కయింట (ప్రవేశించునపుడు) నిన్ను, ఎవ్వరు, వారింపన్=అడ్డగించుటకు, ఓడుదురు = చాలరు. అనిన, శక్రవచనంబులన్=ఇంద్రునిమాటలచేత, అశంకితుండై=భయములేని

వాఁడై నలుండు, ఒక్కరుండ=ఒక్కఁడే, విదర్భాపురంబునకున్, పోయి, దమయంతిగృహంబు చొచ్చి = దమయంతి యంతఃపురంబునఁ బ్రవేశించి.

38. హంసచేన్=హంసవలన, తనవినినంతకంటెన్=తానువిన్నదాని కంటె, రూపవిభవ అతిశయములన్=సౌందర్యసంపదల హెచ్చుతో, వెలయు దానిని = ప్రకాశించునదియు, సురకన్యకలయట్టి=దేవతా స్త్రీలను బోలినట్టి, సురచిరశతకన్యకాళి చేన్ = మిక్కిలి యందకత్తెలైన నూర్వురుపడుచు లగు చెలికత్తెలచే, పరివృత ఐనదానిని = చుట్టఁబడినదియు, హృదయేశుఁడు=తన మనోవల్లభుఁడు, ఐన, తన్నున్ (నలుని పేరును అనుట), ఎప్పుడున్ = ఎల్ల ప్పుడు, వినుచున్కిన్ = వినుచుండుటచేత, అలయక = శ్రమపడక, ఆశ్వా సిత ఐనదానిని = ఊఱటనొంది యుండునదియునైన, దమయంతిని, చూచి, నలుండు, కందర్పశర ఆవిద్ధుఁడు = మన్మథబాణములచేఁ గొట్టఁబడినవాఁడు, అంతన్=తర్వాత, అతనిన్, చూచి, ఇతఁడు=ఈయగపడువాఁడు, అపూర్వ మనుజుఁడు = క్రొత్త మనుష్యుఁడు, ఎందుండి = ఎక్కడనుండి, వచ్చెనో, అనుచున్=అనుకొనుచు, అపుడు, లతాంగులుఎల్లన్=స్త్రీలందఱు, ఆసనంబులను= తమకూర్చున్నతావుల నుండి, డిగ్గి=దిగి, మనంబులందున్ = మనస్సులలో, హర్షము=సంతోషము, ఎసఁగన్ = హెచ్చఁగా, ప్రత్యుద్గతలు ఐరి = ఎదు రొక్కనిరి.

39. దమయంతి, మనోభవనిభున్=(రూపమున) మన్మథునితో సమా నుఁడును, అమర ఇంద్ర ప్రతిమున్=(పరాక్రమమున) దేవేంద్రునితోఁ దుల్యుఁ డును, దినకర ఆభున్ = (ప్రతాపమున) సూర్యునితో సాటియైనవాఁడును, సుధాంశుకల్పున్=(ఆహ్లాదము గలిగించుటయందు) చంద్రునితో సమానుఁ డును, వరుణసమున్ = (దయయందు) వరుణునిఁ బోలువాఁడును. ధనద ఉపమున్ = (భాగ్యమునందు) కుబేరుఁడే సాటిగాఁ గలవాఁడును, అశ్వి సమానున్=(చక్కఁదనమున) నశ్వినీదేవతలతో నీడగువాఁడును, ఐన, నిషధ పతిన్=నిషధదేశము నేలిక యగు, నలున్, చూచి, వైవశ్యముతో నన్వయము.

40. వారిరుహానేత్ర=కమలములంబోలుకన్నులు గలదగు దమయంతి, మదన ప్రేరిత యై=మన్మథునిచేఁ బురికొల్పఁబడినదై, లజ్జ ఉడిగి=సిగ్గుమాలి, భీతిల్లక=భయపడక, బృందారకమూర్తికిన్ = దివ్యశరీరముగలవాఁడగు, రాజకుమారుననకున్=నలునకు, మందమంద మృదు ఉక్తిన్ = మిక్కిలితిన్ననైన యింపుమాటలతో, ఇట్లు, అనియెన్.

41. నీవు, మహానుభావుఁడవు=ఎక్కువ మహిమ గలవాఁడవు, ఇందులకున్=ఇచ్చటికి, ఏమికారణంబునన్=ఏనిమిత్తముచేత, ఏకతంబు అ=ఒంటరిగా, వచ్చితివి, ఇది=ఈయంతఃపురము, అత్యుగ్ర శాసనుఁడు=మిక్కిలి కఠినముగా దండించువాఁడు. ఐన మదీయజనకునేన్ = ఐననాతండ్రిచేత. సురక్షితంబు అగుటన్ = పదిలముగాఁ గాపాడఁబడున దగుటచేత, ఎవ్వరికిన్, చొఱన్ = లోపలికివచ్చుటకు, అశక్యంబు = వీలుగాదు. దీనిన్=ఈయంతిపురంబునకు, ఎవ్వరు, ఎఱుంగకుండన్ = తెలియకుండులాగున, చొచ్చితివి = ప్రవేశించితివి. నాకున్, మనోవేదనావివర్ధనుండవు ఐన=మనస్సులోసంతాపమును పెంచువాఁడవయిన, నీ తెఱఁగు = నీవర్తమానము, ఎఱింగింపుము. అనినన్, దానికిన్, నలుఁడు, ఇట్లు, అనియెన్.

42-43. ఇంతి = ఓదమయంతీ. ఏను, దేవదూతను, నలుఁడు అనువాఁడను, ఇంద్ర ధనద వరుణ యములు=ఇంద్రుఁడు కుబేరుఁడు వరుణుఁడు యముఁడును, నీస్వయంవరమున్, నెమ్మితోన్ = ప్రీతితో, చూడఁగన్ = చూచుటకు, అరుగుదెంచి = వచ్చి, అబల = ఓస్త్రైర్యము తెలిదానా, నన్ను, మున్ను = ముందుగా, నీయొద్దకున్, పుత్తెంచిరి=పంపిరి, మాయందున్=మాలోపల, ఒక్కరుని=ఒకనిని, ఇష్టమతిన్=అపేక్షగల బుద్ధితో, వరియింపన్=కోరుటకు, తోయజముఖిన్ = తామరపువ్వుఁబోలు మోమము గల యోదమయంతిని, ప్రార్థింపుము. మా యందఱ ప్రియము = మాయందఱి కోరికను, సంప్రీతిన్ = ఇష్టముతో, ఒనర్పుము అ = చేయుము సుమీ.

44. అని, పంచినన్ = పంపఁగా, తత్ప్రభావంబునన్ = వారియను గ్రహమువలన, అలక్షితుండనై = ఇతరులకు కనఁబడనివాఁడనై, వచ్చితిని,

ఇంద్రాదులకున్=ఇంద్రుఁడు మున్నగువారియొక్క, ప్రియంబు = ఇష్టమును చేయుము=నెఱవేర్పుము. అనినన్, దమయంతి, అవనత వదన ఐ=తలవంచు కొన్నదై, తొల్లి=మునుపు, హంసచేతన్=హంసమూలమున, నలున్-(నలుని గుణముల ననుట) విని, వానియందున్ అ = ఆనలునియందే, బద్ధ అనురాగ అయి=ప్రేమను బంధించినదై, నవయుచున్నయది = చిక్కిపోవుచున్నట్టిది. అపుడు, అతనిని ఎఱిఁగి = నలుఁడని తెలిసికొని, తద్వచన శ్రవణదుఃఖాయమానమానస అగుచున్-తత్=ఆనలుని, వచన=మాటలయొక్క, శ్రవణ=వినుటచే, దుఃఖాయమాన=దుఃఖము గలదగుచుండు, మానస అగుచున్=మనసు గలదై. ఇట్లు, అనియెన్.

45. ఏను, ఏడన్ = ఎచ్చట, ఇంద్రాదులు=ఇంద్రుఁడు మున్నగు వారు, ఏడన్=ఎచ్చట, వారలకున్, ఎప్పుడున్, మ్రొక్కుదును, నేను. నీధనమ =నీయొక్క ధనంబయినదానను. భూనాథ=ఓరాజా, నీగుణంబులు = నీసుగుణములు, హంసచేతన్ = హంసవలన, మనంబునన్, నిల్పియున్నదానను = ఉంచుకొనియుండుదానను, భవన్నిమిత్తంబునన్ = నీరాకకై, ఇట్లు, అఖిల ధారుణీనాథ సార్థంబు = రాజు లందఱియొక్క కూటమును, ఇప్పుడు, రావింపన్ కాన్ వలసెన్=రప్పింపవలసి వచ్చెను. లోకఖ్యాతకీర్తి=జగమెల్లఁ బ్రసిద్ధిచెందిన పేరుగల యోనలుఁడా, కరుణించి = దయతలఁచి, ఇందున్ = ఈనాకు, పతిబుద్ధిన్ = మగం డనెడితలంపును, కావింపుము=ఉంచుము.

46. నీవు, దీనికిన్, ఒడంబడనినాఁడు = ఒప్పుకొననప్పుడు, రజ్జు... లంబులన్-రజ్జు = త్రాళ్లచేతనో (ఉరిపోసికొనియో), విష = గరళముచేతనో (విసము మ్రింగియో). అగ్ని = నిప్పుచేతనో (చిచ్చున నుఱికియో). జలంబులన్ = నీటిచేతనో (నూయి మొదలగువానియందుఁ బడియో), ప్రాణపరిత్యాగంబు చేసికొందును = ప్రాణములను విడిచెదను. అనినన్, దానికిన్, నలుఁడు, ఇట్లు, అనియెన్.

47. భూరిసత్త్వులు = ఎక్కువ బలిమిగలవారు, సర్వలోకవిభుల్ = అన్నిలోకములకును ప్రభువులు, విభూతిసమృద్ధులు = ఐశ్వర్యము గలవారు, ఇద్ధ ఉరుకీర్తులు=ప్రసిద్ధికెక్కిన గొప్ప పేరుగలవారయిన, అమరఉత్తముల్ = దేవతాశ్రేష్ఠులు, నిన్, కోరుచున్నవారు, సురలు = వేల్పులు, నీకున్ - ప్రసన్నులై=నీయెడఁ బ్రేమగలవారయి, ఉండఁగాన్, వారి పాదరజంబున్- పోలనివానిన్=వారియొక్క కాలిదుమ్ముతో సాటికానివానిని, మనుష్యున్ = మానవుని, సంసారిన్ = కుటుంబిని, కోరఁగన్=కోరుట, చన్నె=యుక్తమా!

48. తరుణీ=ఓజవ్వనీ, దేవతలకున్=వేల్పులకు, అప్రియంబులు = అనిష్టములు, కావించి = చేసి, మనుష్యులు, ఇలన్ = పుడమియందు, అధమగతులు = నీచగతి గలవారు, అగుదురు. కావునన్ వారికిన్ = ఆవేల్పులకు, ఇష్టము, కావింపుము = చేయుము. నన్నున్, ప్రీతిన్=సంతసముతో, కావుము = రక్షింపుము.

49. అనినన్, దమయంతి, నయన అంతర్గళిత బాష్పధారాకలిత కపోలయుగళ-నయన = కన్నులయొక్క, అంతః = లోపలినుండి, గళిత = కాఱిన, బాష్ప=కన్నీటియొక్క, ధారా=ధారలచే, ఆకలిత=అంతటనిండిన, కపోల = చెక్కిళ్లయొక్క, యుగళ = జంటకలది, అగుచున్; పెద్దయున్, ప్రొద్దు = చాలసేపు, చింతించి = ఆలోచించి, నీయభిప్రాయంబునకున్ = నీతలంపునకు, నిరపాయంబు = చెఱుపులేనియట్టి, ఉపాయంబున్ = తంత్రమును, కంటిని = కనుఁగొంటిని, ఇంద్రాదులు, నాస్వయంవరంబునకున్, వచ్చెదరేని = వచ్చునెడల, వారిసన్నిధిని అ=వారియెదుటనే, నిన్నున్, వరియించెదను = కోరెదను. అట్లయినన్, నిర్దోషంబు = దోషములేమి, అగును. అనినన్, నలుండు, లోకపాలుర పాలికిన్ = లోకపాలురవద్దకు, చని, దమయంతి, పలికినవిధంబున్=చెప్పినరీతిని, చెప్పెను. అంతన్ = తరువాత, పుణ్యతిథినక్షత్ర ముహూర్తమునన్ = శుభకరమైన తిథినక్షత్రములతోఁ గూడిన శుభముహూర్తమున. దమయంతీస్వయంవరంబు, ప్రవర్తిల్లినన్ = జరుగఁగా.

50. నళినదళనేత్ర=తామరఱేకులంబోలుకన్నులుగల యాదమయంతి, నలుని అ కాని=నలునినే తప్ప, (ఒరులను) వరియింపదు-అంటె = వరియింపక దంట, చూతము. అనుచున్, అమరవరులు=వేల్పులలో మేటులు, నలువురును, కడఁగి=ప్రయత్నముతో, నలరూపములన్=నలునివేషములతో (కూడి), అతి ముదమునన్=ఎక్కువ సంతసముతో, ఆ స్వయంవరమునకున్, వచ్చిరి.

51. అంతన్ = ఇట్లు ఇంద్రాదులు రాఁగా.

52. అంబుజ అక్షి=కమలంబులంబోలు కన్నులుగలదగు, దమయంతి, సిత...హస్త ఐ - సిత = తెల్లనైన, పుష్పదామ = పువ్వులసరములచేత, అభిశోభిత=చక్కట నలంకరింపఁజేయఁబడిన, హస్త ఐ=కరముగలదై (చేతియందుఁ దెల్లనిపూవులు గ్రుచ్చినసరములు పట్టుకొన్నదై)ఁ చనుదెంచి = వచ్చి, ఆ మహో...నివహంబున్-అమ్మహోత్సవ=ఆస్వయంవరం బను వేడుకయొక్క, దర్శన=చూచుటకై, ఆగత=వచ్చిన, రాజన్య=రాజులయొక్క, నివహంబున్= సమూహమును, నెమ్మితోడన్ = ప్రేమతో, ఈక్షించి = చూచి, నలువురు వేల్పులఁ=ఇంద్ర యమ వరుణ కుబేరు లనెడి నలువురు దిక్పాలురును, నలున్, తోట్టి=పోలి (నలునివలె.) అప్పుడు, ఏక ఆకారులు ఐ = ఒకటే యాకారము గలవారై, ఉన్నన్, అందున్ = వారిలో, నలునిన్, ఏర్పరింపఁగన్=కనుఁగొనుటకు, నేరక = చాలక, ఇంద్రాదులను = ఇంద్రుఁడు మొదలగువారిని, నలున్, ఎఱుంగు, ఉపాయము, ఇంకన్, ఎద్దిఒక్కొ = ఏదో, అనుచున్, సంశయ ఆకుల ఆత్మ ఐ=సంశయముచేఁ గలవరపడిన మనస్సుగలదై, సురలార = ఓ దేవతలారా, నలున్, ఎఱుంగువిధము, నాకున్, చేయుఁడు = తెలియఁజేయుఁడు. ఆత్మరూపధరులరు=నిజరూపమును దాల్చినవారలు, అగుఁడు, అని తన మనములోనన్, పరిదేవనంబు చేసెను, చింతించెను=వగచెను.

53. దేవతలు, దానిపరిదేవనంబు=ఆదమయంతియొక్క-చింతను, విని, కరుణించి=దయతలఁచి, అనిమిషలోచనంబులు - అనిమిష = ఱెప్పపాట్లులేని, లోచనంబులు = కన్నులును, అస్వేదగాత్రంబులును = చెమటగాఱని మేను

లును, ఒప్పన్=ప్రకాశింపఁగా, అవనీతలంబున్=భూమిని, ముట్టక=తాఁకక, ఆసన్నులై=సమీపించి, నిలిచిరి. అంత, లోకపాలురును, భూలోకంబునన్, కల=ఉండు, రాజలోకంబును=రాజులసమూహమును, ఆలోకించుచుండఁగన్ = చూచుచుండఁగా, పుణ్యశ్లోకుండు = పావనకీర్తిగలవాఁడు. అయిన, నలున్, ధర్మవిధానంబునన్ = శాస్త్రపద్ధతిని, వరియించి = కోరి, దమయంతి, తదీయ స్కంధంబునన్ = అనలుని భుజమున, సుగంధికుసుమదామకంబు పెట్టినన్ = కమ్మనితావి గల పూవులసరంబు వేయఁగా.

54. దేవకలసాధువాదముతో = వేల్పులయొక్క బాఁగుబాఁగను ధ్వనులతో, విప్ర ఆశీరవంబుతోన్ = బ్రాహ్మణుల యాశీర్వాదధ్వనులతో, బహుతూర్య ఆరావంబులు = పెక్కువాద్యముల మ్రోఁతలు, పారావార రవంబున్ పోలెన్ = సముద్రముయొక్క మ్రోఁతవలె, అనివార్యంబు ఐ = అడ్డులేక, చెలఁగెను = రేఁగెను; అతిశయించెను.

55. ఇట్లు, అపూర్వస్వయంవరలబ్ధ = క్రొత్తగావచ్చిన (సాటిలేని) స్వయంవరమునందుఁ బొందఁబడినది, అయిన దమయంతిన్, అత్యంతవిలాసంబుతోన్=ఎక్కువవేడ్కతో, వివాహంబు ఐయిన అనలునకున్, మెచ్చి, వారి యజ్ఞంబులందున్ = అనలమహారాజుచేయు జన్నంబులందు; నిజరూపంబుతోన్=స్వస్వరూపంబుతో, (దేవత లగ్నిముఖులై యాగంబులందు హవిర్భాగములను గొనుచుందురు. ఇంద్రుఁడు స్వస్వరూపముతోనే వచ్చి హవిర్భాగంబు గొనునట్లు నలునకు వరంబొసంగుట విశేష మని యెఱుఁగవలయును.) హవిర్భాగమును=హవిస్సును, కొనను = తీసికొనుటకును, అగ్నియు, వరుణుఁడును, వారి వలచినచోటన్ అ=అతఁడు కోరినస్థానమునందే, అనల ఉదకంబులు=నిప్పును నీటిని, ఉత్పాదింపను=కలిగించుటకును, (అగ్ని నిప్పుపుట్టించుటకును, వరుణుండు నీటి నుత్పాదించుటకు నని క్రమాన్వయము.) ధర్ముఁడు=యముఁడు, వారిచిత్తంబు=అనలుని మనస్సు. ధర్మువునందున్ అ=ధర్మమునందే, వర్తిల్లను=చొచ్చుటకును, ధనదుండు=కుబేరుఁడు, ధనసంచయంబులు=ద్రవ్య

రాసులు, అక్షయంబులు=తఱుగనివి, అగునట్లుగాఁ, వరంబులు, ఇచ్చి, దేవలోకంబునకుఁ = స్వర్గమునకు, అరుగువారు = పోవుచుండువారు (పోవుచుండఁగా నచుట), ఎదురఁ=ఎదుట, ద్వాపరంబుతోఁ = ద్వాపరపురుషునితోఁకూడ, వచ్చుకలిఁ = వచ్చునట్టి కలిపురుషుని, కని, శక్రుండు=దేవేంద్రుఁడు, ఇది ఏమి = ఈవచ్చుటకుఁ గారణ మేమి? ఎందులకుఁ = ఎచ్చటికి, పోయెదవు; అని, అడిగినఁ, ఆ ఇంద్రునకుఁ, కలి, ఇట్లు, అనియెఁ.

56. అవనిలోఁ=భూలోకంబున, దమయంతీ స్వయంవరంబు, విస్తరిల్లుట = విశేషవైభవముతో నడుచుట, విని, కడు వేడ్కతోడఁ=ఎక్కువ యాతురముతో, నేను, దమయంతిచేఁ, వరియింపఁబడుదును, అని, ఆసఁ చేసి=కోరికపడి, తదర్థమై=ఆ స్వయంవరమునిమిత్తము, అరిగెదను.

57. అనిన, అందఱుఁ=దిక్పాలురందఱు, నగి=నవ్వి, నీవు, అందులకుఁ, ఏల, పోయెదవు, మును=మునుపే, (అది) నివృత్తంబు అయ్యెన్ = జరిగిపోయెను. ఆకోమలి=ఆయువతి, ఒరులఁ=ఇతరులను, ఎవ్వరిఁ, మెచ్చక, నలుఁడు అనువానిఁ, వరించెను = కోరెను. అనినఁ, కలి, కరంబు=మిక్కిలి, అసలఁనపఁ, దమయంతికిఁ, రాజ్యపరిత్యాగంబును = రాజ్యభ్రంశమును, పరస్పరవియోగక్లేశంబును = ఒండొరుల యెడఁబాయుటవలని త్రిప్పటలను, చేసెదను = కలిగించెదను. అని నిశ్చయించి, వానిఁ, అక్షరతుఁ కాఁ = పాచికలాటయందు ఆసక్తిగలవానినిగా, ఎఱిఁగి, అక్షంబులఁ = పాచికలందు, చొచ్చియుండఁ=ప్రవేశించియుండుటకు, ద్వాపరంబుఁ, పనిచి = ఉత్తరువుచేసి, నలుఁడు, చేయుచున్న, అశ్వ...లయు=అశ్వమేధఆదిక=అశ్వమేధయాగము మొదలైన, అనేక=విస్తారమైన, భూరి=అపారమైన, దక్షిణ = దక్షిణలుగల, మహాక్రతువులయు=గొప్పయాగములయొక్కయు, జపహోమదాన ఆది వివిధపుణ్యకార్యంబులయు=జపములు హోమములు దానములు మొదలగు నానావిధములైన పుణ్యకార్యములయొక్కయు, కారణంబునఁ = నిమిత్తముచేత, చొరఁ=నలునందుఁ బ్రవేశించుటకు, అవసరంబు. కానక = పడదుగానక, అంతరంబు = సందు, అన్వేషించుచుఁ = వెదకుచు, పెద్ద

కాలంబు=చాలదినములు, ఉండి, ఒక్కనాఁడు, అతఁడు, అశుచిర్యై = అపరి
శుద్ధుఁడై. మఱచి = జ్ఞప్తితప్పి, సంధ్యోపాసనంబు = సంధ్యావందనంబు, చేసినన్ = చేయఁగా, ఉపలబ్ధఅవసరుండు ఐ=సందుగనిపెట్టినవాఁడై, కలి, నలునందున్, ప్రవేశించి, పుష్కరుండు, అనువానిపాలికిన్, పోయి, తన్నున్-ఎఱింగించి=తాను కలిపురుషుఁ డని తెలిపికొని, నీవు, నలునితోన్, జూదంబు, ఆడి, వాని రాజ్యంబు, సర్వంబున్ = అంతయును, ఒడిచికొమ్ము=లాగికొనుము. అని, చెప్పి, తానును, వానికిన్ = ఆపుష్కరునికి, విప్రవేషంబునన్ = బ్రాహ్మణవేషముతో, సహాయుఁడై = తోడ్పడి, అక్షంబులు = పాచికలు, కొని = తీసికొని, పుష్కరునితోన్, ఒక్కటన్, కూడ, చని, నలున్, కాంచి, నీవు, మారాజుతో, జూదంబు, ఆడుము, అనినన్.

58. ద్యూతార్థము=జూదమునిమిత్తము, తత్కృతవ ఆహూతుఁడను=ఆజూదరియగు పుష్కరునిచేఁ బిలువఁబడినవాఁడను, ఐ=అయి, జూదము ఆడకుండుట, ధర్మ అపేతంబు = న్యాయము తప్పినది, అని, అభిముఖుఁడై=ఒప్పుకొన్నవాఁడై, అతనితోన్ = ఆపుష్కరునితో, నలుఁడు, జూదము, ఆడన్, కడంగెన్ = పూనెను.

59. నలుఁడు, కలిప్రేరణంబునను=కలిపురుషుని ప్రోత్సాహముచేత, హృతమతి ఐ=బుద్ధిగలఁగినవాఁడై, నిజఆప్తులు = తన మేలుకోరెడివారు, వారించినన్=అడ్డగించినను, ఉడుగక = వదలక, కలధనములు ఎల్లన్ = తన కున్న యావదాస్తియు, ఒడ్డుచున్=పందెముగాఁబెట్టుచు, అలయక=విసుగుచెందక, జూదమునన్, విజితుండు అగుచుండెన్ = ఓడిపోవుచుండెను.

60. ఇట్లు, అనేకమాసంబులు=పెక్కునెలలు, దుర్వ్యసనఆసక్తుఁడయి=చెడ్డవ్యసనమగు జూదమునం దపేక్షగలవాఁడై, ఆనలుఁడు, వివిధవస్తువాహననివహంబులు = అన్నితెఱఁగులైనపదార్థములయు గుఱ్ఱము లేనుఁగులు మొదలగువానియు సమూహంబును, ఒడ్డి = పందెముపెట్టి, పుష్కరునకున్, ఓటువడన్-పోయినన్ = ఓడుచురాఁగా, పౌరబ్రాహ్మణప్రధానులు-పౌర = పురజనులు, బ్రాహ్మణ=ద్విజులు, ప్రధానులు=మంత్రులు, దమయంతీ పురస్కృతులు

ఐ=దమయంతిని మున్నిడుకొన్నవారై, వచ్చి. వారించి=ఆటంకపెట్టియుం, కలి సమావేశపరవశుఁడు ఐన=కలిపురుషునియొక్క చొచ్చుటచే నొడలుమఱచిన వాఁడయిన, అన్నలుచేతన్, ప్రతిహతులై=ఆపఁబడినవారయి పలుకకుండిరి. అంతన్=అప్పుడు, దమయంతి, చింతాక్రాంతచిత్త ఐ=దుఃఖముచే నావరింపఁ బడిన మనస్సుకలదై (మనోదుఃఖముతో నిండినదై)

61. ఎంత=ఎంతదూరము, ఓటువడినన్=ఓడిపోయిన, అంతియ = అంతమాత్రమె, జూదమునందున్, తగులు=ఆశయుం, చలము=పట్టుదలయుం, అతిశయిల్లున్=హెచ్చును. ఏమిచేయుదానను=నేనేమి చేయఁగలను. ఇది= ఈజూదము, ఎగ్గునకున్, కీడునకు, మూలము=కారణము, అని, లతాంగి=దమ యంతి, దుఃఖితాత్మ అగుచున్ = మనస్సున దుఃఖము నొందినదియై

62. అక్షములు=పాచికలు, పుష్కరునందున్=పుష్కరునికి, (షష్ఠ్యర్థంబున సప్తమి), వశ్యంబులు ఐ-అధీనములై, ఉనికియున్ = ఉండుటయుం, నలునియందున్=నలునకు, (ఇదియుం షష్ఠ్యర్థమున సప్తమి.) ఒండువిధములు అగుటయున్=వేఱు తీరుగలవిగ నుండుటయు, ఎఱిఁగి, నిజ అధీశ్వరునకున్= తనమగనికి, అపజయము కా=ఓటమియే అగునట్లు, లక్షించి=ఊహించి, సరసిజ అక్షి=తమ్మిఱేకులంబోలుకన్నులుగలదగు దమయంతి, మున్=ముందుగా, భర్త యనుజ=పెనిమిటి యనుజ్ఞను, పడసి = పొంది, వార్ష్ణేయుఁడు, అనుసారథిన్, పిలిచి. ఈస్యందనమునన్=ఈరథంబునందు, ఇంద్రసేనుఁడు అను ఇక్ష్వాకుమారకున్=ఇంద్రసేనుఁ డనెడి యీచిన్నికొడుకును, ఇంద్రసేన అనుకూఁతున్= కుమారితను, చెచ్చెరన్ ఆ=వేగమే, తోడుకొని, విదర్భకున్ = విదర్భాపురికి అరిగి, గుఱుకొని=యత్నించి, మత్-బంధుజనులయొద్దన్ = నాచుట్టములకడ, పెట్టి=విడిచి, సరఁగన్ = వేగముగా, రమ్ము. అటంచున్ = అని చెప్పుచు, పంచి = ఆనతిచ్చి, ఆప్తపురోహితమంత్రిబాంధవ అభిమతమున్=ఇష్టులయుం పురోహితులయుం మంత్రులయుం బంధువులయుం అభిప్రాయమును, పొంది (సారథిన్). పుచ్చెను = పంపెను.

63. నలుఁడును, ధరణీరాజ్యమున్ = పుడమియు రాజ్యమును, తలఁగఁగన్=పోఁగా, సర్వంబును=యావత్తును, అపహృతంబు ఐనన్ = దోఁచుకొనిపోఁబడఁగా, కడున్=మిక్కిలి, తలరి = భయపడి (చింతించి), అశేషరాజ్యవిభవచ్యుతుఁడు ఐ = రాజ్యమంతయుఁ బోఁగొట్టుకొన్నవాఁడై, దమయంతిన్, తోడ్కొని, వెలువడియెన్ = పట్టణమును విడిచిపెట్టెను.

64. పురము వెలిన్ = పట్టణమునకు వెలుపట, మూఁడు అహోరాత్రములు=మూఁడుదినములు, వసించియున్న, నలు పాలికిన్ = ఆనలమహారాజునొద్దకు, జనవిభుఁడు-ఐన-పుష్కరుశాసనమునన్ = రాజగు పుష్కరుని యానతివలనను, కలికృ...మునన్-కలి=కలిపురుషునిచేత, కృత=చేయఁబడిన, ద్యూత=జూదమువలని,విద్వేష కారణమునన్=విరోధ మను కారణమువలనను, ఎవ్వరును=ఒక్కఁడైనను, అరుగన్=పోవుటకు, ఓడిరి = భయపడిరి.

65. ఇట్లు, సర్వజనసత్కార అర్హుఁడు అయ్యున్ = జనులందఱి యొక్క మర్యాదలకుఁ దగినవాఁడయినను, నలుఁడు, విధివశంబునన్ = దైవవశమువలన, ఎవరివలనన్, సత్కారము = మర్యాద, కానక, జలంబు=నీళ్లే, ఆహారము కాన్=ఆహారము కాఁగా, తత్పురసమీపంబున్=ఆపట్టణముచేరువ, దమయంతీ ద్వితీయుండై = దమయంతియే రెండవదిగాఁ గలవాఁడై, ఉండి, ఖుత్పీడన్=ఆఁకలిబాధను, సహింపక ఓపక=ఓర్వఁజాలక, హిరణ్యపక్షంబులతోన్=బంగారుఱెక్కలతో, తనముందటన్=తనయెదుటతిరుగుచున్న, పక్షులన్, కని, అవి = అపక్షులు, భక్ష్యములు అగును అని = తినఁదగినవని, ఆపక్షులన్, పట్టికొనన్=పట్టుటకు, సమకట్టి = పూని, తనకట్టిన పుట్టంబు = తాను తాల్చినవస్త్రము, వానిపైన్ = ఆపక్షులమీఁద, వైచినన్=వేయఁగా, అవి. పుట్టంబుతోన్ అ = వస్త్రముతోనే, గగనంబునకున్=ఆకాశమునకు, ఎగసి=ఎగిరి, నగుచున్ = నవ్వుచు, విగతవస్త్రుఁడు ఐన = కట్టబట్ట లేనివాఁడగు, నలునికి, ఇట్లనియె.

66. పార్థివేంద్రా = ఓరాజాధిరాజా, నీధనంబును, రాజ్యంబును, నిక్కృతిన్=కపటముతో కొన్న, అక్షములము=పాచికలము, ఏము, నీవస్త్రము,

అపహరింపన్, పక్షిరూపులము ఐ వచ్చి అపహరించితిమి, అని, చెప్పి, చదలన్ = ఆకాశమందు, అరిగెన్ = పోయెను.

67. నలుండును, వానిన్=ఆపక్షులను, చూచి, విస్మయము = ఆశ్చర్యము, అంది, ఈయక్షంబుల దోషంబునన్ కాక=ఈపాచికలద్రోహమువలననే తప్పు, ఏమి, నాకున్, ఇట్టిది, అయ్యెను. (ఈపాచికలవలననే నాకింత యనర్థము సంప్రాప్తమయ్యెను.) అనుచున్ దమయంతి, కట్టిన,పుట్టంబుచెఱంగు= కట్టుకొన్న చీరపైటకొంగును, కట్టికొనియెను. అట్లు, ఇరువురు = ఇద్దఱు, ఏకవస్త్రులు ఐ = ఒంటిబట్టకట్టినవారై, ఒండొరుల మొగంబులు, చూచి, దుఃఖించుచుండన్, నలుఁడు, దమయంతికిన్, ఇట్లనియెను.

68. ఇది, దక్షిణాపథంబునకున్ = దక్షిణదేశమునకు, ఇదియొండె = మఱియొక్కటి, విదర్భాపురంబునకున్, ఇది, కోసలకున్ = కోసలదేశమునకు, ఇది, ఉజ్జయినికిన్=ఉజ్జయినీపట్టణమునకును, తెరువులు = మార్గములు, మదిన్=మనసులో, ఇన్నిటిలోనన్ = ఈ దారులలోన, మనకున్=మనము. ఎద్ది = ఏదారి, అరుగన్ అగున్ = పోవఁదగును.

69 ఇందుముఖీ=చంద్రబింబముఁ బోలుమోము గలదానా, అడవుల లోనన్, నాతోన్, కడున్ ఇడుమలు=ఎక్కువకష్టములు, పడన్ ఓపవు = అనుభవింపఁజాలవు. ఇప్పుడు, నీబంధుజనంబులకడకున్ = నీచుట్టాలదగ్గఱకు, అరుగుము. అనవుడున్ = అని చెప్పగా, తరుణి = (అగు) దమయంతి, శోకగద్గద = వ్యసనముచే డగ్గుత్తిక కలది, అగుచున్.

70. అతనికిన్, ఇట్టులు, అనియెన్, అవని ఈశ = పుడమిఱేడా, నీవును, నేనున్, చని, విదర్భన్ = విదర్భయందు, ఇష్టలీలన్ = ఇచ్ఛావిహారములతో, ఉండుదము. మృగా...వనంబులకున్ - మృగ=క్రూరజంతువుల చేత, ఆకుల=నిండిన, ఉగ్ర=భయంకరమైన, వనంబులకున్ = అడవులకు, అరుగన్ ఏల=పోవనేల, ఇడుమలు=ఆపదలు, అందన్ ఏల=పడుట ఎందుకు?

71. అనినన్, విని, నలుఁడు, అవనతఆననుఁడు ఐ=తలవంచుకొన్న వాఁడై, నీచెప్పినయట్లు = నీమాటప్రకారమె, విదర్భేశ్వరురాజ్యంబును = విదర్భరాజ్యమును, మనరాజ్యంబు అ = మనరాజ్యమే, ఏను. తొల్లి, అధిక ఐశ్వర్యయుతుఁడను ఐ = ఎక్కువకలిమితోఁ గూడినవాఁడనై, అందులకున్ = ఆవిదర్భకు, పోయి, బంధుజనులకున్ = చుట్టాలకు, హృదయ ఆనందము = మనస్సంతోషము, చేసి, ఇప్పుడు, ఇవ్విధంబునన్, సర్వహీనుండను ఐ = అంతయుఁ బోఁగొట్టుకొని, ఎట్లు, పోవనేర్తును = పోవఁగలను. అనినన్, దమయంతి, ఇట్లు అనియెను.

72. ఎందున్=ఎచ్చటను, అఖిలదుఃఖరోగ ఆర్తునకున్=సకలములైన వ్యసనములను వ్యాధులచేత పీడింపఁబడినవానికి, ఔషధంబు=మందు, భార్య అ చూవె=పెండ్లాము సుమా. ఒనరన్=చక్కఁగా, భార్యాసమేతుఁడు ఐ= పెండ్లముతోఁ గూడినవాఁడై, ఉన్నవానికిన్, ఎంతలు ఆపదలు=ఎంత శ్రమములు, అయ్యెను = కలిగినను, ఎఱుకపడవు = తెలియరావు.

73. ధరణీతలనాథ = ఓపుడమిఱేఁడా, అలయునెడన్=పనిచేయుటచే నలపుచెందునపుడును, డయ్యునెడన్=దారినడక మొదలగువానిచే శ్రమపడునపుడును, ఆఁకలియును, తృషయున్=దప్పియు, పొనయెడన్=కలిగినప్పుడును, కనుఁగొని=కనిపెట్టి, భార్యయు, పురుషునకున్=మగనికి, చిత్తమునన్= మనస్సునందు, దుఃఖంబుల్=వ్యసనములు, ఇమ్ములన్=చక్కఁగా, పాచున్= తొలఁగించును.

74 కావున, ఇది=ఈదమయంతి, మత్-అధీనజీవిత=నాకు లోఁబడిన ప్రాణముగలది, అనియున్, అనువ్రత=నావంటి నియమమునుగలది, అనుసరించినది అనియు, అనుకంపనీయ=దయచూపఁదగినది, అనియున్, నన్నున్, విడువక, నా అనుగమనంబునకున్=నేను వెంబడివచ్చుటకు, అనుమతుండవు కమ్ము = అంగీకరింపుము. అనినన్, అట్లు అ = అలాగునే చేయుదును, ప్రాణసమానవు = నాప్రాణములకు సమానురాలవు, అయిన. నిన్నున్, ఏల, విడుతును,

ఓడక ఉండుము=వ్యసనపడకుండుము. అని నలుఁడు, దమయంతిన్, ఆశ్వాసించుచున్=ఓదార్చుచు, ఒక్కటన్=కూడ, చనిచని=పోయిపోయి, విజనంబు = ఏకాంతము ఐన, విపినంబునన్=అడవియందు, ఒక్క సభన్=ఒక రచ్చకొట్టమును, కని, అందున్ = దానియందు, విశ్రమించి = దిగి, పరుష ధూళిధూసరస్థలంబునన్-పరుష=కఱకైన, ధూళి=దుమ్ముచే, ధూసరిత=పొగ వర్ణము గలదిగా చేయఁబడిన, స్థలంబునన్=తావునందు, శయనించి, మార్గ శ్రమనిమీలిత నయనుండు ఐ-మార్గశ్రమ=దారినడకవలని యలసటచే, నిమీలిత=మూసికొన్న, నయనుండు అయి=కన్నులుగలవాఁడై, దుఃఖంబునన్ = వ్యసనముచేత, కన్ను మొగుడకున్నన్=నేత్రములు మూఁతపడకయుండఁగా-నిద్ర రాకయుండఁగా, లేచి=కూర్చుండి, తన పాదముల అంతికంబునన్=తన కాళ్లవద్ద, అతిక్లేశపరవశ అయి = ఎక్కువదారిబడలికచే సొక్కినదై, నిద్ర పోయెడు దమయంతిన్, చూచి.

75. ధరణిరాజ్యంబుతోన్ = భూమిపరిపాలనముతోఁ గూడ, ధనము ఎల్లన్=ద్రవ్యమంతయును, పరులచేన్=శత్రువులచేత, అపహృతంబు, అగుటయున్=అపహరింపఁబడుటయు, ఆప్త...జనంబులున్-ఆప్త=హితము దెల్పువారు, మిత్ర=చెలికాండ్రు, బంధుజనంబులున్=చుట్టములును, ప్రకృతిజనంబులున్=మంత్రులును, విడుచుటయును = విడిచిపెట్టుటయు, మహావిపిన భూమిన్=కాఱడవియందు, పత్నితోన్=భార్యతో, తన పరిభ్రమియించుటయున్=తాను దిరుగుటయు, అప్డు, తలఁచి, శోకించి=దుఃఖించి, ఈతరుణి=ఈజవ్వని, తొల్లి, మృదుశయనంబునన్ = మెత్తనిపాన్పునందు, మెలఁతలు= చెలికత్తెలు, మెలపుతోన్ = జాగ్రత్తతో, అడుగులు ఒత్తన్ = కాళ్లు పిసుకఁగా, నిద్ర అనుభవించు=నిద్రపోవునట్టి, కోమల అంగి=మృదుశరీరముగలది, ఇపుడు, గుఱుకొని=శ్రమపడి, పాంసుస్థలమునందున్=దుమ్ముతో నిండిన తావునందు, నిద్రన్ తగిలినదియున్ =నిద్ర చెందునదియు, పంకజాక్షి=తామర రేకులంబోలు కన్నులు గలది యగు, ఈచాన, నాకున్, భార్య, ఐ, దైవ ఘటనన్ చేసి=గ్రహాచారమువలన, ఇంత దుఃఖంబున్, పొందెను.

76. ఏను, దీనిదుఃఖంబుఁ, జూడనోపను = చూడఁజాలను. ఎటకే నియుఁ=ఎచ్చటికేనియు, పోయెదను. ఇది, నన్నుఁ, గానక, తనబంధుల యొద్దకుఁ, పోయి, దుఃఖపడక, ఉండును అని, విచారించి=తలపోసి, పోవఁ, సమకట్టి=పూని, ఆకోమలి మేలుకొనకుండఁ, మెల్లన=తిన్నఁగా, దానివస్త్రంబు నందుఁ, అర్ధంబు=సగము, చించి, తనకుఁ, పరిధానంబు=కట్టుబట్టగా, చేసి కొని, వెలువడి=బయలుదేఱి, కొండొకనేలపోయి=కొంతదూరంబు చని, దమ యంతియందుఁ, తన నెయ్యంబు అను తీఁగ=తన ప్రేమ యనెడితీఁగను, త్రెంపఁ, నేరక=చాలక, క్రమ్మఱ=మరల, అచ్చోటికిఁ, వచ్చె.

77. కలి=కలిపురుషుఁడు, దమయంతిఁ, పాపఁ=విడిపించిపోవునట్లు చేయుటకు, సమకట్టుఁ=పూనును. సతిఁ=పతివ్రతయైన, అలలను=అసుంద రిని, అన్నలుఁడు, దీర్ఘసౌహృదబలంబునఁ=విస్తారమైన చెలిమియొక్క శక్తి చేత, పాయఁ ఓపఁడు=విడిచిపోవఁజాలఁడు. ఇట్టుల=ఇవ్విధంబున, రెంటఁ చేసి=కలిబలప్రేమబలమువలన, విమోహరజ్జులఁ = మోహ మనెడి త్రాళ్ల యందు, పెనఁగి=మెలివడి, గత ఆగత కారి=వచ్చుటపోవుటలను చేయునట్టి, ఐన=అయిన, ఉయ్యెలయుఁ పోలెఁ=ఉయాలవలె, ఊఁ ఆడక = నిలుకడ నొందక, ఎంతయుఁ ప్రొద్దు=దీర్ఘకాలమునకు, ఐనిశ్చితాత్ముఁడై=మనమున నిర్ణయము చేసికొన్నవాఁడై. (పై పద్య. అన్వ.)

78. బాలఁ = ధైర్యములేనిదియగు నీ దమయంతిని, ఒక్కర్తుఁ= ఒంటరిగా, ఇక్కానపాలుచేసి = ఈయడవిపాలుచేసి, నిష్ఠురుఁడను ఐ=దయ మాలినవాఁడనై, ఏను, ఎట్లు, పోవఁ నేర్తును=పోవఁజాలుదును. అనక=అని తలఁపక, కలిచేతఁ, ఆకృష్టుఁడు=ఈడ్వఁబడినవాఁడు, ఐన నలుఁడు, విగత కరుణుఁడు ఐ = దయమాలినవాఁడై, దమయంతిని, విడిచి, చనియెఁ, వెళ్లి పోయెను.

79. అంతఁ=తర్వాత, దమయంతి, మేలుకని=నిద్రలేచి, తనపతిఁ, కానక=చూడక, తనవస్త్రఅర్ధనికర్తనంబునుఁ = తనచీరలో సగము చింపు

బడియుండుటను, చూచి, లేచి, నలుగడలును=నాలుగుదిక్కులును, పరికించి= వెదకి, భయశోకవ్యాకులచిత్త ఐ = భీతిచేతను దుఃఖముచేతను గలవరపడిన మనస్సుగలదై.

80. హా మహారాజ=ఓరాజేంద్రుఁడా, మహా...రాతి-మహాత్ = గొప్పదైన - విశాలమైన, మహీ=భూమియొక్క, రక్షణ=పాలించుటయందు, దక్ష=నేర్పుగలదైన, దక్షిణబాహా = కుడిచేతిచేత, దండిత=శిక్షింపఁబడిన, అరాతి=శత్రువులు గల, నిషధరాజాగ్రణి = మేటియైన యోనిషధదేశాధినాథా, నన్ను, ఇట్లు, వీతదయుండవై =దయలేనివాఁడవై, విడిచిపోవన్ =విడిచిపెట్టి పోవుట, తగును ఎ=యుక్తమా. నీవు, ఎన్నఁడున్, ధర్మువున్ =న్యాయమును, తప్పనివాఁడవు. సూనృతవ్రతరతుండవు = నిక్కము పలుకుటయే ప్రధానవ్రతముగాఁ గలవాఁడవు, ఓడకుము=భయపడకుము. అని, నన్నున్, ఊఱడన్ =నిమ్మళించునట్లు. పలికినపలుకు=చెప్పినమాట, మఱవన్ కన్ =మఱచుట, పాడి అయ్యె=న్యాయమటయ్యా, పొదలలోనన్ =తీఁగలగుంపులందు, దాఁగి, పొడసూపక = కనఁబడక, ఇట్లు, ఏల=ఎందుకు, ఉన్నవాఁడవు. ఇట్టి ఉగ్రభావము=కఠలాటి కటికతనము, ఏల=ఎందుకు, నీకున్, అయ్యెన్ =కలిగెను. ఎటన్ = ఎచ్చటికి, పోదును. ఇంకను, ఉగ్రకాననమునన్ = భయంకరారణ్యమునందు, నిన్నున్, ఎట్లు, కాంతును=చూడఁగలను.

81. వగవన్ కన్ =యోచింపఁగా, సాంగ ఉపాంగములు=ఆఱంగములు ఆఱు ఉపాంగములు కూడిన, నాలుగువేదములయు=నాలుగువేదముల యొక్కయు, అధ్యయనము = చదువుట, పొల్పుగాన్ =సరిగా, ఒక సత్యముతోన్ = సత్యమైనమాటను నెఱవేర్చుటతో, ఎన అగునే = సాటియగునా. ఎవ్వియున్ =ఎట్టిసత్కార్యములును, సత్యంబున్ = నిక్కము మాటాడుటను, పోలవు అంటె = తూఁగవఁట. సత్యవాక్యము నెఱవేర్పుతో నేమియు సమానములు గావు.

82. ప్రాణసమానవు=ప్రాణములతో సాటివి, అయిన నిన్నున్, అవశ్యంబును=తప్పకను, విడువను, అని, పలికితివి. సత్యప్రతిపాలనంబు=ఆడినమాట

జాలివేర్పుటను, చేయుము. అని ప్రలాపించుచున్ = ఏడ్చుచు, తనవికారిత్వంబునకున్ = ఒంటరితనమునకు, అబలభావంబునకున్ = తనయాఁడుతనమునకు, ప్రతిపద...భయంబునకున్ - ప్రతిపదన్యాస = ఒక్కొక్క యడుగెత్తిపెట్టునప్పుడును, జాయమాన=పుట్టుచుండు, కంటక=ముండ్లు, మృగ = మృగములు, పన్నగ = పాములు, వీనివలని, భయంబునకున్ = వెఱపునకు, వగవక=చింతింపక, నిజనాథు నసహాయత్వంబునకున్=తన పెనిమిటి తోడు లేమికి, దుస్సహా...త్వంబునకున్ - దుస్సహా = ఓర్వరాని, క్షుత్=ఆఁకలి, పిపాసా=దప్పి, వీనివలనఁ గలిగిన, శ్రమ = బడలికచేతనైన, ఆకులత్వంబునన్=కలవరపాటునకు, వగచుచున్=చింతించుచు. (పై పద్య. అన్వ.)

83. అలయుచున్ = బడలికచెందుచు, పులుఁగుల యెలుఁగులకున్ = పక్షులకూఁతలకు, ఉలుకుచున్ = భయపడుచు, ఉగ్ర ఆతపమునకున్ = తీక్ష్ణమైన యెండకు, ఓపక=ఓర్వఁజాలక, వృక్షంబులనీడలన్=చెట్లనీడలయందు, నిలుచుచున్, ఎలుఁగులన్ = ఎలుఁగుబంట్లను, పులులను, చూచి, భయమున్ కొని=వెఱచి, వగవగచున్ = చింతించును.

84. లతాంగి=తీఁగవంటి మేనుగల దమయంతి, ఏచినపొదలన్ = క్రిక్కిఱిసి యున్నపొదలను, పడల్పడన్=ప్రోగులుపడునట్లు. త్రోచుచున్, ముండ్లకున్, అల్ల=మెల్లఁగా, దూరముగా, తొలఁగుచున్, దిక్కులుఅనలు వైపులు. చూచుచున్, తొడరుచున్=తొట్రుపడుచు, త్రెళ్లుచున్=క్రిందఁబడుచు, లేచుచు, సంచలించుచున్=వణఁకుచు, అరిగెన్=పోయెను.

85. ఇట్లు, అరుగుచున్న దమయంతి, అంతికన్యస్తచరణ అయినన్ = సమీపమునందుంపఁబడిన పాదములు గలదికాఁగా, సమీపమున పాదము లెత్తిపెట్టఁగా, దానిన్ = అదమయంతిని. ఆహార అర్థి ఐ=ఆహారముకు గోరినదై, ఒక్క పన్నగంబు=ఒక పాము, పట్టికొనినన్=పట్టఁగా, ఆకోమలి=ఆమెత్తని మేనుగల దమయంతి, మెదల నేరక = కదలఁజాలక.

86. ఇంకన్ వినన్=ఇఁక మీఁద నైనను, నన్నున్ = నామొఱను, ఏల, ఆలకింపవు=వినవు. నాథ=నా ప్రాణరక్షకా, నాకున్, శరణము అగుము= రక్షకుఁడ వగుము. అనుచున్, అఱచుచున్నన్ = కూయుచు డఁగా, దాని ఆక్రందనధ్వని=దానియార్పు చప్పుడును, వినుచున్, ఒక్క ఎఱుకు = ఒక ఎఱుకువాఁడు, వేగ = త్వరగా, వచ్చి.

87. తనపట్టిన సురియన్=తాను ధరించిన కత్తిచేత, ఆ పెనుఁబాము వదనంబు = ఆకొండచిలువయొక్క నోటిని, వ్రయ్యన్=చీలునట్లు, తఱిగి నన్=నఱుకఁగా, రాహుముక్త అయిన చంద్రరేఖయున్ పోలెన్=రాహువు నోటినుండి విడువఁబడిన చంద్రరేఖవలె, అజగరముఖంబువలనన్ = కొండ చిలువయొక్క నోటినుండి, వెలువడిన=విడిపించికొనివచ్చిన, దమయంతిన్, ఆశ్వాసించి=ఊఱడించి, తత్ సమీప...స్నాతను - తత్=ఆప్రదేశమునకు, సమీప = దాపున నున్న, సరోవర = దివ్యమైనకొలనియందు, స్నాతను = స్నానము చేసినదానిని, వన్య...హారను గాన్ - వన్య = అడవియందు దొర కెడి, స్వాదు=తియ్యని, ఫల = పండ్లు, ఆహారముగాన్ = ఆహారముగాఁగల దానినిఁగా చేసి, సేదతీర్చి=శ్రమ పాపి, నీవు, ఎవ్వరిదానవు = ఎవ్వరికి సంబం ధించినదానవు, ఏకతంబ=ఒంటరిగా, ఇవ్వనంబునకున్, ఏల వచ్చితివి, అని, అడిగి మృదుభాషిణి=తిన్నగా మాటాడునది. ఐన ఆకోమలివలనన్, అంత వృత్తాంతంబు=సంగతియంతయు, ఎఱింగి=తెలిసికొని.

88. రజనికర ఆననన్ = చంద్రునివంటిముఖము కలదియు, మేచక కుంతలరాజితన్=నల్లనికురులచేఁ బ్రకాశించునదియు, విలసద్గజపతిగామినిన్= గొప్ప యేనుఁగువలెఁ దిన్నఁగా నడుచునదియు, చందనగంధిన్=శ్రీచందనము వంటి మేనితావిగలదియు, ప్రకాశితకాంతిసమన్వితన్=వెలిఁగెడి కాంతితోఁ గూడినదియు, పంకజదళలోచనన్=తామరఱేకులంబోలిన కన్నులుగలదియు నైన, రాజసుతన్ = రాజపుత్రికయగు దమయంతిని, చూచి, కిరాతుఁడు= ఎఱుకువాఁడు, కామ...హతుఁడై - కామ = మన్మథునియొక్క, నిశాత =

వాఁడయైన, శర = అమ్ములచేత, ఆహతుఁడై = బాగుగా కొట్టఁబడినవాఁడై, అనింద్యచరిత్రుఁడు=పొగడఁదగిన నడవడికల, లతాంగికిన్ = దమయంతికి, వేడుకతోన్=అపేక్షతో, నిజహృదయంబు = తనమనస్సులోని యభిప్రాయమును, ఎఱిఁగించెన్ = తెలిపెను.

89. అగ్నిశిఖయుంబోలెన్ = నిప్పుమంటవలె, అంటుటకు = తాఁకుటకును, డాయుటకు=దగ్గరకువచ్చుటకును, చూడన్=చూచుటకును, రానియట్టి = వలనుపడని దగు, శుభచరిత్రన్=పావనంబైన నడవడికల యాదమయంతిని, ఎఱుక=జ్ఞానము, లేని మూటికఅను ఎఱుకు = లేనట్టి క్రూరుఁడైన బోయవాఁడు, కాదు అనక=పరస్త్రీనిఁ గోరుట తగ దని యోచక. తలఁచెన్. ఆయువు=జీవితకాలము, అల్పము ఐనన్=తక్కువపడఁగా, అపేక్షించెన్=కోరెను.

90. దమయంతియున్, వానిన్=ఆ యెఱుకువానిని, అలిగి చూచి= కోపముతో చూచి, ఏను, పతివ్రతను. ఐతిని, ఏని, ఇద్దురాత్ముఁడు=చెడుతలంపు గలవాఁడు, ఐన కిరాతుండు. మృతుండు, అయ్యెడున్ అని = చచ్చునుగాక యని, శాపంబు, ఇచ్చినన్, వాఁడు, అప్పుడు అ = తత్క్షణముననే, అగ్నిదగ్ధంబు ఐన వృక్షంబునుంబోలెన్=నిప్పుచేఁ గాలినచెట్టువలె, విగతజీవుండు ఐ = ప్రాణము పాసినవాఁడయి, పడియెన్, క్రిందఁబడియెను. అట్లు, పరమపతివ్రతాత్వ ప్రభావంబునన్=ఎక్కువయైన పాతివ్రత్యమహిమ చేత.

91. బాల=ముద్దియయగు దమయంతి, హృదయమునన్ = మనస్సునందు, నృపశార్దూలున్=రాజులలో శ్రేష్ఠుఁడైన, నిజాధీశున్ = తనభర్తను నిలిపి, దుష్ట...వళికిన్ - దుష్ట=చెడ్డ, ఉరగ = పాములు, శార్దూల=పులులు, ఆభీల = క్రూరములైన, మృగ ఆవళికిన్ = మృగముల గుంపునకు, భయము, అందక, ఓలిన్ అ=క్రమముగానే, ఉగ్ర అటవిలోన్=భయంకరమైన యడవిలో, అరిగెన్=పోయెను.

92. మఱియున్ = ఇంకను.

93. సహకార=తియ్యమామిడిచెట్టా, మత్ప్రియసహకారున్=నాకు నెయ్యపుఁజెలికానిని, పున్నాగ=సురపొన్నచెట్టా పున్నాగున్=పురుషులలో

సు త్తముని, తిలక = ఓతిలకవృక్షమా, భూభువనతిలకుఁ=భూలోకంబునకుఁ దిలకముమాడ్కిఁ బ్రకాశము గలిగించువానిని, చందన = ఓగంధపుఁజెట్టా, బుధవారిచందనుఁ=పండితులకుఁ గల్పవృక్షమువంటివానిని, పుష్పితాశోక= పూచిన యశోకవృక్షమా, సుహృజ్జనశోకదమనుఁ = ప్రేమించువారిదుఃఖమును బోఁగొట్టువానిని, వకుళ=పొగడచెట్టా, కుల ఏక దీపకుఁ = కులమున కంతటికి ముఖ్యప్రకాశకుని, విభీతక = ఓతాండ్రచెట్టా, భయ...హరుఁ- భయ=వెఱపుచేత, భీత=దిగులుపడినవారియొక్క, ఆర్తి=బాధలను, హరుఁ= పోఁగొట్టువానిని. కాన=ఓియరణ్యమా, లోకోత్తరుఁ=జనులలో నుత్తముని, ప్రీతితోడఁ=ప్రేమతో, కానరు ఏ కానరు ఏ=చూచితిరా చూచితిరా, అని, తోయజాక్షి=కమలములంబోలు కన్నులుగలదమయంతి, మ్రాని మ్రానికిఁ = చెట్టుచెట్టునకు, అరిగి అరిగి=పోయి పోయి, అడుగును. అడుగులు=అఱకాళ్లు, ఎండవడిఁ=ఎక్కువయెండకు, పురపురఁ=పురపురమని, పొక్కఁ=బొబ్బలు లేవఁగా, నిర్ఝర అంతరములఁ = సెలయేళ్ల నడుమ, నిలుచుఁ=నిలఁబడును. తరులగిరుల యెడలఁ = చెట్లయొక్కయు కొండలయొక్కయు సందులందు, పొలుచుఁ=కనుపట్టును. ఉరుగుహాగృహములఁ = గొప్పవైన గుహ లనెడి గృహములయందు, తొంగితొంగి చూచుఁ.

94. ఇట్లు దమయంతి, నిజనాథుఁ = తనమగనిని, అన్వేషించుచుఁ=వెదకుచు, భీషణ అరణ్యంబునఁ = భయంకరమైన యడవియందు, తిరుగునది=సంచరించుచు, ముందటఁ=ఎదుట. (పై పద్య. అన్వ.)

95. అంభోరుహ అక్షి=తమ్మిఱేకులవంటి కన్నులు గలదియగు దమయంతి, వారిభక్షులు=నీళ్లే యన్నముగాఁగలవారును, పర్ణభక్షులు = ఆకులే యాహారముగాఁ గలవారును, వాయుభక్షులు = గాలియే యాహారముగాఁగలవారును, శాకనీవారభక్షులు=కూరగాయలను నివ్వరిధాన్యము నాహారముగాఁ గలవారును, వృక్ష...సక్తులు-వృక్షమూల=చెట్లమొదళ్లయందు, నివాస=ఉండుటయందు. సక్తులు=ఆసగలవారును. ఐ, తపంబు=తపస్సు, అరఁ=తృప్తిగా, చేయు, మహాముని ఇంద్రుల యాశ్రమంబు=మహర్షుల తపోవనంబును, పురా

సమార్జిత పుణ్యకర్మఫలంబునన్ = తొలిమేన సంపాదింపఁబడిన పుణ్యకర్మల యొక్క ఫలములచేత, ఎదన్ = దవ్వునందు, కాంచెన్ = చూచెను.

96. ఇట్లు, మృగ...నిరంతరంబు - మృగ = జంతువులు, వ్యాళ = పాములు, తస్కర=దొంగలు, కిరాత=బోయలు, పర్వత=తిప్పలు వీనిచే, నిరంతరంబు=దట్టమైనది, అయిన కాంతారంబునన్ = అడవియందు, పుణ్యనదీ తీరంబునందున్=పరిశుద్ధమైన యేటిగట్టునందు, ఒక్కమునిపల్లెయందున్=ఒక ముని యాశ్రమంబున, వసిష్ఠ...సదృశులు ఐన=వసిష్ఠుఁడు, వామదేవుఁడు, వాలఖిల్యుఁడు, భృగువు, నారదుఁడు వీరితో సమానులైన, మహామునులన్ = గొప్పఋషులను, కని, నమస్కరించి, ఉన్నన్ = వారియెదుటను నిలువఁబడి యుండఁగా, ఆమునులు, దమయంతిన్ జూచి, అచ్చెరువడి=ఆశ్చర్యమునొంది, అవ్వా=అమ్మా! నీవు, ఎవ్వరిదానవు=ఎవని భార్యవు, ఈవనదేవతవే, దేవ భామినివిపి=అచ్చరవే, దివ్యంబు=శ్రేష్ఠము, అయిన ఈతేజంబుతోన్, ఏల శ్రమ్మ రెదవు=తిరిగెదవు, అనినన్, వారలకున్, దమయంతి, ఇట్లు, అనియెన్.

97. వినుఁడు, ఏన్, ధరిత్రిన్ = పుడమియందు, పుణ్యశ్లోకుఁడు, అనఁగన్ = అనునట్లును, సదా = విడువక, యజ్ఞనిరతుఁడు = యాగములు చేయుటయందు శ్రద్ధగలవాఁడు, అనఁగన్ = అనునట్లును, తనరిన = ఒప్పిన, నలుని భార్యను, సజ్జనునకన్=సత్పురుషులచేఁ గొనియాడఁబడుదానను, దమయంతి అనఁగన్ చాలినదానను = దమయంతి యను పేరుతో నొప్పుదానను.

98. విధికృతంబునన్ = దైవవశంబుచేత, నన్నున్, పాసి=వదలి, హృదయ ఈశ్వరుఁడు=నామనోనాయకుఁడు. ఎటకేనియున్ = ఎచ్చటికో, పోయినన్=పోఁగా, తత్...చిత్తను ఐ-తత్ = ఆనామనోవల్లభునియొక్క, అన్వేషణ=వెదకుటయందు, ఆసక్త=తగులుగలిగిన, చిత్తనై = మనస్సుగలదాననై, విపిన పరిభ్రమణంబు=అడవియందుఁ దిరుగుట, చేసెదను. ఈతపోవనంబునకున్ = ఈయాశ్రమమునకు వచ్చి, నలుఁడు, భవ...ర్థుండు అయి -

భవత్=తమయొక్క, పాద=వాళ్లకు, అభివందన = మ్రొక్కుటచేత, కృతార్థుఁడు అయి=ధన్యుఁడై, ఎక్కడకుక్=ఏతట్టునకు, పోయెన్, అతని పోయిన వలను = అతఁడు పోయిన దిక్కు, ఎఱుఁగుదురేనిన్ = (మీరు) తెలిసికొని యుందురేని, ఆనతిండు = తెలుపుఁడు. కొన్నిదినములలోనన్ = స్వల్ప కాలములోపల, తద్దర్శనంబు = అతని పోఁబడి, దొరకనిసాఁడు, దేహంబు విడుతును. అని, ఏడ్చుచున్నదానిన్, చూచి, కరుణించి = దయకలఁచి, మునులు = ఋషులు, ఇట్లు, అనిరి.

99. వనజ ఆయత అక్షీ=తామరఱేకులమాడ్కి విశాలమైన కన్నులు గలదానా. లివిరి=ప్రయత్నపడి, భూజననుతున్=పుడమియందలి సకల జను లచేఁ గొనియాడఁబడువానిని, ఎప్పటియట్టుల = యథాప్రకారముగా, తన పురమునన్=తన పట్టణమునందు, తనరెడువానిన్=ఒప్పినవానిని, నలునిన్, కతిపయ దినంబులన్ = కొన్నిదినములలోపల, చూడంగన్, కాంతువు = చూడఁగలుగుదువు.

100. మేము, తపోదృష్టిన్=జ్ఞానదృష్టిచేత, చూచితిమి=కనుగొం టిమి. దుఃఖింపక ఉండుము. అని, తాపసులు, తమ యగ్నిహోత్రంబులతోన్, అపార...లతోన్-అపార=విస్తారమైన, ఫల=పండ్లచేతను, పుష్ప = పూల చేతను నిండిన, తరు=చెట్లతోఁగూడిన, నదీ=ఏళ్లచేత, రమ్య=అందమైన, తపో వనంబులతోన్, తారు = ఆమునులు, అదృశ్యులు ఐనన్=కనఁబడకపోఁగా, చూచి, దమయంతి, ఇది, కలయో, నిక్కువంబో=నిజమో అని, విస్మయంబు, అందుచున్=వింతపడుచు, చని, ముందటన్ = ఎదుట, ఒక చనుపన్=ఒక్క బిడారును, కని, దానిన్, చూచునపుడు, అందలి జనంబులు. (వైపద్యముతో నన్వయము.)

101. పాంసుజాలంబు=ఎక్కువ దుమ్ము, పైన్=మీఁద, ప్రాఁకినన్= క్రమ్మఁగా, కరము=మిక్కిలి, రూక్షములు=బిరుసులు, అయిన, ఊర్ధ్వ అలక ముల వానిన్=పైకిరేఁగిన ముంగురులుగలదానిని, అతిమలినంబు = మిక్కిలి మాసినది, ఏనఅర్ధవస్త్రంబునన్=సగముకోకచేత, ఆవృతంబు = కప్పఁబడినది,

అగు, దేహయష్టిదానిన్=దండమువంటి దేహముగలదానిని, ఆఁకలి, తృష = దప్పి. నిద్ర, అనువానిన్, ఎఱుఁగక ఉన్మాదినియుంబోలెన్ = ఉన్మాదరోగము గలదానివలె, ఉన్నదానిని, దమయంతిన్, చూచి, అందున్ = వారిలో, పిశాచంబు = దయ్యము, అని, పఱచిరి = పరుగెత్తిరి కొందఱు, భయమున్, పొందిరి. కొందఱు, అధికహాసంబు చేసిరి = పకపక నవ్విరి. అడవిన్=అడవిలో, ఏమి రోసెదు = వెదకెదవు. (అని) కొందఱు, అనిరి. కొందఱు, నీవు. వేల్పవు=దేవతవు, ఔదువు, అని మొగిన్ ఆ=పూనికతోనే, కేలుమొగిచి=చేతులు ముడిచికొని. మ్రొక్కిరి. అంతన్=అటుతర్వాత.

102. దమయంతియుఁన్, సార్థవాహులన్ = బిడారును, చూచి, ఇమ్మహాగహనంబునన్ = ఈగొప్పయడవియందు, ఇట్టి జనసంకులంబు=జనులచే నిండినది, అయిన, సార్థంబు=బిడారు, కానంబడియెను. ఎట్టిపుణ్యంబో= ఏమి నాపుణ్యమో, అనుచున్, వారలకున్, ఇట్లు, అనియెన్.

103. ఏను, నలుభార్యను, పుణ్యవిహీనతన్=పాపముచేత (పుణ్యఫలంబు లేకపోవుటచేత), పతిన్=భర్తను, పాసి, నవసి=దిగులుపడి, ఏకాంతముగ=ఒంటరిగా, ఈకానలన్=ఈయడవియందు, పరిభ్రమించెదను=తిరుగులాడుచున్నాను. అమరసదృశున్ = వేల్పులతో సాటియైనవానిని, కరుణాత్మున్=దయాస్వభావముగలవానిని, నలున్, కానరె=చూడలేదా.

104. అనినన్, దమయంతికిన్, ఆసార్థవాహాధ్యక్షుఁడు=ఆబిడారుయొక్క యజమానుఁడు, శుచి అనువాఁడు, ఇట్లు, అనియెన్.

105. ఇవ్వనంబునన్, నలున్, కానము = (మేము) చూడలేము. ఎప్పుడును, ఉగ్రకరులన్=భయంకరములైన యేనుఁగులను, సింహంబులన్, ఋక్షంబులన్ = ఎలుఁగుబంటులను, కాంతుము ఇది = ఈయడవి, మర్త్యులకున్ = మానవులకు, అవిషయము = చొఱరానిది, దీనన్ = ఈయరణ్యమందు, ఆతపంబు = ఎండ, దూరదు = ప్రవేశింపదు.

106. అనినన్=అని చెప్పఁగా, ఇచ్చునుప = ఈబిడారు, ఎటన్, పోయెదున్, అని, అడిగినన్, ఇది ఈబిడారు, చేదిపతి = చేదిదేశపురాజు, అగుసుబాహుపురంబునకున్=సుబాహువుయొక్క పట్టణమునకు, పోయెదును, అని, చెప్పినన్, అట్లు ఏని=అలాగైనట్టయితే, ఏను, మీతోడన్, వచ్చెదను, అని, పరమపతివ్రత=మహాపతివ్రతయగు దమయంతి, పతిదర్శనలాలస ఐ = భర్తను జూచుటయం దాతురరాలై, మునులపలుకులు, తలంచుచున్,సార్థవాహ సమూహంబులతోడన్=బిడారుతోఁగూడ, అరిగినన్=వెళ్లఁగా.

107. ఆచనుప = ఆబిడారు, కడున్ = మిక్కిలి, ఎండ, ఎక్కువంతకున్=ఎక్కువంతవఱకు, ఉడుగక=నిలువక, ఉగ్రాటవిలోన్=భయంకరమైన యడవియందు నడచి, బహుశీతజలములన్ = మిక్కిలి చల్లనినీటిచేత, పెడఁగు = రమ్యము, అగు, ఒకచెఱువు ఒద్దన్ = సొంపయిన యొక చెఱువు గట్టున, పెద్దయుఁన్, మిక్కిలి, దప్పిన్=దాహముచేతను, విడిసెన్=దిగెను.

108. అంతన్ = తరువాత.

109. అర్ధరాత్రమునప్పుడు=సగమురాత్రియందు, అందులకున్ = ఆచెఱువులోనికి, గజయూథములు = ఏనుఁగులగుంపులు. జలకాంక్షన్ చేసి = నీరువట్టుచేత, అంబుధివిమలజలంబులు=సముద్రమునందలి నిర్మలములైన నీళ్లు, ఆస్వాదింపన్=త్రాగుటకు, చనుదెంచు జలధరసమితి యట్లు=వచ్చునట్టి మేఘపంక్తియో యనునట్లు, ఏతెంచెను=వచ్చెను. ఈచనుపలోనన్=ఆబిడారులో, నిద్రాసక్తులు ఐ=నిద్రయందుఁ జిక్కినవారై, మైమఱచి నిద్రించువారై, ఉన్నవారు, ఉన్నతద్విపముల ఉగ్రపాదహతిన్ చేసి-ఉన్నత=ఎత్తైన, ద్విపములు=ఏనుఁగులయొక్క, ఉగ్ర=గొప్పవైన, పాద = కాళ్లయొక్క, హతిన్ చేసి=త్రొక్కుడువలన, భిన్నఅంగులుఁ=చేతులు, కాళ్లు మొదలగునవి విఱిగినవారు, ఐరి. అందున్ = వారిలో, ఉక్కుఅడఁగి = ధైర్యముపీడి, కొందఱు, ఆఱచిఁచూఁతలుపెట్టి, ప్రాణభీతిన్ = ప్రాణములు పోవునవెడి భయముతో,

పఱచి = పరుగెత్తి, మహీజములు=చెట్లు, ఎక్కి=రి, చనుక=బిడారు, పెనుపు అటి = సంతోషముపీడి, అవికీతుసిరి అ పోరెక్ = అడఁకువలేనివానిసంపద కైవడి, అడఁగి=తగ్గి, విరిసి=చిందరవందరయై, చనిరెక్ = పోయెను.

110. అట్టి సంక్షోభంబుగన్=అట్టి కలవరపాటునందు, మరణంబు నకున్ తప్పి=చావునుండి తప్పించుకొని, దమయంతి, ఆత్మగతంబునన్=తన మనస్సులోపలనే. (పై పద్య. అన్వ.)

111. విధి=దైవము, జీవిత ఆర్థులు ఐన=బ్రతుకుటయందపేక్ష గలవారగు, జీవులన్ = ప్రాణులను, సుకసుప్తులు ఐనవారిన్ = హాయిగా నిద్రించు వారిని, అణవన్ అణపన్ = (వారు) కూఁతలు వెట్టుచున్నను, చంపెను. మరణకాంక్షన్ = చావఁగోరికతో, ఉన్న, మగువన్ = స్త్రీనైన నన్నున్, చంపఁగన్=చంపుటకు, మఱచెను. (అది=ఆవిధి) కరంబు=మిక్కిలి, మందబుద్ధి = బుద్ధిలేనిది.

(విధి చావనున్నవారిని జంపక, బ్రతుకఁగోరువారిని జంపెను గనుక మూఢబుద్ధిగలవాఁడని దమయంతి విసుగుచే దైవమును దూఱెను.)

112. ఈచన్పతోన్ = ఈబిడారుతోఁగూడ, చని = వెళ్లి, ఈవన క్లేశంబున్ = ఈయరణ్యవాసదుఃఖంబు, తలఁగుదును = పాయుదును అని, బుద్ధిన్=మనస్సునందు, తలఁచి, ఉన్నన్ = ఉండఁగా, ఉరుతరసార్థపయో రాశి-ఉరుతర=మిగుల గొప్పదైన, సార్థ=వర్తకుల బిడారనెడి, పయోరాశి= సముద్రము, హస్తియూథ అగస్త్యుచేన్=ఏనుఁగులగుంపనెడి యగస్త్యమహా మునిచేత, పీతము అయ్యెన్=త్రాఁగఁబడెను. (తొల్లి అగస్త్యమహాముని పుడిసిలితో త్రాగి, సముద్రమున బొట్టునీరుకూడ లేకుండఁ జేసెనఁట. అట్లె యా యేనుఁగుల గుంపు బిడారునంతయుఁ గాలిక్రింద వేసి త్రొక్కి చంపివేసెను. కనుక బిడారంతయు నిహతమాయెనని తా.రూపకాలంకారము.)అదియున్ =అట్లగుటయు, తొలుమేనన్=ముందటి జన్మమునందు, దుష్కృతశక్తియో= పాపబలమో, వగవంగన్ = యోచింపఁగా, నాన్వయంపరమునాఁడు =

సాపేంద్రియశ్వాసము, సురవరులు=దేవతలలో మేటులగు ఇంద్రాదులు, అర్థులై = నన్నుఁ గోరినవారై, చూచుచుఁన్, ఉండఁగన్, నలున్, వరియించిన నాఁటి యొగ్గు=కోరిననాఁటి తప్పిదమును, తలఁచి, వేల్పులు, ఇట్టి యాపదలు= ఇట్టికష్టములు, చేసిరి ఓ=కలిగించిరో, అమరకోపమునన్ అ=దేవతల యాగ్రహముచేతనే, ఈవియోగదుఃఖము=ఈయెడఁబాటువలనివంత, నాకున్, కలిగెను. ఇంకన్, ఏమి, చేయుదును, అనుచున్, అంబుజాక్షి=తమ్మికంటి, వగచుచున్ ఉండెన్=దుఃఖించుచుండెను.

113. ఇట్లు దుఃఖించుచు, దమయంతి, ప్రభాతంబు ఐనన్=తెల్లవాఱఁగా, హతశేషులు అయినవారలతోన్=చావఁగా మిగిలినవారితో, అనవరతప్రయాణంబులన్=ఎడతెగనిదారినడకలచేత, చేదిపతిపురంబు=చేదిరాజు పట్టణంబును, చొచ్చి=ప్రవేశించి, జనసంకులంబు జనులచేఁ గిక్కిఱిసినది, అయిన, రాజమార్గమున్ = రాచబాటను, కదిసియున్=సమీపింపఁగా, వచ్చుచున్న దానిన్=వచ్చునదియు, దినకర...సరంబు-దినకర=సూర్యునియొక్క, ప్రభా=కాంతులయొక్క, పటల=సమూహముచేత, ధూసరంబు=తెల్పునల్పువన్నెగలసినది, అయిన, దివాతనచంద్రరేఖయున్ పోలెన్ = పగటిపూఁట నుండెడి చంద్రరేఖవలె, దీప్తివిహీనయై=కాంతిలేనిదై, దస్సియున్=అలసట నొందియు, రమ్య ఆకృతి ఐనదానిని = చక్కనిరూపముగలదియునైన యాదమయంతిని, ప్రాసాదతలగత = మేడమీఁదనున్నది, ఐన, రాజమాత=రాజు తల్లి, ఆదమయంతిన్, దవ్వులన్ = దూరముననె, కని, తనదాదికిన్ = తన దాదితో, ఇట్లు, అనియెన్.

114. ధూళిధూసర అలకములు=దుమ్ముచే నిండినముంగురులు, తూఱుచుండన్=రేఁగియుండఁగా, జీర్ణమై=చినిఁగినదై, కడున్=మిక్కిలి, మాసిన చీరన్, కట్టి, అబల=ఓ కానోకపడుచు, ఉన్మత్త వేషిణి=పిచ్చివేషము ధరించినది, ఐన లచ్చియున్ పోలెన్ = లక్ష్మీదేవివలె, ఇటన్ = ఇచ్చటికి, వచ్చుచున్నది. దానిన్, కంటె=కంటి+ఎ = కంటివి ఎ = చూచితివా.

115. ఆకోమలియందున్ = ఆచిన్నదానియందు, నాకున్, అతిస్నేహంబు=ఎక్కువప్రేమ, అయినయది=కలిగినది. దానిన్, తోడ్కొని=పిల్చుకొని, రమ్ము, అనినన్, అదియుఁన్=ఆదాదియు, దమయంతిన్, తోడ్కొని=పిల్చుకొని, రాజమాతయొద్దకున్=రాజుగారితల్లియొద్దకు, చనినన్ = పోఁగా, రాజమాతయుఁన్, దానిన్, చూచి, నీవు, ఎవ్వరిదానవు = ఎవ్వనిభార్యవు. ఇట్లు, ఏల, దుఃఖ ఆవేశ వివశవు = దుఃఖముయొక్కపూనికచే, పరవశవు, అయి=ఉన్నదానవు, చెప్పుము. అనినన్. దమయంతి, ఇట్లు అనియెన్.

116. అవ్వ=ఓయమ్మా! జితవైరి = శత్రువుల గెల్చువాఁడయిన, మత్పతి=నామగఁడు, జూదము ఆడి, నిర్జితుఁడు ఐ=ఓడినవాఁడై, చనినన్ = (అడవులకు) రాఁగా, పతితోడన్ = మగనితోడ, నీడయుఁన్ పోలెన్=నీడవలె, నేనును, పాయక=విడువక, అరిగి, అతిబుభుక్షా ఆతురుండు = ఎక్కువయాఁకలిచే డస్సినవాఁడు, ఐనపతిచేతన్, దైవ అనుమతిన్ చేసి = దైవము ప్రోత్సాహమువలన, వంచితనైతిని = మోసపుచ్చఁబడితిని. ఒక్కచోన్, మఱచి, నిద్రించి. (పై కు. అ.)

117. అంతనుండియుఁన్=అది మొదలుకొని, ఆమ్మహానుభావున్=ఆ మహాసమర్థుని, ఏకవస్త్రున్ = ఒంటిబట్ట గట్టినవానిని, అతిమనోహరున్ = మిగులనందమైనవానిని, అన్వేషించుచున్=వెదకుచు, సైరంధ్రీవ్రతంబున్ = పనికత్తెవలె నలంకారములు మొదలగునవి లేకుండుట యనునియమమును, చేకొని=పూని, వియోగ అనలంబునన్=పతివిరహ మనెడి యగ్నితాఁకుడుచేత, కంది=మాడి, కందమూలఫలంబులు అ = గడ్డలు, దుంపలు, పండ్లుమాత్రమే, ఆహారంబు గాన్=ఆహారముకాఁగా. ప్రొద్దుపడినచోటు అ = అస్తమయమైన తావే, నివాసంబుగాన్ = ఉనికిపట్టుకాఁగా, మృగంబులు అ = అడవిజంతువులే, సహాయంబుకాన్=తోఁడుకాఁగా, వనంబునన్=అడవియందు, పరిభ్రమించెదను = తిరిగెదను. అని, బాష్పజలంబులన్ = కన్నీళ్లచేత, ఉరస్స్థల పరాగంబు = ఱొమ్మునందుఁ బడినదుమ్ము, పంకంబుచేయుచున్ = బురద

యగునట్లు చేయుచు, పలుకక, ఉన్నన్, ఆదమయంతికిన్, రాజమాత, ఇట్లు, అనియెన్.

118. ఇందీవరదళనేత్ర=నల్లగలువలం బోలు కన్నులు గలదానా, నీవు, నాకడన్, ఉండుము, (నేను) నీపతిని, రోయంగన్ = వెదకుటకు, భూదేవ ఉత్తములన్ = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులను, పనిచెదను = పంపెదను, నావుడున్ = అని చెప్పఁగా, భీమునందన = దమయంతి, నెమ్మిన్ = ప్రేమతో, అనియెన్.

119. ఏను, సైరంధ్రీవ్రతంబు, చేకొని యుండెదను=పూనియుండెదను. ఉచ్ఛిష్టంబు = ఎంగిలి, భుజియింపను=తినను. పదధావనంబుచేయను = (పరపురుషుల) కాళ్లు కడుగను, పరపురుషులతోన్, పలుకనోపను = మాటలాడఁజాలను. పతిన్ = భర్తను, అన్వేషించుపొంటెన్ = వెదకునిమిత్తమై, అరిగెడు బ్రాహ్మణులతోన్, పలుకుదును. అట్లు ఐనన్=నీవు ఈ ప్రతిజ్ఞల కొప్పుకొంటివేని, నీయొద్దన్, ఉండుదును. ఒండువిధంబు ఐనన్ = వేఱువిధముగానున్నను, ఉండనేరను=(నీకడ)ఉండఁజాలను. అనినన్, రాజమాత, సంతసిల్లి, నీకున్, ఇష్టంబు ఐనవిధంబునన్ అ=ఇచ్ఛ-చొప్పుననే, నాయొద్దన్ అ=నావద్దనే ఉండుము- అని, దానిన్=ఆదమయంతిని, అతిగౌరవంబునన్=ఎక్కువ మర్యాదతో, చేకొనియుండన్ = ఉంచుకొనుటకు, తనకూఁతున్, సునంద యనుదానిన్=సునంద యనుపేరుగల తనకూఁతును, సమర్పించినన్ = సహాయముగా నియ్యఁగా.

120. నలుదేవి=నలునిపట్టపుదేవి యగుదమయంతి, చైద్యేశుపురిన్= సుబాహుని పట్టణంబునందు, ఎదన్ = మనస్సునందు, పతిన్ = భర్తను, తలఁచుచున్, దుస్స...ర్దిత ఐ-దుస్సహా=ఓర్వరాని, వియోగ=ఎడఁబాటనెడి, తాప=వేఁడిమిచేత, అర్దిత ఐ=కమలినదై, అలయక = శ్రమచెందక, పుణ్యవ్రతములు=మేలుగావించెడినోములు, సలుపుచున్ = చేయుచు, సైరంధ్రి అనఁగన్ = సైరంధ్రి యనుపేరుతో, ఉండెను.

121. అటన్=అడవిలో, నలుఁడు, దమయంతిని, పాసి, దారుణ అరణ్యములోన్ = భీకరమైన యడవిలో, అరుగువాఁడు = పోవుచు, ముందటన్ = ఎదుట. (పై వ. అ.)

122. దవదహనంబు = కాఱుచిచ్చు, అవిరళవిస్ఫులింగ నివహంబులన్=దట్టములైన మిణుఁగురుల రాసులచేత, అభ్రపథంబున్ = ఆకాశమార్గమున, అంటుచున్ = తాఁకుచు, ఉదగ్రతరుదాహము చేయుచున్ ఉన్నన్ = ఎత్తైన చెట్లను గాల్చుచుండఁగా, మానవపతి = నలుఁడు, దానియంతరమునన్ = ఆ మంటనడుమ, నరనాథ = ఓరాజా, నన్నున్, గారవమునన్=ప్రేమతో, వేగ=త్వరగా, కావన్ = రక్షించుటకు, ఇటన్=ఇచ్చటికి. రమ్ము, అను, ఆర్తమహానినాదమున్=నొచ్చిన గొప్పధ్వనిని. (పై వ. అ.)

123. విని=ఆలకించి, శంకింపక = జంకక, చెచ్చెరన్ = వేగముగా, అనఘుఁడు = పాపరహితుఁడైన నలుఁడు, అతి ఉదగ్రదవానలమధ్యంబునకున్ - అతి = మిక్కిలి, ఉదగ్ర = హెచ్చిన, దవానల = కాఱుచిచ్చుయొక్క, మధ్యంబునకున్ = నడుమునకు, అరిగి, దీనఆననున్ = దేవురింపు మోముగలవానిని, కుండలిత అంగున్ = చుట్టచుట్టికొనిన మేనుగలవానిని, ఒక్కనాగకుమారున్ = ఒక్క చిన్నపామును, కనియెన్.

124. ఆనాగకుమారుఁడు=ఆపాఁపకూన, కృత అంజలి ఐ=చేతులుగట్టుకొన్నవాఁడై, ఏను, కర్కోటకుండు అనువాఁడను, కర్మవశంబునన్ = పాపకర్మవశముచేత, ఒక బ్రహ్మఋషిన్=ఒక బ్రాహ్మణుఁడయి ఋషియైనవానిని, ఉల్లంఘించి = మీఱి, తత్ శాపంబునన్ = ఆమునిశాపంబువలన, ఎక్కడన్=ఎచ్చోటికిని, కదలన్-నేరక = కదలఁజాలక, ఉన్నవాఁడను.

125. నాలుగుదెసలన్ = నలువైపులను, దావజ్వాల ఆవళి=కాఱుచిచ్చుమంటలయొక్కగుమి, కవిసెను=చుట్టుకొనెను, మండి, చాన్=చావను, ఓపన్=చాలను, మహీపాలక=ఓరాజా, నన్నున్, ఒక సరసీకూలమునన్=ఒక చెఱువు గట్టును, చేరంగన్=చేరునట్లు, దయన్=ప్రేమతో, ఎత్తికొనిపొమ్ము.

126. నన్నుఁ, రక్షించినన్=కాపాడినట్లయిన, నీకుఁ, ప్రియంబు, చేయన్ ఓపుదును=చేయఁజాలుదును. అనినన్, వానిని=ఆకర్కోటకుని, ఎత్తికొనిపోవన్, చులకనై=తేలికయై, అంగుష్ఠమాత్రశరీరుఁడు=బొటనవ్రేలంత శరీరము కలవాఁడై, ఉన్నన్=ఉండఁగా, ఎత్తికొని, నలుఁడు, అతిత్వరితగతిన్=మిక్కిలి వేగముగల నడకతో, అరిగి=పోయి, దావవర్జితము=కాఱుచిచ్చు లేనిది, ఐన, ఒక్క, సరోవరసమీపంబునన్ = చక్కనికొలనియొద్ద, విడువన్ పోయినన్=విడిచిపెట్టఁబోఁగా, ఇంకను, పది అడుగులు, అరుగుము. నీకున్, శ్రేయఃప్రాప్తిన్, చేసెదను = మేలొనరించెదను. అనినన్, అడుగులు, ఎన్నికొనుచున్=లెక్కపెట్టుచు, పోయి. పదియవ అడుగునన్=పదవయడుగు పెట్టునప్పుడు, ఆపాముచేతన్, దష్టుఁడు ఐ=కఱవఁబడినవాఁడై, తనరూపంబు విడిచి, వికృతరూపంబుతోన్=మాఱువేసముతో, ఉన్న అనలునకున్, కర్కోటకుఁడు, ఆత్మరూపంబు=తనస్వరూపము, చూపి, ఇట్లు, అనియెన్. అయ్యా, ఓనలమహారాజా, నీవు, నాచేన్, విషపీడితుండవు=విషముచే నొప్పింపబడినవాఁడవు, ఐతివి, అని, దుఃఖింపవలదు, నిన్నున్, ఒరులు = ఇతరులు, ఎఱింగినన్=తెలిసికొనిరేని, ఎగ్గు=కీడు, అగున్, కావున, వికృతశరీరున్ = మాఱినయాకారంబుగలవానినిఁగా, చేసితిని. ఎంత కాలంబు నీశరీరంబునన్, నావిషంబు, ఉండును=ఉండునో, అంతకాలంబును = అంతవఱకును, నీకున్, విషో...భయంబు-విష ఉరగ=విషముగల పాములు, రాక్షసులు, పిశాచులు, శత్రువులు వీరివలని భయము, లేదు. సర్వసంగ్రామజయంబును=అన్నియుద్ధంబులయందు గెల్పును, భార్యాసంగమంబును=భార్యతోఁగూడికయు, ఎప్పటియట్లు ఆ = యథాప్రకారముగా, రాజ్యవిభవంబును = రాజ్యసంపదయును, అగును. నీకున్, ఎప్పుడేనిన్ = ఎప్పుడైనను, నిజరూపంబు = స్వకీయరూపమును, చేకొనన్=కైకొనుటకు, ఇష్టంబు=కోరిక, అగున్=కలుగునో, అప్పుడు అ=ఆక్షణమే, నన్నున్, తలంపుము. ఈవస్త్రంబు, నీయొద్దకున్, వచ్చును. దీనిన్, ధరియించుడున్ = కట్టుకొనఁగా, నిజరూపప్రాప్తి = సొంతరూపము పొందుట, అగున్, అని, చెప్పి, వెండియున్, ఇట్లు, అనియెన్.

127. ఇలన్=భూమియందు, ఇక్ష్వాకుకులజుఁడు = ఇక్ష్వాకువంశమునఁబుట్టినవాఁడ, ప్రసిద్ధుఁడు = కీర్తిచెందినవాఁడు, అగు, ఋతుపర్ణుఁడు, అనెడు మహీశుఁడు = రాజు, (కలఁడు, అతఁడు,) నీకున్ = నీచేత, సంసేవ్యుఁడు=చక్కఁగాఁ గొలువఁదగినవాఁడు, అగున్, అతనిన్=ఆఋతుపర్ణుని, కొలిచి, అందున్=ఆతనియొద్ద, అలయక=బడలిక నొందక, ఉండుము, ఈవు, అతనికిన్, అశ్వహృదయఆఖ్యము అగు విద్య=అశ్వహృదయ మను పేరు గల విద్యను, ఇచ్చి = ఉపదేశించి, ఆతనిచేన్ = ఆతనివలన, అక్షహృదయము అను విద్యన్, చేకొనుము = గ్రహింపుము.

128. మఱియు, బాహుకుండు అను, నామంబుతోన్ = పేరితో, సూతవృత్తిన్=సారథ్యముచేయు కొలువునందు, ఉండుము, అని, హిత, ఉపదేశంబుచేసి=మేలుపలుకులు చెప్పి, కర్కోటకుండు, అదృశ్యుఁడు ఐనన్= కనఁబడకపోఁగా, తత్ వచనంబునన్ = ఆకర్కోటకుని మాటచొప్పున, నలుండు అయోధ్యాపురంబునకున్, చని, ఋతుపర్ణున్, కని, ఏను, బాహుకుండు, అనువాఁడను. అశ్వశిక్షయందున్ = గుఱ్ఱములను చక్కఁజేయుట యందు, కుశలుఁ డను=నేర్పరిని. అన్నసంస్కారంబును = వంటచేయుటయు, శిల్పంబులు పెక్కులు = చేతిపనులు అనేకములు, రచియింపన్ - నేర్తున్= చేయఁగలను. భవత్ సేవ అర్థిని ఐ=మీవద్ద కొలువుఁ గోరినవాఁడనై, వచ్చితిని. అనినన్, వానికిన్, ఋతుపర్ణుండు, ఇట్లు అనియెన్.

129. నాయొద్దన్, ఉండెదు ఏని=ఉందువేని, మదీయ...ధృతి - మదీయ=నావైన, రథఅశ్వ = తేరిగుఱ్ఱములయొక్క, గమన=పోకలయందు, ధృతి=దిట్టతనమును, శీఘ్రముగాన్ = త్వరగా, చేయుము = కలిగింపుము. నావుడున్=చెప్పఁగా, అట్టులు అ = ఆ ప్రకారమే చేసెదను. అని, నలుఁడు, వానిన్ = ఆఋతుపర్ణుని, మదిన్ = అపేక్షతో - ఇష్టముతో, సేవింపన్= కొలిచెను.

130. ఇట్లు, ఋతుపర్ణునొద్దన్, అశ్వ అధ్యక్షుఁడై=గుఱ్ఱముల విచారణాధికారియై దుష్టాశ్వంబులన్ = చెడ్డగుఱ్ఱములను, వశగతంబులన్ చేయుచున్=లోఁబఱచుకొనుచు, అశ్వవరంబులన్=మేటిగుఱ్ఱములను, ఆరోహణంబులన్=సవారులకు, శిక్షించుచున్=నేర్పుచు, రసవంతంబుగన్=రుచికలిగియుండునట్లు, అన్నసంస్కారంబు - చేయుచున్=వంటవార్పులు చేయుచు, ఋతుపర్ణనియుక్తుఁడు=ఋతుపర్ణమహారాజుచే నేర్పఱుపఁబడినవారు, అయిన, వార్ష్ణేయజీవలులు=అను పేరుగలవారు, తనకున్, సహాయులు కాన్ = తోడైయుండఁగా, ప్రచ్ఛన్నుండై ఉండి = మఱుఁగువడియుండి, ఒక్కనాఁడు, ఏకాంతంబునన్ = ఏకతంబునందు, దమయంతిన్, తలపోసి=తలంచుకొని, తనరాకన్=తాను విడిచివచ్చుటను, తలఁచి = ఎంచుకొని. (పై ప. అ.)

131. ఇభరాజగమన=మేటియేనుఁగువంటి నడకగలదానా, నీవు. ఎందులకున్, అరిగితివి. ఉడురాజవదన=చంద్రబింబమువంటి ముఖముగలదానా, ఎందున్, ఉన్నదానవు. అబల=ఓచిక్కినదానా, అడవులలోన్ = అడవులయందు, ఎవ్వరిచేతన్, పట్టువడితి=చిక్కికొంటివి. అశనాపేక్షన్=ఎరమీఁదికోరికతో, పఱచుచున్న ఉగ్రమృగంబుల ఉదరంబులోన్=పరుగెత్తుచుండు భయంకరమృగంబుల కడుపులలోపల, ఉన్నదానవే = ఉన్నావా? నీ తల్లి తండ్రుల కడన్, ధృతిన్=ధైర్యముతో, ఉన్నదానవే. దేశాంతరంబులన్= ఇతరదేశములందు, ఉన్నదానవే = ఉన్నావా. అంచున్=అని చెప్పుచు, నలుఁడు, శోకము, ఉత్కటముగాన్=హెచ్చుఁగా, ఉదిత...త్ముఁడై-ఉదిత= హెచ్చిన, మదన=మన్మథబాధచేత, విమోహిత=మైమఱపు గలిగిన, ఆత్ముఁడై-మనస్సుగలవాఁడయి, హృదయ ఈశ్వరిన్ = దమయంతిని, తలఁచి, రాత్రియెల్లన్=రాత్రియంతయు, తాపమునను=మన్మథసంతాపముచే నిద్ర, లేక, వంది=వాడుపాఱి, నిట్టూర్పులు ఊర్చుచున్=విడుచుచు ఉండెను.

132. అతని ప్రలాపంబు = అతఁడు పదరుటను, విని, జీవలుండు, అత్మగతంబునన్ = తన మనస్సులోపల.

133. ఇతండు=ఈబాహుకుఁడు, అణఁగారఁడుఁగాఁ=నగముగూనును, కుఱుచచేతులు = పొట్టిచేతులును, ఒఱవశరీరమును = వంకరమేనును, కలిగి ఒరులకున్ = ఇతరులకును, చూడన్ కొఱ గాక ఉండియున్ = చూచుటకు సహ్యముగానున్నను, యువతీప్రియుఁడు ఐ = వయసు చిన్నదాని కిష్టుఁడై, మన్మథునొప్పులన్=మన్మథబాధలయందు, పడియెడున్ = చిక్కియున్నాఁడు.

134. పిలిచేతన్, వరియింపఁబడియెడు వనిత = కోరఁబడు సుందరి, పిలిచంటేన్, చెప్ప=...వమయినదో, కాకయున్నె=కాకుండునా, అనుచున్, బాహుకునొద్దకున్, వచ్చి, సితలఁచుచున్న భార్యకున్ = సీవు స్మరించెడి భార్యకును, నీకున్, ఏల, వియోగంబు = ఎడఁబాయుట; అయ్యెను=కలిగెను. అని, అడిగెన్. బాహుకుండు, ఇట్లు, అనియెన్.

135. సన్నున్, చూచి, నగరు ఎ=(జనులు) నవ్వరా? నలినాక్షి= కమలనేత్రయగు సుందరి నాకున్, ఏల = ఎందుకు, విప్రయోగము = ఎడఁబాయుట, ఏల; వినవే. (వినుము-ఏ)=వినుమయ్యా, ఏలకో=ఎందుకో, నేను, ఎఱుఁగను, తొల్లి = మునుపు, మందప్రజ్ఞుఁడు (మూఢబుద్ధిగలవాఁడు) అను భటుండు=అను బంటు, తన లతాంగిన్=తన ప్రియురాలిని, పాసి.

136. దానిన్, అన్వేషించి=వెదకి, ఎందును = ఎచ్చటను, కానక, ప్రలాపించినన్=విలపింపఁగా, తత్ప్రకారంబు=ఆరీతిని, ఏను, అనుకరించితిని= నటించితిని. అని, చెప్పి, ఇట్లు, అయోధ్యాపురంబునన్=అయోధ్యాపట్టణమునందు, బాహుకనామంబుతోన్=బాహుకుండనెడిపేరితో, ప్రచ్ఛన్నుఁడు ఐ=మఱుఁగినవాఁడై, నలుఁడు, ఉండెను. అంతన్=తర్వాత, అటన్=అచ్చట, విదర్భఈశ్వరుఁడు = విదర్భరాజగు భీముఁడు, నలురాజ్యభ్రంశంబు=నలుని రాజ్యము కోల్పోవుటను, విని, కూఁతురును, అల్లుఁడును, ఎటన్ = ఎచ్చటికిఁ బోయిరో, ఎట్లు ఉన్నవారో, అని, శోకించి=విలపించి.

137. అపారబలుఁడు=మేరలేని బలముగలవాఁడు, (భీముఁడు) సదాచారులన్=చక్కని యాచారముఁ గలవారిని, విద్వాంసులన్=అన్నిటిని దెలిసినవారిని, ఇష్టులు ఐన బ్రాహ్మణులను=తనయందుఁ బ్రేమగల బ్రాహ్మణులను, సత్కారంబులన్=మర్యాదలచే, తనిపి=తృప్తినొందించి, వారిన్=బ్రాహ్మణులను, కడు నెయ్యముతోన్=ఎక్కువ యుత్సాహముతో, వారలన్=ఆ నలదమయంతులను, రోయఁగన్=వెదకుటకై, పంచెన్=పంపెను.

133. మఱియు, నల దమయంతులు, ఉన్నచోటు, ఎఱింగి, వచ్చినవారికిన్, వేయిగద్యాణములు=వేయివరహాలు, ఇత్తును. అనియుఁన్, వారలన్, తోడ్కొని=పిల్చుకొని, వచ్చువారికిన్, గోసహస్రంబులు=పెక్కు గోవులును, అగ్రహారంబులును=మంచి గ్రామములను, ఇత్తును అనియు, పలికి, పంచినన్=పంపఁగా.

139. జగతీదేవసత్తములు=బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులగువారు, నిఖిలదేశములకున్=అన్ని దేశములకును, వడిన్=వేగముగా, అరిగి, జగతీచక్రమునన్=భూమండలమునందు, కల=ఉన్న, నగర...ణంబులు - నగర=పట్టణములు, మహాగ్రామ=గొప్ప యూళ్లు, పక్కణంబులు=పల్లెలు, కలయన్=అంతటను, ఇమ్ముగన్=చక్కఁగా, రోసిరి=వెదకిరి.

140. అందున్=వారిలో, సుదేవుండు, అను బ్రాహ్మణుండు, చేదిపతి=చేదిదేశపురాజు, ఐన సుబాహుపురంబునకున్, చని, పుణ్యాహవాచనంబు=ఇంటి యశుచిత్వము తొలఁగుటకై చేయు నొక కర్మవిశేషమును, చేయింపఁబోవు బ్రాహ్మణులతోన్, రాజగృహంబు=రాచనగరు, చొచ్చి, అంతఃపురంబునన్, సునందాసహిత ఐ=సునందతోఁగూడినదై, ఉన్నదానిన్=ఉన్నదియు, ధూళిధూసర ఐ=దుమ్ముచేఁ గప్పఁబడినదై, ధూమ...బద్ధ ఐన - ధూమ=పొగలయొక్క, జాల=కూటముచేత, నిబద్ధ ఐన=క్రమ్మఁబడినదియగు, అగ్నిప్రభయుం బోలెన్=నిప్పుమంట వలెను, నీల...తంబు ఐన - నీల=నల్లని, అభ్ర=మేఘములచేత, సంవృతంబు అయిన =

కప్పఁబడినది యగు, చంద్రరేఖవలెను, బహు...నిమగ్న ఐన - బహు = విస్తారమైన, పంక=అడుసునందు, నిమగ్నఐన = మునిఁగిన, మృణాళియుంబో లెన్ = తామరతూఁడువలెను, ఏర్పడకఉన్నను = స్పష్టముగాఁ దెలియకున్నను, తదీయ...తంబు ఐన - తదీయ = దానివగు, భ్రూ = కనుబొమ్మల, యుగ=జంటయొక్క, మధ్య=నడుము, గతంబుఅయిన=ఉన్నట్టి, సూక్ష్మ లక్షణంబు=సన్నని మచ్చను, ఇమ్ముగాన్=బాగుగా, నిరీక్షించి, దమయంతికిన్ - ఎఱింగి, ఇది, పతివియుక్తయై = భర్తనుబాసి, శుష్కప్రవాహంబు ఐన=నీటి పాఱుదల లేని, నదియున్ పోలెన్ = ఏటివలెను, శూన్యకమలంబు = తామరపువ్వులు లేని, నళినియున్ పోలెన్ = తామరతీఁగవలెను, ఒప్పకుండియున్ = ప్రకాశింపకుండినను, తన పతివ్రతాత్వంబునన్=తన పాతివ్రత్యముచేత, ఒప్పుచున్నది = ప్రకాశించుచున్నది.

141. భామలకున్=స్త్రీలకు, పతిభక్తి అ=మగనియందుఁ బ్రేమయే, అనపహార్యంబు=శత్రువులచే దొంగిలింపరానిదియు, తేజోమయంబున్ = కాంతిస్వరూపమైనదియు, సర్వగుణంబులకున్=అన్నిసుగుణములకును, గురుతరంబు=మిక్కిలి ముఖ్యమైన, అలంకారంబు=సొమ్ము, పరమము ఐన=గొప్పదైన భూషణము, పెఱభూషణములు = తక్కిన సొమ్ములు, ఇట్టివే = ఈలాగుండునవియా. (కా వనుట.)

142. రోహిణికిన్ = రోహిణీదేవతకు, చంద్రసమాగమంబునుంబోలెన్=చంద్రునితో కూడికవలె, దీనికిన్, భర్తృసమాగమంబు=పెనిమిటితోడికూడిక, ఎన్నడు, అయ్యెడున్ ఓ=కలుగనున్నదో, తుల్య...జాత్యులు- తుల్య=సమానమైన, శీల = మంచినడవడి, వయః=ఈడు, రూప=ఆకారము, అభిజాత్యులు=సత్కులంబునఁ బుట్టుక యనునవి గలవారలు, ఐన నల దమయంతులు, ఒక్కటన్=ఒక్కచోట, ఉండన్ = ఉండఁగా, చూచి, విదర్భేశ్వరుఁడు = భీముఁడు, ఎన్నండు, కృతార్థుఁడు = కోరిన కోరికను పూర్తిచేసికొన్నవాఁడు, అయ్యెడున్ ఓ = కాఁగలఁడో, అంచున్ = అని యెంచుచు, అల్లన్ అ = మెల్లగా, ఇట్లు, అనియెన్.

143. అవ్వ=అమ్మా, నీ తల్లిదండ్రులకున్, ఆత్మజులకున్=బిడ్డలకు, బంధుజనులకున్ =చుట్టములకును, కుశలంబు అ=క్షేమమే, భామ=ఓసుందరీ, వారు, నీదుకుశలము = నీక్షేమము, ఎఱుఁగునంతకున్ = తెలియువఱకు, వగన్ దూరి = విచారంబునొంది, వగచుచున్నవారు=దుఃఖపడుచున్నారు, ఇంకను, వారలవంత=వారిదుఃఖము, ఉడుగును=తీఱును.

144. దేవీ = ఓరాణీ, విను, భవత్ భ్రాతృసఖుండను=నీయన్నకు స్నేహితుఁడను, సుదేవుండు, అను బ్రాహ్మణుండను. విదర్భఈశ్వరుండు=విదర్భరాజు (నీతండ్రి), నీయున్నచోటు=నీవున్నతావు, ఎఱుంగన్, పెక్కండ్రు=అనేకులను, బ్రాహ్మణులను, పుచ్చినన్ = పంపఁగా, నేను, ఇందులకున్ = ఈపురంబునకు, వచ్చి, నాపుణ్యంబునన్ = నాయదృష్టవశంబున, నిన్నున్, కంటిని, అనినన్, దమయంతి, వానిన్=ఆ సుదేవుని, ఎఱిఁగి=ఆనవాలుపట్టి, తన తలిదండ్రులన్, బాంధవులన్, ప్రత్యేకంబు ఆ = వెవ్వేఱుగా, (కుశలంబు=క్షేమము) అడిగి, అశ్రుజలంబులు = కన్నీరు, ఉరులన్=దొర్లునట్లు, విడ్చుచున్నన్, చూచి, ఏలకో (ఏలకున్ ఓ)=ఎందుకో, ఇప్పుడు, సైరంధ్రి, విడ్చుచున్న యది, అని, సునంద, రాజమాతకున్, చెప్పిపుచ్చినన్ = చెప్పి పంపఁగా.

145. వారిజదళలోచన = తామరఱేకులంబోలు కన్నులు గలదగు, రాజమాత=రాజుగారితల్లి, వనితానివహంబుతోడన్=స్త్రీలగుంపుతోఁగూడ, అంతిపురంబునన్ = అంతఃపురంబునందు, ఉన్న, నృపనందన అగు = రాజపుత్రియగు, దమయంతికడకున్, తద్దయున్ = మిక్కిలి, వేడ్కన్=ఉత్సాహముతో, చనుదెంచెను.

146. ఇట్లు వచ్చి, తమలోన్=వారి లోలోపల, మాటాడుచున్న బ్రాహ్మణునిన్, దమయంతిన్, చూచి, రాజమాత, ఇట్లు అనియెను. అయ్యా=ఓబ్రాహ్మణుఁడా, ఇది, ఎవ్వనికూఁతురు, ఎవ్వనిభార్య, ఏమికారణంబునన్=ఏ హేతువుచేత, తన భర్తను, బాంధవులను, పాసి, పుణ్యవ్రతంబులు=పుణ్య

ప్రదములైననోములు, సలుపుచున్నయది=చేయుచున్నది. దీనిని, నీవు, ఎట్లు, ఎఱింగితివి, ఈకోమలినామంబు=ఈచిన్నదానిపేరు. ఏమి, అని, అడిగినన్, సుదేవుండు, ఇట్లు, అనియెన్.

147. నలినఅక్షి=తామరరేకులవంటికన్నులుగల యోరాజమాతా, ఇది, విదర్భఈశుతనయ = విదర్భరాజు కూఁతురు, పుణ్యశ్లోకుఁడు = పావనమైన కీర్తిగలవాఁడు, ఐన, నలుదేవి = నలునిరాణియగు, దమయంతి సుమ్ము= దమయంతి కదా. విధికారణంబునన్ = దైవముయొక్క యాగ్రహంబు వలన, నిజనాథుఁడు = తనపెనిమిటి, రాజ్యచలితుఁడు ఐ = రాజ్యమునుండి భ్రష్టుఁడయి, అరుగన్=పోవఁగా, తోడనే=వెంబడే, చనెను. అను, వార్త= వృత్తాంతము, వెలయంగన్ = బాగుగా, విని. భూవిభుఁడు = విదర్భరాజు, బ్రాహ్మణులను, వారిని, రోయన్=వెదకుటకై, పంపెను.

148. ఏను, ఇందులకున్ = ఇచ్చటికి, వచ్చి, మీచేతన్, సురక్షిత ఐ ఉన్న ఈ కోమలిన్ = చక్కఁగాఁ గాపాడఁబడుచున్న యీసుకుమారిని, చూచి, దీని భ్రూమధ్యంబునన్ = దీనియొక్క కనుబొమలనడుమ, పద్మనిభంబై = కమలంబుఁ బోలినదై, విభూతి అర్థంబుగాన్ = సంపదకొఱకు, విధాతృనిర్మితంబు = బ్రహ్మచేఁ జేయఁబడినది, ఐన పుణ్యలక్షణంబు = శుభచిహ్నము, పాంసుపటలచ్ఛన్నంబు ఐ ఉన్నన్ = దుమ్ముయొక్కరాశిచేఁ గప్పఁబడినది యై యుండఁగా, ఉపలక్షించి=చూచి, రాజపుత్రిన్ కాన్= దమయంతినిగా, ఎఱింగితిని, అనినన్, సునంద, శుద్ధఉదకములన్ = తేటనీటితో, దాని భ్రూమధ్యంబున్=దాని కనుబొమలు నడుమను, కడిగినన్= కడుగఁగా, అవి, విస్పష్టంబు అగుడున్ = స్పష్టముగాఁ దెలియఁగా, అందఱును, ఆశ్చర్యము నొందిరి. అంతన్=తర్వాత.

149. రాజమాత=రాజుగారితల్లి, ఆనందభరిత ఆత్మ ఐ = సంతోషముతో నిండిన మనస్సుతోఁ గూడినదై, ఆ కమలాక్షిన్ = ఆదమయంతిని, ప్రీతితోన్ = గారాబముతో, కౌఁగిలించికొని, తల్లీ = ఓచిన్నదానా, నీవు, నాకూఁతురవు, ఏనున్, నీజననియుఁన్=నీతల్లియుఁ, పేర్మిన్, దశార్ణ మహా

రాజునకుఁ గుమార్తెలము. అదియున్=నీతల్లియుం, విదర్భఈశుసతి = భీముని పట్టపుదేవి, అయ్యెను. నేను, వీరబాహునకున్, ఇంతిని, ఐతిని, అనినన్=అని చెప్పఁగా, ఆఅవ్వకున్ = ఆ రాజమాతకు, అతివినయంబుతోన్ = ఎక్కువ అడఁకువతో, నలుదేవి=దమయంతి, మ్రొక్కి, సునందను, ఎత్తికొని=కొంతసేపు తన యొడిలోఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని, కరంబు=మిక్కిలి, నెమ్మిన్=ప్రీతితో, కొన్నిదినంబులు, అందున్ = ఆచేదీశునిపురంబున, ఉండి, ఒక్కనాఁడు, ఇట్టులు అనియెన్, దేవి=ఓతల్లీ, ఇదియున్=ఈపురంబును, అదియున్ = ఆ విదర్భపురంబును, ధృతిన్ = సంతోషకరంబులైన, నాకున్, పుట్టినయిండ్లు అ = పుట్టినిండ్లె. ఇందున్ అందున్ = ఇచ్చటను అచ్చటను, కడున్ = మిక్కిలి, సుఖంబు అ = సుఖమే, (కలదు.) ఎక్కడ నున్నను నొక్కటి యనియే యని తాత్పర్యము.

150. అయినను=అట్లొక్కటియైనను, తల్లిదండ్రులను, అనుజులన్= తమ్ములను, ఆత్మజులన్ = బిడ్డలను, చూచెడువేడ్క = చూడఁగోరిక, ఉల్లంబునన్=మనసున, పుట్టినయది. విదర్భకు, పోయెదను. అనతిమ్ము = సెలవొసంగుము. అని, కృతఅంజలి = దోసిలి కట్టినది, అయిన దమయంతిన్, అతిస్నేహంబునన్ = ఎక్కువ చెలిమితో, సుతప్రేషితబలంబుతోన్ - సుత = కొడుకుచే, ప్రేషిత=పంపఁబడిన, బలంబుతోన్=సేనతో, స్వర్ణరత్నయానంబునన్ = బంగారుతోఁ జేసిన రత్నములు చెక్కిన పల్లకియందు, ఉనిచి పుచ్చినన్ = కూర్చుండఁబెట్టి పంపఁగా.

151. భామ = దమయంతి, విదర్భకున్, ఏఁగి, తన బంధుజనంబుల యొద్దన్, ఉండియున్, కోమల దేహసౌఖ్యములకున్=సున్నితములైన శరీర సుఖములకు, వెలి యై=దూరురాలై, మలిన అర్ధవస్త్రమున్ = మురికిగలదైన సగముబట్టయును, భూమిరజంబు = నేలదుమ్ము, అంగమునన్=శరీరమునందు, పొల్పుగుచుండన్=అందము గల్గించుచుండఁగా, జీవితస్వామిన్=తన ప్రాణనాథుఁ డయిన, నిజేశున్=తన ప్రియుని, చూచుదివసంబులు=చూచుదినం

ఖులు, కోరుచున్ = (ఎన్నఁడు వచ్చునా యని) యెదురుచూచుచు, సువ్రతంబుతోన్ = మిక్కిలి నిష్ఠతో, ఉండెను.

152. ఇట్లు భర్తృవియోగ ఆతుర ఐన=పెనిమిటి యెడఁబాటుచే నొచ్చినదైన, దమయంతి, ప్రాణంబు, భరియింపన్ ఓపక=నిల్పుకొనఁజాలక, ఒక్కనాఁడు, ఏకాంతంబునన్, తన జననికిన్=తన తల్లికి, ఇట్లు, అనియెను.

153. శుభచరితున్ = మంచినడవడిగలవానిని, శోకఅపనోదిన్ = దుఃఖముపోఁగొట్టువానిని, పుణ్యశ్లోకున్=పావనమైనకీర్తిగలవానిని,నలునిన్, కోయన్=వెదకుటకు, పనుపుము = ఆఁతిమ్ము తత్ ఆలోకనవిహీనను ఐ = ఆనలుని చూచుటలేనిదాన నై, లోకంబు ఎఱుఁగన్ = జనులకందఱికిఁ దెలియునట్లు, పరలోక కృత ఆవాసను=పరలోకంబున నివాసము సేర్పఱచు కొన్నదానను, అగుదును (ప్రాణములను బాసెదను. అని తా.)

154. అనినన్, అదియున్=ఆదమయంతియొక్క తల్లియు, కూఁతు నభిప్రాయంబు=కుమార్తెయొక్క కోరికను, భీమునకున్=తనభర్తకు, ఎఱింగించినన్, ఆతఁడు, నలుమార్గణంబునన్=నలమహారాజును వెదకుటకై, బహుమార్గులు = చక్కని దారియందుఁ బోవువారు, ఐన బ్రాహ్మణులను, నియోగించినన్=ఉత్తరువుచేయఁగా, తనపతిన్, అన్వేషింపన్=వెదకుటకు, ఆరుగు బ్రాహ్మణులకున్, ఇట్లు, అనియెన్.

155. నైషధఈశ్వరుండు = నిషధదేశమునకురాజగు, నలుఁడు, ఇప్పుడు, అసమర్థుఁడు అగుటన్ చేసి = శక్తిచాలనివాఁడు గనుక, తన్నున్, ఇతరులు, ఎఱుంగక ఉండున్=తెలియరాకుండును. కానన్=కాఁబట్టి, మీరు, ఉరు సభాఅంతరములకున్ - ఉరు=గొప్పవైన, సభా=రాజుల కొలువుకూటములయొక్క, అంతరములకున్ = నడిమిప్రదేశములకు, అరిగి = పోయి, ఇట్టులు, అనుఁడు=చెప్పుఁడు.

156. నీవు, సత్యనిత్యుండవు = సత్యము పల్కుటయే నిత్యవ్రతంబుగాఁ గలవాఁడవు, సతిన్=పతివ్రతయగు, ఇంతిన్=భార్యను, వర్జించి=వదలిపెట్టి, దానివస్త్రఅర్ధంబున్ = దానియొక్క చీరలో సగముభాగము. తఱిగి=

-చించుకొని, పరిధానముగన్ = కట్టుబట్టగా, చేసి, పోవంగన్ = పోవుట, పాడియే=న్యాయమా, భార్య = కాపాడఁదగినది, భర్త = కాపాడువాఁడు, అను ధర్మము అది=అనుప్రసిద్ధమైన న్యాయము. నీయందున్=నీవిషయమున, మిథ్య=కల్ల, అయ్యెను. నీకున్, ఇట్టి, నిర్దయబుద్ధి = కనికరములేనితనము, చేకొనఁదగును ఏ = అవలంబించుటతగునా? ఇట్టిసాధ్వికిన్ = అట్టిపతివ్రతయందు, (సప్తమ్యర్థకషష్ఠి) కరుణాప్రసన్నుండవు = దయచే ననుగ్రహము పొందినవాఁడవు, అగుము. అని, ఎల్లచోన్=అన్నిచోట్లలోను, పలికినన్ = చెప్పినట్లైతే, ఎవ్వఁడు ఏని=ఏపురుషుఁడైనను, పలుకున్=మీరన్నమాటను, పడఁగన్ ఓడి = పడఁజాలక, ప్రతివచనంబు = బదులుమాటను, ఇచ్చునో, అతఁడ-నలుఁడు కాఁగన్=నలుఁడని యెఱింగి, నన్నున్, అతనికిన్, ఎఱింగించి, తోడ్కొని రండు = వెంటఁబెట్టుకొని రండు, రానివాఁడు=రానిపక్షమున, ఎఱిఁగి=(అతని సంగతి) తెలిసికొని రండు.

157. అని, పంచినన్ = పంపఁగా, పనిపూని = ప్రయత్నముతో, బ్రాహ్మణులు, దమయంతి, కఱపిన పలుకులు ఎల్లన్ = నేర్పినమాటలన్నింటిని, సకలదేశసభలన్ = అన్నిదేశములరాజుల కొలువుకూటములందును, పలికి, ఎందుపన్=ఎచ్చటను, కానకవచ్చిరి = చూడకవచ్చిరి. అందున్=ఆవెదుకఁబోయిన బ్రాహ్మణులలో, పర్ణాదుఁడు అను బ్రాహ్మణుఁడు, దమయంతికిన్, ఇట్లు, అనియెను. నేను, అయోధ్యకున్, అరిగి, నీకఱపినపలుకులుఎల్లన్=నీవు నేర్పినమాటలన్నింటిని, ఋతుపర్ణుసభన్=ఋతుపర్ణుని కొలువుకూటమునందు, పలికినన్=మాటలాడఁగా, ఒక పురుషుఁడు, కుఱుచచేతులు కలవాఁడు=పొట్టి చేతులు కలవాఁడు, ఋతుపర్ణునొద్దన్, నూఱుగద్యాణంబుల జీవితంబువాఁడు = నూఱువరహాల జీతమునకు కొల్వుకొల్చువాఁడు, శీఘ్రయానకుశలుండు, శీఘ్ర=వడిగా, యాన=గుఱ్ఱములను నడపుటయందు, కుశలుండు = నేర్పరి, సూపక్రియా = వంటచేయుటయందు, నిపుణుఁడు=నేర్పరి. విరూపఅంగుండు=రోఁతపడఁ దగినరూపంబు గలవాఁడు. బాహుకుఁడు అను అశ్వ

శిక్షకుఁడు=బాహుకుఁ డను పేరుగల గుఱ్ఱములకు నడకలను నేర్పువాఁడు, విని; నన్నుఁగన్, ఏకాంతంబునన్ = రహస్యస్థలంబునకు, పిలిచి, వెలవెలన్ అగుచున్ = ముఖమున కాంతి లేనివాఁ డగుచు, దీర్ఘనిశ్వాస పురస్సరంబుగాన్=పెద్దనిట్టూర్పుతోఁగూడ, ఇట్లు = అనియెన్.

158. పురుషునందున్=మగనియందు, దోషపుంజంబు=పెక్కుదోషములు, కలిగినన్=ఉన్నను, ఎఱిఁగి=తెలివిగలదై, భార్య=పెండ్లాము, ఎదన్=మనస్సునందు, సహించున్ ఏని=ఓర్చుకొన్నయెడల, పురుషులందున్, అభీష్ట భోగంబు=కోరినకోరికల ననుభవించుటయు, దేహాంతరంబునన్=దేహమువదలినప్పుడు, ధర్మరతియున్ = మోక్షాసక్తియు, బడయున్=పొందును.

159. అని ఒండు ఎద్దియున్=మఱేదియుఁ, బలుకక, తన నివాసంబునకున్=తన యునికిపట్టునకు, పోయెను. అని, చెప్పినన్ = చెప్పఁగా, విని, పెద్దయుఁ బ్రొద్దు = చాలసేపు, చింతించి, నలుఁడు కానివాఁడు=నలుఁడుకాని పక్షమున, ప్రతివచనంబు=బదులుమాట, ఏల, ఇచ్చును. ఇంకను, వలను కల వారలన్=ఉపాయశాలురను, పుచ్చి=పంపి, ఆతనిన్ = అనలునిఁగూర్చి, ఇమ్ముగాన్ = బాగుగా, ఎఱుఁగన్ వలయును. అని, జననీజనకులయనుమతంబునన్=తల్లిదండ్రుల యంగీకారముమీఁద, సుదేవున్, రావించి=పిలిపించి, వానికిన్, ఇట్లు, అనియెన్.

160. నన్నుఁగన్, ఎఱిఁగి=గుర్తుపట్టి, తెచ్చినట్లు ఆ=తెచ్చినచందమున నే, జగన్నుతున్ = లోకములచేఁ గొనియాడఁబడిన, నలున్, కౌశలంబునన్=నేర్పుతో, ఎఱిఁగి, తెమ్ము=తోడ్కొనిరమ్ము. విద్వాన్నాథ = పండితులలో శ్రేష్ఠుఁడా, ఎందున్=ఎక్కడను, పరికింపఁగన్ = విచారింపఁగా, నీవు, ఆ=నీవే, సర్వగుణసంపన్నుండవు = అన్నిసుగుణములతోఁ గూడినవాఁడవు, (నీవు తప్ప వేఱొక్క రీపనిని జేయఁజాలరు)

161. దేశాంతరవిప్రుఁడవు ఐ=ఇక్కడనుండి వచ్చినవాఁడవని కాక (పొరుగూరి బ్రాహ్మణుఁడ ననువ్యాజముతో), అయోధ్యకున్, అరుగుము.

రవి ప్రతాపఉన్నతుఁ - రవి = సూర్యునియొక్క, ప్రతాప=వేఁడిమివంటి వేఁడిమిచేత, ఉన్నతుఁ=మీఱినవానిని, అనఘుఁ=దోషములు లేనివానిని, అమరసముఁ=వేల్పులతో సమానుని, ఉత్తరకోసలఈశుఁ=ఉత్తరకోసలదేశమునకు రాజగు వానిని, భాంగాసరినిఁ = భంగాసరునికుమారుని, ఋతుపర్ణునిఁ, కనుము = చూడుము.

162. మఱియు, విదర్భావిభుఁడుఅగు=విదర్భదేశపురాజగు భీముఁడు, నలుఁ; రోయఁ = వెదకుటకును, పంచి=ఆనతిచ్చి, ఎందును, కానక, దమయంతికిఁ, ద్వితీయస్వయంవరంబు=రెండవ స్వయంవరము, రచియింపఁ = చేయుటకు, పూనినఁ=ప్రయత్నపడఁగా, అందులకుఁ=ఆస్వయంవరమునకు, భూవలయంబునఁ=భూమండలమందు. కలరాజులు, ఎల్లను, పోయెదరు. అని, అతిత్వరితంబుగాఁ=మిగులఁ దొందరపాటుతో, చెప్పుము. అని పంచినఁ= ఆనతియ్యఁగా, సుదేవుఁడు, అయోధ్యాపురంబునకుఁ, పోయి, ఋతుపర్ణుఁ, కాంచి, విదర్భాపురంబునఁ = దమయంతీ ద్వితీయస్వయంవరంబు, ఎల్లి, రేపు, అయ్యెడుఁ = జరుగును. అని, చెప్పినఁ, విని, ఋతుపర్ణుఁడు, బాహుకుఁ, చూచి, నాకుఁ = నేను, దమయంతీ ద్వితీయస్వయంవరంబు, చూడఁ=చూచుటకు. ఒక్కనాఁడు అ=ఒక్క దినములోపలనే, విదర్భకుఁ, పోవలయును, నీ అశ్వనైపుణ్యంబు=నీగుఱ్ఱములను నడుపుట యందలి నేర్పును, ప్రకాశింపఁజేయుము=తెలియఁజేయుము. అనినఁ, అట్లు అ=అలాగే, చేయుదును. అని, నలుఁడు, తనమనంబునఁ, చింతించి=యోచించి.

163. అడవిఁ=అడవియందు, తన్నుఁ, పాసి=వదలిపెట్టి, అరిగినఁ= పోవఁగా, అలిగి కాకున్న = కోపముచేత నేకదా, ఉవిద=ఈదమయంతి, ఇట్లు చేయఁ = ఈప్రకారము రెండవస్వయంవరము చేయుటకు, కడఁగెఁ = పూనెను. ఇట్లు అ ఏని=లోకమందిట్టివాడుక యుండు నేని, ఇంతులు=స్త్రీలు, మాకుఁ కూర్తురు = మామీఁద నిష్టము గలిగియుందురు. అని, విశ్వసించు వారు=నమ్ము వారు, ఎందుఁ=ఏవిషయమునను, వెడఁగులు = మూర్ఖులు.

164. సాధ్వి=పతివ్రతయగు దమయంతి, నాకున్ = నాయందు, కూర్మికి=ప్రేమగలిగి యుండును. సంతతి కలయది=బిడ్డలుగలది, చెలువ = దమయంతి, ఇట్టులు, ఏల, చేయును. ఐనన్, దీనిన్=ఈసంగతిని, ఎఱుఁగ వలయును. నేను, ఋతుపర్ణునితోన్ = ఋతుపర్ణమహారాజుతోఁగూడ, పోదును. అని, నలుఁడు, బుద్ధిన్=తలఁపునందు, తలఁచి=ఎంచి.

165. తొల్లి=మునుపు, వార్ష్ణేయుఁడు, తెచ్చిన తన రథంబునందున్, ఆలక్ష్యమాణశుభలక్షణంబులు - ఆలక్ష్యమాణ=చూడఁబడుచుండు, శుభ = మేలైన, లక్షణంబులు=చిహ్నములు గలవియు, వాయువేగంబులును=వాయు వేగమువంటి వేగముగలవియు, ఐనవానిన్=ఐనట్టి, హయంబులన్ = గుఱ్ఱములను, పూన్చికొనివచ్చినన్ = కట్టుకొనిరాఁగా, ఋతుపర్ణుఁడు, ఆరథంబు ఎక్కినప్పుడు, హయంబులు = గుఱ్ఱములు, మ్రొగ్గినన్=మోఁకాళ్లు నేలకు ఆనునట్లు ముందుకువంగఁగా చూచి, ఇప్పేదగుఱ్ఱంబులు=ఈబక్కగుఱ్ఱములు, అతిదూరంబు = మిక్కిలిదవ్వు, ఎట్లు, పోవనోపున్ = పోఁజాలును. ఒండు గుఱ్ఱములన్=వేఱుగుఱ్ఱములను, పూన్పుము=కట్టుము, అనినన్=బాహుకుండు, ఇట్లనియె.

166. అవనిఈశ=రాజా, ఈహయంబు=ఈగుఱ్ఱములు, పవనగతిన్ = వాయువేగమువంటి వేగముతో, ప్రొద్దు పడక ఉండఁగన్=సూర్యుఁడస్తమించులోపల, నేఁడు అ = ఈదినముననే, విదర్భకున్ = విదర్భాపురికి, కఱచున్=పరుగెత్తును. అనవుడున్=అని చెప్పఁగా, విని, కువలయపతి=భూమండలపతి యగు ఋతుపర్ణుఁడు, మెచ్చి, బాహుకునకున్, ఇట్లు, అనియెన్.

167. అట్లయినన్ = అలాగైనచో, నీహయతత్త్వకౌశలంబు = నీయశ్వహృదయమందలి నేర్పును, ఎఱిఁగి=తెలిసికొని, నీకున్, అభిమతంబు= నీకోరికను, ఒనరింతును = చేసెదను. అని, రథంబు, ఎక్కి, బాహుకవార్ష్ణేయ సమేతుఁడయి = బాహుకవార్ష్ణేయులతోఁ గూడినవాఁడయి, అరుగువాఁడు= పోవుచుండఁగా.

168. ఎదుటను=ఎదుట, దవ్వులన్=దూరములందు, చూపిన పొడవులు ఎల్లన్=చూపుట్టి విడివిడివస్తువులన్నియును. తత్క్షణము అ=వెంటనే, కదియఁగాన్=సమీపింపఁగా, అవ్వి=అవియే, వెనుకన్=వెనుక, ఎంతయున్ = మిక్కిలి, దవ్వులుగా=దూరమై కనఁబడన్ = అగుపడఁగా, ఇది, దినేశ్వర రథ్యమో = సూర్యుని తేజమో ఇతఁడు, ఇనసూతుఁడో = సూర్యుని సారథియో, అంతన్ = తర్వాత, ఇక్ష్వాకుకులుండు = ఇక్ష్వాకువంశస్థుఁడైన ఋతుపర్ణ మహారాజు, హృదయమునన్=మనసునందు, కడున్=మిక్కిలి, విస్మయము= ఆశ్చర్యము, పొందెను.

169. వార్ష్ణేయుండు, విస్మయంబు=ఆశ్చర్యము, అంది, తన మనంబునన్=తన మనస్సునందు. (పై. ప. అ.)

170. ఇతండు, శాలిహోత్రుఁడో = శాలిహోత్రుఁడను ఋషియో, మాతలి ఓ=ఇంద్రుని సారథియో, నలుఁడు, ఓ, ధారుణీమండలమునన్=భూమండలమునందు, ఒరులు మానవులు=ఇతరమనుష్యులు, జవశక్త్యుపేతమునన్=వడితోఁ గూడుకొన్నగా, ఇట్లు, రథహయనీతి=రథాశ్వముల నడుపు శాస్త్రమును ఎఱుఁగుదురు ఎ=తెలిసికొందురా.

171. వయోవిద్యావైభవంబులన్=వయస్సు, చదువు, సామర్థ్యము అనువానియందు, ఇతండు = బాహుకుఁడు, నలున్ పోలెడిన్=నలుఁడని తోఁచెడి, వికృతరూపధరుఁడు ఐన కారణంబు=మాఱురూపంబు దాల్చినవాఁడైనందులకు కారణము, ఏమియొ=ఏమిటో, మహాపురుషులు=గొప్పవారు, దేవయుక్తులు ఐ=వేల్పులచేఁ బరికొల్పఁబడినవారయి, ప్రచ్ఛన్నవృత్తిన్=గూఢమైన నడవడితో, ఉండుదురు. వారిన్=అట్టివారిని, ఎఱుంగన్=తెలిసికొనుట, పోలునే=వీలగునే. అనుచున్, చనునప్పుడు = పోవునప్పుడు, ఋతుపర్ణుఁడు, తన ఉత్తరీయంబు జాఱి=తన యంగవస్త్రము జాఱి, భూతలంబునన్=నేల మీఁద, పడినన్=పడఁగా, మఱలి చూచి=తిరిగి చూచి, బాహుకా, వార్ష్ణేయుండు, పోయి=రథంబు దిగిపోయి, ఉత్తరీయంబు=అంగవస్త్రమును, తెచ్చునంతకున్ = తెచ్చువఱకును, రథగమనంబు = తేరిపోక, ఇంచుక=కొంచెము,

నుందంబు సేయుము, అనినన్ = తగ్గింపు మనఁగా, బాహుకుండు, నగి=నవ్వి, నీ ఉత్తరీయంబు=నీయుంగవస్త్రము, పడినయెడ=పడినచోటు, ఇచ్చోటికిన్ = ఇక్కడికి, ఒక్క యోజనంబు, కలదు. వార్ష్ణేయుండు, ఎట్లు, తేనేర్తును = తేఁగలను. అని. రథగమనవేగమాహాత్మ్యంబు-రథ = తేరియొక్క, గమన = నడకయందలి, వేగ = వడియొక్క, మాహాత్మ్యంబు = నేర్పు, చెప్పుచున్, అనేకదేశంబులు, కడచి చనన్ = దాఁటిపోఁగా, ఒక్కయెడన్ = ఒక్క చోట, అగణ్య...తంబు - అగణ్య = లెక్కపెట్ట నలవికాని, పర్ణ = ఆకుల తోఁపు, శాఖా=కొమ్మలతోఁపు. అలంకృతంబు = సింగారింపఁబడి యుండునది, ఐన విభీతకవృక్షంబున్ = తాండ్రచెట్టును. కని, ఋతుపర్ణుండు, బాహుకు నకున్, ఇట్లు, అనియెన్.

172. ఎల్లవారును=అందఱును, ఎల్లవానిని = అన్నివిద్యలను, ఎఱుఁగరు=తెలియరు. విద్యలందున్=చదువులలో, ఎల్లవారును, భిన్నవిషయులు= వేఱుపడిన విషయముగలవారు; వేఱు వేఱువిషయముల నెఱిఁగినవా రనుట. నీను, దృష్టిమాత్రన=చూచినతోడనె, సకలవస్తుచయముసంఖ్య-సకలవస్తు = అన్ని వస్తువులయొక్క, చయముసంఖ్య = గుంపుయొక్క లెక్క, తొలఁగక= తప్పకుండ, ఎఱుఁగుదుచు = తెలిసికొందును.

173. ఇవ్విభీతకంబునన్=ఈతాండ్రచెట్టునందు, ఫలపర్ణసముదాయ సంఖ్యను = పండ్లయు ఆకులయు గుంపులయొక్క మొత్తమును, చెప్పెదను, వినుము. ఈరెండుశాఖలన్ = ఈరెండుకొమ్మలయందు, కల, పర్ణఫలంబులు= ఆకులు పండ్లు, పదివేలును ఒక్కండు = 10,001, తక్కినశాఖలన్, కలయవి = ఉండునవి, రెండువేలును దొంబదియేను = 2095, అనినన్, బాహుకుఁడు, విని, వీనిని; ఎన్నికాని = లెక్కపెట్టికాని, నిశ్చయింపన్ నేరను = నిర్ణయింపఁజాలను, అని, రథంబున్, నిల్పి. ఆవృక్షంబు=ఆచెట్టును, ఆక్షణంబు అ=ఆక్షణమునసే, ఉరులన్ త్రోచి=పడఁద్రోసి, ఆద్వ్యైకశాఖల యాకులన్ = ఆయాకొమ్మలందలి యాకులును, పండులును = పండ్లను, ఎన్నినన్=లెక్కపెట్టఁగా, ఋతుపర్ణుఁడు, చెప్పినయన్నియు=చెప్పినన్నియే,

ఐనన్ = ఉండఁగా, అచ్చెరుపడి = ఆశ్చర్యమునొంది, ఇవ్విద్య, నాకున్, ఉపదేశింపవలయును, అని, అడిగినన్, ఋతుపర్ణుఁడు, ఇట్లనియె.

174. ఇది, అక్షహృదయంబు, అనఁగాన్, విదితంబు=పేర్కొనఁబడినది. అగు విద్య, దీనిన్ = ఈవిద్యను, విధియుక్తముగాన్ = శాస్త్రమందుఁ జెప్పఁబడిన తెఱఁగున, మదిన్=మనసున-బుద్ధియందు, ఎఱుఁగు నరుఁడు=తెలిసికొన్నవాఁడు - సంఖ్యలను జెప్పఁగలవాఁడు అగును. దుష్కృతకళంకవిషముక్తుఁడు = పాపమువలనను, నిందలవలనను, విషమువలనను విడువంబడినవాఁడు, అగును.

175. ఋతుపర్ణుఁడు, కరంబు=మిక్కిలి, రయంబుతోన్=వడితో, విదర్భకున్, చనువేడ్కన్ చేసి = పోవు నుత్సాహమువలన, పూర్ణమనఃప్రసన్నుఁడు ఐ=నిండుమనస్సుచేత ననుగ్రహించినవాఁడై, సకలగుణప్రసిద్ధుఁడు = (నలుఁడు) అన్నిసుగుణములచేఁ బ్రఖ్యాతి చెందినవాఁడు, అగును. సర్వహితుండు=అందఱికి మేలుచేయువాఁడును, అగును. చూవె=సుమీ, అంచున్ = అనిచెప్పుచు, అతిఅకుటిలబుద్ధిన్=మిక్కిలి చక్కనైన తలంపుతో, బాహుకునకున్, ప్రీతితోడన్, విధియుక్తముగాన్=శాస్త్రవిధితోఁగూడి, అక్షహృదయంబు=అక్షయహృదయ మనెడి విద్యను,ఉపదేశము ఇచ్చెను=ఉపదేశించెను.

176. ఇట్లు, నలుఁడు ఋతుపర్ణుచేతన్, అక్షహృదయంబున్, వడసి, సంతుష్టుండు ఐ, నీకున్, అశ్వహృదయంబు = అశ్వహృదయ మనెడి విద్యను, ఇచ్చెదను. పరిగ్రహింపుము. అనినన్, ఋతుపర్ణుండు, అట్లు అ = అట్లె, చేసెదను. అంతకున్=నేను తీసుకొనునంతవఱకు, నీయందున్ అ = నీయందె, ఉండనిమ్ము. అది=దానిని, నావలచినప్పుడు అ = నాకుఁ గావలసినప్పుడే, చేకొనియెదను = గ్రహించెదను. అనియెను. అంతన్ = తర్వాత, ఆ అక్షహృదయసామర్థ్యంబునన్ = అక్షహృదయమందలి యానేర్పుచేత, అప్పుడు అ=అప్పుడే.

177. నలున్, తొల్లి=మునుపు, ఆక్రమించిన కలి=చుట్టుకొనియున్న కలిపురుషుఁడు, కర్కోటకవిషంబున్ = కర్కోటకునియొక్క విషమును, క్రక్కుచున్, విహితఅంజలి ఐ=చేతులుజోడించుకొన్నవాఁడై, చంచలుఁడు

అగుచున్ =(భయముచే) కదలుచు, తన్నున్, ఎఱుఁగన్ చెప్పన్ = తాను ఫలానివాఁ డని యెఱిఁగించెను.

178. వానిన్=ఆకలిపురుషుని, చూచి, నలుఁడు, తాను, అల్గి=కోప పడి, శాపము ఈన్ ఉన్నన్=శపింపఁబోవుచుండఁగా, కలి, ఎఱింగి = (ఆ సంగతి) తెలిసికొని, నిన్నున్ పొంది = నీలోఁ బ్రవేశించి, అహివిషంబు చేతన్=పామువిషముచేత, అనయంబు=సదా, దగ్ధుండను ఐతిని = మాడితిని. అనఘ=పాపము లేనివాఁడా, ఇంకన్, నాకున్ సైఁపు=నన్ను క్షమింపుము.

179. నిన్నున్, కీర్తించిన జనులు = పొగడిన జనులు, నావలని భయంబు=నాభీతిని, పొందరు=చెందరు. నాకున్=నాయెడ, కరుణింపుము = దయసేయుము. అనినన్, నలుఁడు, కోపంబు ఉడిగెన్=కోపము విడిచెను. కలియుఁన్=కలిపురుషుఁడును, అవ్విభీతకంబున్=తాండ్రచెట్టును, ఆశ్రయించెన్=పొందెను. అదిమొదలుగాన్=అదిమొదలుకొని, అవ్విభీతకంబు=ఆతాండ్రచెట్టు, అప్రశస్తంబు అయ్యెన్ = అప్రసిద్ధమయ్యెను. అట్లు, నలుఁడు వికృత రూప మాత్రంబుతక్క = మాఱురూపం బొక్కటితక్క, తక్కిన దుష్కృతంబువలనన్=తక్కిన పాపంబువలన, విముక్తుఁడు ఐ = విడువఁబడినవాఁడై, రథంబు ఎక్కి, అతివేగంబునన్ = మిగులవడితో, ఋతుపర్ణ వార్ష్ణేయసమేతుఁడు ఐ = ఋతుపర్ణునితోను వార్ష్ణేయునితోను గూడినవాఁడై, విదర్భకున్, చనియెన్, అంతన్=తర్వాత, సాయాహ్నమునన్ = సాయంకాలమునందు.

180. ఋతుపర్ణుఁడు, రథధ్వానంబు=తేరిమ్రోఁత, ఘనధ్వనివోలెన్ = ఉఱుమువలె, నానాదిక్ ముఖములన్ = అన్నిదిక్కులయందు, మ్రోఁగుచుండన్=ధ్వనించుచుండఁగా, ఋతుపర్ణుండు, మానుగన్ = గౌరవముతో, భీమ అనుజ్ఞాతుండు ఐ=భీమరాజుచే నుత్తరువుపొందినవాఁడై, ఆప్రోలు=ఆ విదర్భాపురంబును, చొచ్చెను = ప్రవేశించెను.

181. దమయంతి, ఆరథధ్వని=తేరిచప్పుడు, విని, నలురథఘోషము= నలునితేరుసద్దు, అని, అనురాగము=సంతోషము, ఒందె=పొందె, పుణ్యశ్లోకున్=

పుణ్యమునొసఁగు కీర్తిగలవానిని, లోక ఉపకారకున్=జనులకు మేలుచేయు వానిని, నిషధ ఈశున్ = నిషధదేశపు ఏలికయగువానిని, నలున్, చూడంగన్ కంటిని=చూడఁగలిగితిని. అనుచున్=చెప్పుచు, ఘనభుజున్ = నిడుపు చేతులు గలవానిని, చూడంగన్ కానని నాఁడున్ = చూడనోచుకొనని దినమునను, తత్ భుజపరిరంభణమునన్ - తత్ = ఆనలునియొక్క, భుజ = బాహువులయొక్క, పరిరంభణమునను=ఆలింగనము చేత, సుఖము=సౌఖ్యము, పడయని నాఁడున్ = పొందనియెడలను, నేను, ప్రాణంబు, విడుతును, అని, తలంచుచున్, కమల ఆయత అక్షి = తామరపువ్వుల రేకులవలె నిడివియైన కన్నులుగల యాదమయంతి, ఆరథ అధిరూఢుఁడు ఐ=ఆరథము నెక్కినవాఁడై, వచ్చు, ఋతుపర్ణున్, చూచి, అప్పుడు, అధికశోకతప్త అగుచున్ ఉండెన్= ఎక్కువ దుఃఖమనెడి సెగచే మాడినదై యుండెను. అంతన్ = తర్వాత, ఆ ఋతుపర్ణుఁడు, ప్రియముతోడన్ = ప్రేమతో, భీమున్ = భీమరాజును, కానన్ వచ్చెను=చూడవచ్చెను.

182. భీముఁడును, వానిన్=ఆఋతుపర్ణుని, పూజించి=మర్యాదచేసి, ఒక్క రమ్యహర్మ్యంబునన్=ఒక యందమయిన మేడయందు,విడియించినన్= విడియఁజేయఁగా, ఋతుపర్ణుండు, ఆపురంబునన్ = ఆపట్టణమందు, స్వయంవరంబు అనుశబ్దము = స్వయవరం బనెడి సందడి, వినన్ కానక=వినఁబడక, ఆత్మగతంబునన్ = తన మనస్సునందు.

183. ధరణిన్=భూమియందు, కలరాజులు, ఇందున్, ఎవ్వరు, వచ్చినవారు, లేరు=కనంబడలేదు. వైదర్భి=దమయంతి, ఒరున్ = ఇతరుని, వరియింపన్ - కోరుటకు=పెండ్లాడుటకు, అంత=మిక్కిలి, ధర్మ్య ఇతర చరితయె-ధర్మ్య=నీతి దప్పనిదానికంటె, ఇతర=వేఱగు-అన్యాయ్యమయిన, చరితయె=నడవడిగలదా, అనుచున్=ఎంచుచు, తద్దయున్ = మిక్కిలి, లజ్జన్= సిగ్గుతో, ఉండెను.

184. బాహుకుండును, రథశాలన్=తేరి గుఱ్ఱములఁగట్టు లాయము నందు, రథఅశ్వంబులన్ = తేరిగుఱ్ఱములను, బంధించి = కట్టి, రథసమీపంబునన్ = తేరిచేరువను, విశ్రమించి = అలఁతదీర్చుకొని, ఉండునంతన్=

ఉండఁగా, దమయంతి బాహుకవార్ష్ణేయులతోడన్, వచ్చిన ఋతుపర్ణున్, చూచి, విఫలమనోరథ ఐ = నిష్ఫలమయిన కోరికగలది-ఆశ నిరాశ చేసికొన్నదియై, ఉండన్ ఓపక = ఉండఁజాలక, కేశిని అనుదానిన్ = కేశిని అను పేరుగల చెలికత్తెను, పిలిచి, ఋతుపర్ణున్, అయోధ్యాపతిన్ కాన్ = అయోధ్యకు రాజుగాను, వార్ష్ణేయున్ - సూతపుత్రునిన్ కాన్ = సారథినిగాను, ఎఱింగితిని, బాహుకుండు, అనువాఁడు, ఎవ్వఁడు - ఓ, వానియందున్, నాహృదయంబు = నామనస్సు, కరంబు = మిక్కిలి, ముదితంబు = అనురాగంబు గలది, అగుచున్నయది. మనపర్ణాదునకున్, ప్రతివచనంబు = బదులుమాట, ఇచ్చినవాఁడు, వాఁడు అ = అతఁడే, కావలయును = ఉండవలయును. వానికడకున్, పోయి, ఎఱింగి = సంగతి తెలిసికొని, రమ్ము. అని, పంచినన్ = ఆనతియ్యఁగా, అది, పోయి, బాహుకున్, కని, దమయంతి, నీకుశలంబు = నీక్షేమము, అడుగన్ = విచారించుటకు, పుత్తెంచెను = పంపెను. ఇందులకున్ = ఇచ్చటికి, ఏమి కారణమునన్, వచ్చితి, అనినన్, దానికిన్ = ఆకేశినికి, బాహుకుండు, ఇట్లు అనియెను.

185-186. వినుము ఎ = ఆలకింపుమీ. దమయంతి, ప్రియమునన్ = ప్రేమతో, పునస్స్వయంవరము = మరల స్వయంవరంబును, చేయన్ కడంగి = చేయఁబూని, సకలక్షత్రఅన్వయవీరులన్ = అన్ని రాజవంశపుశూరులను, రావించినన్ = పిలిపింపఁగా, నయనిధి = నీతిశాస్త్రమునకు స్థానభూతంబయిన ఋతుపర్ణుఁడు, ఒక్కనాఁటన్ అ = ఒక దినమునే, అయోధ్యనుండి = అయోధ్యాపురంబునుండి, ఇందులకున్ సరి = ఇక్కడికి సరిగా, శతయోజనంబులు = నూఱామడలదూరము, చనుదెంచెను = వచ్చెను. నేనును, అతని సారథినై, ఇటన్ = ఇచ్చటికి, వానితోన్ = ఆఋతుపర్ణునితోఁగూడ, మనోవేగమునన్ = మనస్సుకు గలవేగముం బోలువేగముతో, వచ్చితిని.

187. నావుడున్ = అని చెప్పఁగా, మూఁడవవాఁడు, ఎవ్వఁడు, అను. అడిగినన్. ఆకేశినికిన్, బాహుకుండు, ఇట్లు అనియెను.

188. అతఁడు, నలరథచోదకుఁడు=నలునిరథంబు దోలువాఁడును, అతి అలఘుఁడు=మిక్కిలి నేర్పుగలవాఁడును, వార్ష్ణేయనాముఁడు=వార్ష్ణేయుఁడను పేరుగలవాఁడు, అనవుడున్ = (అని నలుఁడు) చెప్పఁగా, వాఁడు=ఆవార్ష్ణేయుఁడు, ఆనలభూపాలకుపోయినవలను = ఆనలమహారాజు పోయినత్రోవ, ఇది అని=ఫలానిది యని, ఎఱుఁగును ఒకో=తెలియునా, అనన్=(అని కేశిని) అడుగఁగా, వాఁడు=ఆబాహుకుఁడు, ఇట్లనియెన్.

189. వార్ష్ణేయుండును, నలపుత్రులన్ = నలమహారాజు బిడ్డలను, విదర్భేశ్వరునొద్దన్=విదర్భరాజుదగ్గర, పెట్టిపోయి, విడిచిపోయి, నలురాజ్యభ్రంశంబు=నలుఁడు రాజ్యము పోఁగొట్టుకొన్న సంగతి, విని, ఋతుపర్ణున్, కొలిచిఉండెన్=సేవచేయుచుండెను. అతఁడును=ఆవార్ష్ణేయుఁడును, నలున్, ఎఱుంగఁడు.

190. నలునితోన్, ఒక్కటన్=కూడ, అరిగిన నలినాయతనేత్ర=వెళ్లిన కమలలోచనయగు, భీమనందనయుండెన్=దమయంతిగాని, నలుఁడు ఉండెన్=నలుఁడుగాని, ఎఱుఁగును=తెలిసియుండును. ఒరులకున్=ఇతరులకు, నలున్, ఎఱుఁగన్=తెలిసికొనుటకు, మహిన్ = పుడమియందు, కారణము=నిమిత్తము, కలదే=ఉన్నదా? (లే దనుట.)

191. అనినన్, విని, కేశిని, ఇట్లనియె.

192. అడవిలోన్, వస్త్రఅర్ధహారి ఐ=కోకలోని సగముచించుకొన్నవాఁడై, దయ=కనికరము, లేక ప్రాణ ఈశ్వరుఁడు=ప్రాణనాథుఁడు - భర్త, కన్నన్, పోవిడిచి, చనినన్=వెళ్లఁగా, నాటివస్త్రఅర్ధంబు = అదినమునఁ గట్టిన సగముకోకయే, పరిధానముగన్=కట్టుబట్టయై యుండఁగా, పాంసు[illegible]ము = దుమ్ము[illegible]రాశిచే నల్లనిది, అగుచున్న, తనువుతోన్ = దేహముతో [illegible]ప్పుడు, జడగొన్న=జడయైన, అలక అవళుల [illegible]తోను, (కూడి) అవనితలము=భూమి, శయ

నంబుగాన్=పాన్పుకాఁగా, దమయంతి, ధర్మచారిణి = పతివ్రతాధర్మంబు నడుపునదియై, అనఘవ్రతంబులన్=పాపమును బోఁగొట్టు వ్రతములను, ఆచరించుచున్నది=చేయుచున్నది. అనినన్=అనిచెప్పఁగా, నలుఁడు, అవిరళ... ర్ణంబు - అవిరళ = దట్టముగా, ఉద్గత=పుట్టుచున్న, బాష్ప = కన్నీటితోఁ, పూర్ణంబులు = నిండినవి. అయిన, లోచనములు=నేత్రములు, ఎఱుక పడకయుండన్=దృష్టి తెలియకయుండఁగా, వదనపద్మంబు=కమలమువంటి ముఖమును, వాంచి, తాను, ఒందువలను = మఱియొక్క వైపు, చూచుచుండెను.

193. కేశినియుఁన్, బాహుకుపలుకులు=బాహుకునిమాటలు, ఆకారంబును=రూపును, దమయంతికిన్, ఎఱింగించినన్=తెలుపఁగా, అది = దమయంతి, అతనిన్, నలున్ కాన్=నలునిఁగా, శంకించి=సందేహపడి, ఇంకను= మరల, నానికడకున్, ఏఁగుము = పొమ్ము. వాఁడు ఋతుపర్ణువంటలవాఁడు అఁట. పచనసమయంబునన్ = వంటచేయు సమయమున, వానిచరితంబు= వానిసంగతి, ఎఱింగి రమ్ము = తెలిసికొనిరమ్ము. అని, పంచినన్ = పంపఁగా, అప్పుడే, చని, కేశిని, బాహుకునందున్, ఉన్న, దైవ...క్రియలు - దైవ= దేవసంబంధములైన, మానుష=మనుష్యసంబంధములైన, నిమిత్త=కారణములు గల, అద్భుతక్రియలు = ఆశ్చర్యకరంబులైన పనులు, చూచి, వచ్చి, దమయంతికిన్, ఇట్లు, అనియెన్.

194. అతని చరితంబు=అతని నడవడి, చెప్పఁగన్=చెప్పుటకు, అతిమానుషము=వింతయైనది, అపగతప్రయాసము = కష్టములేనిది, అదృష్టశ్రుతపూర్వము=ఇంతకుమునుపు, చూడను వినను బడనిది. పరమార్థము అ=నిజముగానే, అంబుజనేత్రా=కమలాక్షీ, అతనిని, దైవము అనవలయున్=దైవ మని చెప్పవలయును.

195. వినవమ్మ=వినుముఅమ్మ, వాఁడు=ఆబాహుకుఁడు, తృణముష్టిన్= గడ్డిపిడికిటిసి-పిడికెడుగడ్డిని, పీచినన్=విసరినదైన, అందున్ = ఆగడ్డియందు,

అగ్ని=నిప్పు, ఉదయించి=పుట్టి, అందున్ = ఆనిప్పునందు, వంటలు, అమరువంతకున్ = జరుగునంతవఱకు, ఇంధనము కట్టెలు, అపేక్షింపక, ఉడుగక = విడువక, మండుచున్, ఉండును, మఱియున్=అంతియకాక, కడఁకతోన్= ఉత్సాహముతో, నంజుళ్లు=మాంసములు, కడుగఁగన్ = కడుగుటకు, సమకట్టి=పూని, జలము=నీరు, అపేక్షించుడున్ = కోరఁగా, చూడన్ = పరికింపఁగా, ఆక్షణము అ=అదేక్షణమున, దివ్యఅంభఃప్రవాహము=దివ్యాని నీటి వెల్లువ, సంభవించి=పొడమి, కుంభముల్=కడవలనిండుగా, నిండి, అక్షయము అగుచుండున్=తఱుఁగకయుండును. అతని...మర్దితము ఐ - అతని = ఆనలుని యొక్క, కరద్వయ=రెండుచేతులచేత, అవమర్దితములు ఐ=నలపఁబడినవియై, కందియును=వాడియును, మహా...తతులు-మహత్=మిగుల, సుగంధ=కమ్మని వాసనగల, కుసుమ=పువ్వులయొక్క, తతులు=రాసులు, తొంటియట్ల=ముందువలెనే, కమకంపు=కమ వాసనను, విడువక ఉండును. అతని తేజము=ఆనలుని కాంతి, ఉన్నతము = హెచ్చినదిగా, ఉన్నది.

196. అనినన్, విని, దమయంతి, వెంబడియున్=మరల, కేశినిన్, పిలిచి, బాహుకువండిననంజుళ్లు=బాహుకుఁడువండినభక్ష్యవస్తువులను తెప్పించి, ఆస్వాదించి=రుచిచూచి, బాహుకునందున్, నలులక్షణంబులు=నలుని గుఱుతులు, కలుగుట=ఉండుట, ఎఱింగియున్=తెలిసియు, ఊఱడన్ ఓపక=సమాధానము నొందఁజాలక, వానిపాలికిన్=ఆబాహుకునియొద్దకు, కొడుకునున్, కూఁతునున్=కుమార్తెనును, కేశినితోడన్ = కేశినితోఁగూడ, పంచినన్ = పంపఁగా, ఆకుమారునిన్ కూఁతున్ = ఆకూఁతురు కొడుకులను జూచి.

197 నలుఁడు, బాష్పవారి=కన్నీరు, వశముకాక=స్వాధీనముకాక, ఒలుక్కుచున్ ఉండన్ = కాఱుచుండఁగా, కొడుకున్, కూఁతున్, ఎత్తుకొని, హర్ష పులకిత అంగుండు ఐ=సంతోషముచే గగ్గురుపాటుతోఁగూడిన శరీరము గలవాఁడై, నిజాంకతలంబున్ దన్=తన తొడమీఁద, వారిని = ఆకొడుకు కూఁతులను, ఉనిచి=కూర్చుండఁబెట్టుకొని, ఆదరమునన్ = ప్రేమతో.

198. ఆకేశినిన్, చూచి, ఈకుమారులు=బిడ్డలు, ఇద్దఱు, నాకొడుకున్ కూఁతునున్ బోలినన్ = నాబిడ్డలవలెనుండఁగా, వీరిని, ఎత్తుకొని, దుఃఖించితిని, అని, తన్నున్=తనసంగతి, ఏర్పడక ఉండన్=తెలిసికొనకుండునట్లు, పలికి = చెప్పి, దానికిన్, ఇట్లు, అనియెన్.

199. నీవు, ఇటన్=ఇచ్చటికి, పలుమఱు=పెక్కుమాఱులు, వచ్చుచున్ పోవుచున్ ఉనికిన్=రాకపోకలు చేయుచుండుటచేత, ఇతర జనములు=పొరుగువారు, కని, చిత్తములన్=మనస్సులందు, ఒండుగన్=వేఱువిధంబుగా, సంభావింతురు=తలంతురు. కావునన్, ఇంకను = ఇఁకమీఁదట, కార్యార్థినివి ఐ = పనులను గోరినదానవై, రాన్ వలవదు=రావద్దు.

200. ఏము, దేశాంతరముననుండి = ఇతర దేశములనుండి, వచ్చిన యతిథులము=విందులము నీకున్, మాతోడిది = మాతోఁ గావలసినది, ఏమి, అనినన్, కేశినియున్, క్రమ్మఱి=మఱలి, వచ్చి, బాహుకుమార్గంబు=బాహుకునిరీతి, అంతయున్=యావత్తును, చెప్పినన్=చెప్పఁగా, అది=ఆదమయంతి, సంతసించి, నిజజననికిన్ = తన తల్లితో, ఇట్లు, అనియెన్.

201. సందియము=సంశయము, ఏల=ఎందుకు, సర్వగుణసంపదన్=యావత్తు సుగుణముల కలిమిని, చూడఁగన్ = యోచించిచూడఁగా, బాహుకుండు, తాను, అవశ్యము=తప్పక, భూవందితుఁడు=భూమియందలి జనులచే గొనియాడఁబడువాఁడు, ఐన నైషధుఁడు=నలుఁడు, అగును. నామనంబున=నామనస్సునైతము, ఆనందమునన్, సంతోషమును, పొందుచున్నది. ఘనంబుగన్=మర్యాదతో, వాఁడు=ఆనలుఁడు, ఇటకున్=ఇచ్చటికి, వచ్చువాఁడో=వచ్చుటయో, ఏను, అందులకున్=అచ్చటికి, ఏఁగుదాననో = పోవుటయో, నయంబుగన్=చక్కఁగా, ఆనతి, ఇమ్ము. నావుడున్ = అని యడుగఁగా.

202. అది = ఆదమయంతియొక్క తల్లి, భీమ ననుమతంబునన్ = భీముని యంగీకారముచేత, దమయంతియొద్దకున్, బాహుకున్, రావించినన్ = పిలిపింపఁగా.

203. నలుఁడు, చనుదెంచి, అందున్=ఆభీమరాజు గృహంబునందు, దీనఆననన్=వ్యసనముగల ముఖము గలదియు, అవిర...గాత్రన్-అవిరళ=దట్టమైన, పంక=బురదవలె, మలిన=మురికి యైన, నత = వంగిన, గాత్రన్=శరీరము గలదియు. తపస్వినిన్ = దుఃఖపడుచుండునదియు, అతికృశన్ = మిక్కిలి చిక్కినదియు, ఉదిత...ముఖిన్-ఉదిత=పుట్టిన, బాష్ప = కన్నీటి యొక్క, కణ=బిందువులతో, కలిత=కూడిన, ముఖిన్=మోముగలదియునైన దమయంతిన్, కనియెన్.

204. దమయంతి, నలుని వికృతాంగమునన్=నలునియొక్క యసహ్యరూపంబును, చూచియున్=చూచినప్పటికిని, అతనిన్, అన్యుంగాన్ = వేఱొక్కనిఁగా, వగవక=ఎంచక, నెయ్యమునను=ప్రేమచేతను, లజ్జను = సిగ్గుచేతను, భయసంభ్రమమునన్ = భీతివలని, తత్తరపాటుచేతను, వివశ ఆత్మ అగుచున్=స్వాధీనత తప్పిన తెలివిగల దయి, స్మృతిలేనిదై, పతికిన్, ఇట్లు అనియెన్.

205. విజనంబు ఐన విపినంబునన్=మనుష్యసంచారము లేనియడవియందు, అలసి = శ్రమపడి, నిద్రపోయిన, అబలన్ = ఆఁడుదానిని, అతి సాధ్విన్ = మిగుల మంచిదానిని, అనువ్రతన్=తన్నుఁబోలినదానిని, అగ్ని సన్నిధిన్ = అగ్నిహోత్రునియెదుట, పాణిగ్రహణవిధి లబ్ధ ఐనదానిన్ = పెండ్లి యను కార్యముచే పొందఁబడినదానిని, పాసి=వదలిపెట్టి, నలునట్లు=నలునివలె, నిర్దయులై=కనికరములేనివారయి, అరిగినవారలు=పోయినట్టి మానవులు, ఒరులు = ఇతరులు, లేరు.

206. సురవరులన్=వేల్పులలో పెద్దలను, మెచ్చక=కోరక, తనున్ (నలుని అనుట.) వరియించిన నన్నున్=కోరిన నన్ను, పుత్రవతిన్=బిడ్డలు గలదానిని, ఏలకో=ఎందుకో, చెచ్చెరన్=తటాలున, విడిచెను. నిష్కరుణున్ = దయమాలినవాఁడగు, అతనికిన్, ఏను, ఏమి, ఎగ్గు=కీడు, కావించితినో = చేసితినో.

207. ప్రాణసమానవు ఐన నిన్నున్, విడువను=విడిచిపెట్టను. ఓడక ఉండుము=భయపడకుండుము. అనిన ఆపలుకులు=చెప్పిన యామాటలు, ఏల మఱచెనో, అని, శోకతప్తంబు=దుఃఖముచే మాడినది. ఐన, తన హృదయంబున్ = తన మనస్సును, తడుపుచున్నదియునుం బోలెన్=తడుపుదానివలె, బాష్పధారలన్ = కన్నీటిధారలచేత, ఉరస్స్థలంబున్ = ఱొమ్మును, తడుపుచున్న దమయంతిన్, చూచి, నలుఁడు, దుఃఖ ఆకులుండు ఐ=వ్యసనముచేఁ గలవరపడిన వాఁడై, ఇట్లు, అనియెన్.

208. నేను, కలి...మతినిఅయి-కలి = కలిపురుషునిచే, సమావిష్ట = ప్రవేశింపఁబడిన, మతినయి = బుద్ధిగలవాఁడనై, కలిపురుషునిప్రేరణచేత, కష్టవృత్తిన్=నీచతనముతో, అట్టి యిడుమలు = అట్టిశ్రమయందు, పడితిని=చిక్కికొంటిని అది = ఆకలిపురుషుఁడు, మదీయ...లమునన్ - మదీయ=నాదైన, తపము = తపస్సుయొక్క బలమునన్ = బలిమిచేతను, దుష్కర్మదహనమునన్ = చెడుకర్మ నశించిపోవుటచేతను, ఇప్పుడు, నన్నున్, విడిచి పోయెను.

209. ఏను, ఇందులకున్ = ఇచ్చటికి, నీతదర్థంబు = నీకొఱకు, వచ్చితిని, అది అట్లు ఉండెన్ = ఆసంగతి యట్టులుండనిమ్ము, అనురక్తున్= ప్రేమగలవానిని, అనువ్రతున్ = ఏకపత్నీవ్రతముగలవానిని, నన్నున్, ఎంచక = తలంపక, అన్యఅపేక్షన్=వేఱొక్కనియందు మనస్సుతో, పునః స్వయంవరంబు=మరల స్వయంవరము, రచియించుట అది=చేయుట, కులస్త్రీ ధర్మంబు, కాదు. రాజులన్ ఎల్లన్ = రాజుల నందఱిని, ఈస్వయంవరంబునకున్, రావించుటన్ చేసి కాదె = పిలిపించుటచేతనేకదా, ఋతుపర్ణుఁడు, వచ్చెను. అనినన్ = అని నలుఁడు చెప్పఁగా. దమయంతి, కృత అంజలి ఐ= చేతులు జోడించినదై, ఇట్లు. అనియెన్.

210. నిన్నున్, రోయంగన్=వెదకుటకు, విప్రులు = బ్రాహ్మణులు, నెమ్మిన్=ప్రేమతో, అరిగి, నాచేతన్, పలుకఁబడి ఆ = చెప్పఁబడినట్లె, ఎల్ల

చోన్ = అన్నిచోట్లను, పలికిరి. అందున్ = వారిలో, పర్ణాదుఁడు అను విప్రుఁడు = బ్రాహ్మణుఁడు, ఆ యయోధ్యకున్, ఏగి, నిన్నున్, ప్రతివచనంబులన్ = నీబదులు మాటలచేత, ఎఱింగెను = గుర్తుపట్టెను.

211. అపర్ణాదువలనన్, (నీ వృత్తాంతంబు) ఎఱింగినదాననై, నిన్నున్, ఇటకున్, రావించు నుపాయంబున్ = పిలిపించు నుపాయము, తలంచి, ఎల్లి = రేపు, దమయంతి ద్వితీయ స్వయంవరంబు, అగును = జరుగును. అని, ఋతుపర్ణుకడన్ = ఋతుపర్ణుని సమీపమున, ప్రకాశింపన్ = తెలియఁబఱచుటకు, సుదేవుండు అను బ్రాహ్మణున్, పుత్తెంచితిని = పంపితిని.

212. అధిపా = ఓనాథా, నరవరుఁడు = మనుజులలో శ్రేష్ఠుఁడయిన, నలుఁడు కాక = నలుఁడు తప్ప, ఎవ్వరు, శతయోజనములు = నూఱామడలు, ఒక్క వాసరమునన్ = ఒక్క దినంబులోపల, వత్తురు = రాఁగలరు. అని, దీనిన్ = ఈసంగతిని, పరికింపన్ = పరీక్షించుటకై, వేఁడి = కోరి, ఇట్లు పంచితిని = బ్రాహ్మణు నంపితిని.

213. అనతవైరి = శత్రువులను లొంగఁజేసిన యోనాథా, ఏను, అతిపాపభావమునన్ = ఎక్కువ చెడుతలఁపుతో, ఎగ్గు = చెఱుపు, తలంపను = ఎంచినదానను గాను. ఒండుగాన్ = వేఱొక్క విధముఁగా, తలంపను(ము) = ఎంచనుము. నీఅడుగులు = నీపాదములు, అంటఁగన్ ఓపుదును = చాలుదును. అట్లు అ యినన్ = ఆప్రకారమే యన్యుని కోరియున్నయెడల, నన్ను, ఈనలిన ఆప్తుఁడు = (తామరల కిష్టుఁడైన) ఈసూర్యుఁడు, ఈఅనలుఁడు = ఈ అగ్నిహోత్రుఁడు, ఈమృగలాంఛనుఁడు = ఈ చంద్రుఁడు (కుందేటిని గుర్తుగాఁ గలవాఁడు), ఈ సురఉత్తముల్ = ఈదేవతలలో గొప్పవారు, కోప పరీత చిత్తులు ఐ = కోపముచేఁ జుట్టఁబడిన మనస్సు గలవారై, జానువు = సొగసు, అడఁగన్ = నశించునట్లు, ఆక్షణము అ = అదే క్షణముననే, చంపరు ఎ = చంపరా. (నేను నిన్నుఁ దప్ప మఱియొక్కనిఁ గోరియుందునేని, సూర్యచంద్రాదులగు వేల్పులు నీపాదము లంటిన నన్ను దహింపఁ జేయుదురు). అని తా.

214. అనుచున్న, అవసరంబునన్ = సమయమునందు, అఖిలభూత అంతర్గతుండు ఐన=అన్ని ప్రాణులలోపల నుండునట్టి, వాయుంభట్టారకుండు= వాయుందేవుఁడు, ఎల్లవారును = అందఱును, వినన్=ఆలకించునట్లు, ఆకాశంబునన్, ఉండి, నలునకున్, ఇట్లు, అనియెన్.

215. నృప ఉత్తమ = రాజశ్రేష్ఠుఁడా. వినుము. అమలచరిత్రన్ = నిర్మలమైన నడవడిగల, పతివ్రతన్, దమయంతిని, ఇట్లు, పల్కుదువు ఎ = అడవచ్చునా? దీనియందున్ = ఈదమయంతియందు, విదితంబు = అగపడునట్టిది, అగు, శీలనిధిన్=నడవడి యను కాణాచిని, సుధాంశుఁడును, చంద్రుఁడును, కమలహితుండును = సూర్యుఁడును నేనును, ఒకటన్=కూడి, మూఁడు వర్షములన్=మూఁడేండ్లు, తగన్=ఒప్పునట్లు, బాగుగా, కాచితిమి=కాపాడితిమి. కొమరుగన్=బాగుగా, దీనిన్, చేకొనుము = గ్రహింపుము, కోమలి= ఈ దమయంతి, నీకున్=నీయందు, అనురక్త = ప్రేమగలది, నావుడున్ = అని చెప్పఁగా (పై. ప. అ.)

216. మరుద్వచన అనంతరమునన్=వాయుదేవుని మాటలు ముగిసిన తర్వాత, సురపుష్పవృష్టి = దేవతలు గురిపించిన పుష్పవర్షము. కురిసెన్, సురదుందుభినాదములు = వేల్పుల భేరీవాద్యముల మ్రోఁతలు, మ్రోసెన్ = మ్రోఁగెను. గంధవాహుండును= వాయుంవును, కరము=మిక్కిలి, ప్రశస్తముగన్ =లెస్సగా, వీచెన్ = విసరెను.

217. ఇట్లు ఎల్లవారికిన్, ఆశ్చర్యంబు కాన్=సంతోషము గలుగునట్లు, వాయుందేవుఁడు, తన్ను ఎఱింగించి=తా నెవ్వఁడై నదియు తెల్పి, దమయంతీ పతివ్రతాగుణంబులును=దమయంతియొక్క పాతివ్రత్యమహిమమును, పతియందలి = భర్తయందలి, అకృత్రిమ అనురాగంబును = బూటకముగాని ప్రేమను, చెప్పినన్ = తెలుపఁగా, విని, నలుండు, పరమప్రమోద పరిపూర్ణ హృదయుండు ఐ-పరమ=ఎక్కువ, ప్రమోద=సంతోషము చేత, పరిపూర్ణ = నిండిన, హృదయుండై = మనస్సుగలవాఁ డయి, తత్ క్షణంబు అ = వెంటనే,

కర్కోటకున్, తలంచి, వానియిచ్చిన పుట్టంబు=ఆ కర్కోటకుఁడొసఁగిన వస్త్రంబును, పైన్=మీఁద, పెట్టుకొని=ఉంచుకొని, నిజరూపంబున్ = తన స్వరూపంబును, తాల్చినన్=ధరింపఁగా.

218 ఆయత బాహున్ = నిడుపుచేతులుగలవానిని, తప్తకనక అంచితవర్ణున్ - తప్తకనక=అపరంజివంటి, అంచిత=ఒప్పిన, వర్ణున్ = శరీరచ్ఛాయగలవానిని, మనోజరూపున్ = మన్మథునిరూపంబు గలవానిని, ఇంద్రునివలె నాచరించువానిని=ఇంద్రునివలె నుండువానిని, సూర్యతేజున్= సూర్యునివంటి వెలుఁగుగల వానిని, నిషధప్రభున్ = నిషధదేశపు రాజును, ఆనలున్=ఆనలమహారాజును, చూచి, పద్మ...నేత్ర - పద్మపత్ర = తామర పువ్వు రేకులవలె, ఆయత=నిడివిదైన, నేత్ర=కన్నులుగలదయిన, దమయంతి, కరంబు=మిక్కిలి, ముదంబున్=సంతసమును, ఒంది = పొంది, బంధులకున్= చుట్టాలకును, మిత్రులకున్ = చెలులకును, హృదయప్రియంబుగన్ = మనస్సున కింపు గలుగునట్లుగా, లక్ష్మీయుత=కాంతితోఁగూడినది, అయ్యెన్.

219. ఇట్లు, సంగతులు = కూడినవారు, ఐన, ఆ యిరువురకున్ = ఆ నలదమయంతులకు, విరహపరితాపంబుతోన్ అ=ఎడఁబాటువలని సంతాపంబుతోఁగూడ, శరీరమలినత్వంబు = దేహములోని మురికి, పాసెను = తొలఁగెను. (విరహతాపం బడంగెను. దేహమున మురికియుం బోయెను.) పరస్పరానురాగంబుతోన్ అ = ఒండొరులమీఁది చెలిమితోఁగూడ, విభూషణ విశేషములు = గొప్ప సొమ్ములు, విలసిల్లెన్=ప్రకాశించెను. ఒండొరుల మీఁదఁ బ్రేమ గలిగెను. (వారు దాల్చిన భూషణములును ప్రకాశించెను.) అంతన్=తర్వాత, అంతయున్=సవిస్తరముగా, విని, భీముఁడు, జాతసస్య = పైరులు గలది, ఐన, వసుధ=భూమి, తోయసంప్రాప్తిన్ = నీళ్లుపోయుటచేత, ఆప్యాయిత ఐనట్లు = తృప్తినొందినట్లు, అజ్ఞాత చర్యుండు = పోవిడి తెలియక యుండినవాఁడు, అయిన పతిన్, పడసి = పొంది, పరమసంతుష్ట

హ్లాదయు ఐ = ఎక్కువ సంతసముతోఁ గూడిన మనస్సు గలదై, చంద్రునితోన్, కూడిన, రాత్రియున్ పోలెన్=రాత్రివలె, ఒప్పుచున్న = ప్రకాశించు, దమయంతిన్, చూచి, సంతసిల్లి, తన పురంబునందున్, అష్ట శోభనంబులు = ఎనిమిదివిధంబులైన అలంకారములను, దేవాగృహంబులందున్= దేవాలయములందు, విశేషపూజలు = ఎక్కువ పూజలు, చేయించెను. అట్టి మహోత్సవంబు = ఇట్టి గొప్పవేడుక జరుగుట, ఎఱిఁగి = చూచి, ఋతుపర్ణుండు, నలునొద్దకున్, వచ్చి, నీవు, అఖిలలోకపూజ్యుండవు = జనులందఱిచేఁ గొనియాడఁదగినవాఁడవు, అయ్యున్=అయినప్పటికిని, నాయొద్దన్, బాహుకుండు అనన్ = బాహుకుఁ డని, ప్రచ్ఛన్నవృత్తిన్ = గోప్యమైన రూపముతో,! ఉన్న, నిన్నున్, ఎఱుఁగక, నీచకర్మలయందున్ = వంటచేయుట మొదలగు హీనపుఁ బనులయందు, నియోగించితిని = ఉంచితిని. దీనిన్=ఇట్లు చేయుటను, క్షమియింపుము=ఓర్చుకొనుము. అని, నలుచేతన్, సత్కృతుండు ఐ = మన్ననచేయఁబడినవాఁడై, అశ్వహృదయంబు అను పేరుగల విద్యను, ఉపదేశంబుగొని= తెలిసికొని, అయోధ్యకున్, చనియెన్, అటన్=అచ్చట, నలుండును, విదర్భాపురంబునన్, ఒక్క మాసంబు నివాసంబుచేసి=ఉండి, విదర్భేశ్వరున్ = భీమరాజును, వీడ్కొని, దమయంతిన్, అందున్ అ=అచ్చటనె, ఉనిచి, ఒక్క రథంబును, పదునాఱు ఏనుఁగులును, ఏఁబది గుఱ్ఱములును, ఆఱునూఱు కాల్బలంబును, తనకున్, తోడు = సాయముగా, కాన్ = కాఁగా, నిషధపురంబునకున్, అరిగి, పుష్కరున్, కని, ఇట్లు, అనియెన్.

220. అమరఁగన్ = ఒప్పిదముగా, నీకున్, జూదము, అభిమతమేనిన్=ఇష్టమైనయెడల, దమయంతి, రొంఁగాన్=పందెముగా, నీతోన్, జూదము ఆడన్, కడఁగెదను=పూనెదను. ధరణీరాజ్యము = నిషధదేశమును, నీవు, నాకు, రో=పందెముగా, ఇడుము=పెట్టుము. (నేను దమయంతిని పందె

ముగాఁ బెట్టెదను. నీవు రాజ్యమును పందెముగాఁ బెట్టుము. ఇట్లు పెట్టి జూదమాడుదము రమ్ము అని నలుఁడు పుష్కరునిఁ బిలిచెను.)

221. రాజ్యము, వీరభోజ్యమసుమ్ము=వీరుఁడు అనుభవింపఁదగిన దేకదా, వింటె=నీవును వినియున్నావుగదా. నీవును, నేనును, దుర్వారవృత్తిరథంబులు - దుర్వార=నిలువరాని, వృత్తి = ప్రవేశముగల, రథంబులు = తేరులు, ఎక్కి, అవంధ్యవిక్రమము = తగని పరాక్రమము, ఏర్పడన్ = వెల్లడియగునట్లు, భూరివీరరణంబు=గొప్పశూరులు చేయుయుద్ధంబును, ఒనర్తము=చేయుదము. పోరన్=యుద్ధమునందు, ఓర్చినవాఁడే=గెల్చినవాఁడే, వీరగుణఉన్నతిన్ = శౌర్యముచేఁ గలిగిన ఖ్యాతిచేత, ఈధారుణీతలరాజ్య సంపదన్ = ఈ భూమండలమున కధిపతియగుట యను కలిమిని, తాల్చును=పొందునుగాక.

222. ఈరెంటిలోన్ = జూదము పోరు అనువానిలో, నీకున్, ఎయ్యది, ఇష్టంబు, దానికిన్, కడంగుము=పూనుము. అనినన్, పుష్కరుండు, రణంబునన్, పరాజితుండను అగుదును=ఓడిపోవుదును.నలున్,తొల్లియున్= మునుపు, జూదంబునన్, ఓడించినవాఁడన్=ఓడఁగొట్టినవాఁడను, కావునన్, ఇంకను=మఱియు, ఓడించి. దమయంతిన్, చేకొని=పొంది, కృతార్థుఁడ నగుదును=కోరికనొందెదను. అని, సంతసిల్లి, ఏను, ఓటుపడితిని ఏని = ఓడిపోతినేని, నిఖిల మహీరాజ్యంబు = భూమండల ప్రభుత్వమంతయు, నీయది అ=నీదే. నీవు, ఓటుపడితివి ఏని=ఓడినయెడల, దమయంతి, నాయది=నాది, అని పలికి, ఒడ్డి=పందెముపెట్టి, నలుతోన్, జూదమాడి, ఓటుపడినన్ = ఓడిపోవఁగా, (పై పద్య. అన్వ.)

223. ఘనముగన్ = గొప్పఁగా, జంబూద్వీపంబున్, కలవారు ఎల్లన్=ఉన్నజనులందఱు, ఎఱుఁగన్= తెలిసికొనునట్లు, పునర్ద్యూతమునన్= మఱు జూదమున, పుష్కరుచేతన్=పుష్కరునివలన, అనఘుఁడు = పాపము లేని నలుఁడు, అత్యున్నతితోడన్=ఎక్కువ గారవముతో, అఖిలరాజ్యము= రాజ్యమునంతయు, కొనియెన్=లాగికొనెను.

224. ఇట్లు, జూదంబునన్, పుష్కరున్, ఒడిచి = ఓడించి, సకల మహీరాజ్యంబును = భూప్రభుత్వమునంతయు, చేకొని = కైకొని, నలుండు, వానికిన్, ఇట్లు అనియెన్.

225. కలిసంప్రాప్తుఁడవై = కలిపురుషునిచే నాక్రమింపఁబడినవాఁడవై, కడున్ = మిక్కిలి, బలము అతి = శక్తి యుండిగి, నీచేతన్, తొల్లి = మును పు, బలవద్ద్యూతఆకుల చిత్తుఁడు - బలవత్ = బలవంతముగా, ద్యూత = జూదము చేత, ఆకుల = చెదరిన, చిత్తుఁడు = మనస్సుగలవాఁడను, అయితిని. అది = అట్లగుట, నీబలము = నీశక్తి, అని, బలవంతుఁడవు ఐ = మొనగాఁడవై, గర్వింపన్ = మదించుట, చనునే = తగునా?

226. నీవు, నాపితృవ్యపుత్రుండవు = నాపినతండ్రి కుమారుండవు, ఎద్దియున్ = ఏమియు, చేయనోపను = చేయఁజాలను, పొమ్ము. అని, పుష్కరుని, విడిచిపుచ్చి = వదలిపెట్టి, పుష్కలంబు = నిండినది, ఐనరాజ్యంబుతోన్, నలుండు, ఉన్నంతన్ = ఉండఁగా.

227. భీమప్రస్థాపిత ఐ = భీమునిచేఁ బయనముచేసి పంపఁండినదై; కోమలి = తిన్ననిదియగు, తామరసదళాక్షి = పద్మనేత్రయగు దమయంతి, పుత్రకులును = బిడ్డలును, తానును, లక్ష్మీమహిమ = సంపదయొక్క యతిశయము, వెలుఁగుచుండన్ = ప్రకాశింపఁగా, తన పతికడకున్ = తన భర్తయొద్దకు వచ్చెను.

228. అట్లు (వచ్చిన), తన హృదయేశ్వరి = తన ప్రాణనాయకి. ఐన, దమయంతిన్, కూడి = చేరి, నలుండు, విధి...ఖుండు ఐ - విధి = శాస్త్రప్రకారము, విహిత = చేయఁబడిన, అనేక = పెక్కు, శతమఖుండు ఐ = నూఱుయాగములు గలవాఁడయి (శాస్త్రప్రకారమే నూఱుయాగములు చేసినవాఁడై), శతమఖువిలాసంబుతోన్ = దేవేంద్రునివంటి యొయ్యారముతో. సకలరత్న యుతంబు = అన్నిరత్నములతోఁ గూడినది, ఐన, రత్నగర్భాధిరాజ్యంబు = భూపరిపాలనము.. చేసెన్ = ఒనరించెను. కావునన్, అతఃజితుండవు అయి

తివి = జూదమున నోడితివి, అని, వగవక ఉండుము = చింతింపకుండుము. నీవును, దైవమానుష సంపన్నుండవు ఐ = దేవానుగ్రహము పురుషప్రయత్నములతోఁ గూడినవాఁడవై, శత్రువులన్, జయించి, సకలమహీరాజ్యంబు = భూమికంతయుఁ బ్రభుత్వమును, పడయుదువు. అని, బృహదశ్వుండు, ధర్మరాజునకున్, అక్షహృదయంబు - అను పేరుగలవిద్యను, ఉపదేశించి=చెప్పి.

229. జగత్ ఈశా=ఓ పుడమిఱేఁడా, ఈనలోపాఖ్యానము = ఈ నలచరిత్రము, ఎప్పుడు, దత్తావధానులు ఐ = గమనముంచినవారై, విను వారున్, తవిలి=శ్రద్ధయుంచి, భక్తిన్=భక్తితో, చదివెడువారును, కలిదోష నిర్ముక్తులు = కలిపురుషుని దోషములచే విడువఁబడినవారు, అగుదురు. నిఖిల పుణ్యభాగులు అగుదురు = అన్ని పుణ్యములను బొందినవా రయ్యెదరు. బహు...యుక్తులు - బహు = హెచ్చైన, పుత్ర = కొడుకులు కూఁతులు, పౌత్ర = మనుమలు మనుమరాండ్రు, ఆయుః = దీర్ఘాయువు, ఆరోగ్య = సౌఖ్యము, వీనితో, యుక్తులు=కూడినవారు, అగుదురు. ఎల్లవిషయంబులన్, దుష్టవిషయంబులకును = చెడ్డసంగతులకును, దూరులు = చేరనివారు, అగుదురు. ధర్మ ఆత్ములు = మంచిపనులందు తలంపుగలవారు, అగుదురు. అధిప = ఓధర్మరాజా, ఉర్విన్ = భూమియందు, ఇదియున్ = ఈనలచరిత్రమును, కడున్ = మిక్కిలి, ప్రసిద్ధము. కర్కోటకునిన్, దమయంతిన్, పుణ్యమూర్తి = పావనరూపముగల, నలునిన్, నుతచరిత్రుఁడు ఐన = మంచినడవడిగల, ఋతుపర్ణున్, కీర్తింపన్ = కొనియాడుటచేత, కలిభయంబులు ఎల్లన్ = కలిపురుషునివలని భయంబులన్నియు, తొలఁగున్ = నశించును.

నలోపాఖ్యాన టిప్పణము

సంపూర్ణము.

చెన్నపురి : వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్‌వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.—1967—కాపీలు 5000.